MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 3 ZAGREB, RUJAN 1970. GOD. III

M. ŽIGRIĆ:

Poezija boli i osame

Prije pet godina, 13. svibnja, ugasio je život hrvatske književnice Side Košutić. Otišla je tiho. Tiho kako je i željela, a željela je da »na prstima prođe kroz život«. U hrvaskoj javnosti nije ovaj odlazak našao odjeka kako to zaslužuje ova velika žena. Znatan dio njezina književnog opusa ostao je nepoznat našim suvremenicima, pogotovo mlađima. Stariji će se sjećati da je ime Side Košutić zauzimalo vidno mjesto među ženama književnicama u hrvatskoj književnosti između dva rata.

Sida Košutić rodila se 1902. godine u Radoboju u Hrvatskom zagorju. Školu polazi u Krapini, a zatim u Zagrebu. Željela je raditi kao učiteljica na selu; preliti u meke dječje duše bogatstvo svoje nadarene osobe. Ovakvo namještenje moli uzalud godinu dana. Napokon prihvaća mjesto dnevničarke kod Financijskog ravnateljstva u Zagrebu. Kad su joj kasnije ponudili učiteljsko mjesto, nije ga mogla primiti jer je teško oboljela. Kasnije radi u Školskom odboru Gradskog poglavarstva.

1927. izlazi njezin prvenac, simbolička drama »K svitanju«, godinu dana kasnije u izdanju Matice hrvatske prvi roman »Portreti«. 1930. javlja se romansiranom hagiografijom »Sluga vječne Mudrosti«. 1933. Knjižnica dobrih romana objavljuje njezin roman »Jaslice«. 1936. izlazi u izdanju Matice hrvatske prvi dio trilogije »S naših njiva« — »Plodovi zemlje«, 1937. drugi dio »Magle« a 1940. treći dio trilogije »Bijele tišine«. Iste godine javlja se prvom

zbirkom pjesama »Osmijesi«. 1942. BELK-a izdaje zbirku Košutićkinih novela »Mimoza sa smetljišta«. U isto vrijeme objavljuje zbirku pjesama »Vjerenička žetva« i veliku alegoričnu priču »Vrijeska«. 1941. uređuje s Vinkom Nikolićem zbirku pjesama »Hrvatska majka u pjesmi«. Uređivala je mjesečnik »Hrvatski ženski list«. 1956. objavljuje »Društvo književnika Hrvatske« njezinu zbirku pjesama »Jezero mrtvo«. U nju ulaze neke pjesme iz prethodnih zbirki. Neke njezine pjesme (Rano moja, Izbrisane stope, Kućica od sanja, Solvejg, Posvetnici svijeta i Najbolje) naći ćemo u »Antologiji hrvatskih pjesama u prozi« (Zagreb, 1958) koju je izdala Matica hrvatska a uredili je Dragutin Tadijanović i Zlatko Tomičić. Dobar dio njezine literarne baštine ostao je razasut po časopisima. Čekaju na objavljivanje dva romana i poema zavičaju »Jeka sve tiša«.

U pjesmi Tamaris Sida Košutić našla je izvanrednu sliku pjesnika-umjetnika, onakvog kakva je i sama bila:

Tamaris, tamaris,
Drhte tvoje kose
Pod prstima zraka,
Pod dodirom rose.

Čitava njezina poezija nježna je, profinjena. Kroz nju, kao kroz nježne grane tamarisa, osjećamo svaki trepet i drhtaj ove duboko senzibilne i profinjene ženske duše. Kakve je drhtaje proizveo vihor boli koji je tako nemilo šibao našu autoricu?

Bol je uvijek jedan od bitnih faktora u formiranju svake ljudske osobnosti, a napose u oblikovanju umjetnika. O tome govore poznati stihovi Dobriše Cesarića:

O sati sumnje, sati bola,
Tko stvara, taj vas kleti neće.
Jer radosti su male svijeće,
A iz vas raste aureola.

Slabašnu djecu radost rađa
I njezin porod brzo gine,
Al pjesme ispjevane bolom
Gore ko svjetla za daljine.

(D. Cesarić: O sati sumnje, sati bola)

Pod tijeskom boli često poteče vino prave poezije koja je kadra da nas podigne, oplemeni i smiri. Pjesma je u stanju da smiri i samog pjesnika. I Sidi Košutić pjesma je bila smirenje:

Bilo je neko trpljenje
Ljepoti za spasenje
Bila je nekom smirenje.

(Pjesma)

Kroz cijeli život bol je njezin pratilac. Zamoran kancelarijski rad, tako protivan naravi umjetnika, bolest koja je prati kroz sav život, i niz drugih patnja i nevolja koje su s tim povezane. Sve se to duboko usjeklo u pjesnički lik Side Košutić.

Samoća je njezin pratilac kroz život. Nikada nije mogla osnovati obitelj. Čeznula je za ljubavlju koju nije mogla ostvariti. Tako sva njezina ljubavna poezija odražava tu priželjkivanu, ali neostvarenu i nedoživljenu ljubav. Krvavo je bilo to pregaranje, lomljenje. Nije bilo lako zatomiti opravdane težnje mladoga, bogatog života i pomiriti se s neprekidnom samoćom.

Bez uzdaha i bez molbe,
Usta mirna i nijema;
Zdravlje niti ne spominje
Smirila se već posvema.

Al daj joj, Gospode, noć
Da njena bude do zore,
Da bar u snu bude čovjek
A oči ludo ne gore.

(Sida Košutić: Mlada bolesnica)

Posebno su značajna dva posljednja stiha. I ona riječ u s n u. Oči su prozori duše, rekli su stari. Pa iako je naizvan sve mirno, u nutrini buja čežnja za onim što je neostvarivo. Tko da joj zamjeri, i što da joj preostane osim maštanja i snova?

Znam da nikada nećeš saznati kako sam živjela i da su noći moje počinjale onda kad je počinjao dan.

A noću kad bi mjesečina sišla na zemlju da se njome prošeće, ja sam se na njen nijemi korak budila i pitala za te.

Reci mi, gdje je, kako izgleda?

Ništa, ništa ne znam.

(Vjerenička žetva)

Sve je puno svjetla mjesečine. To je čaroban svijet noći, svijet zaljubljenih. Ali Dragog nema. Pa ipak cijela priroda slavi svadbenu svečanost:

Pleše lišće na drveću, pleše u parovima.
Šuma je prebacila preko glave svjetlucavi prijevjes, svi udovi joj trepte od radosti.

(Vjerenička žetva)

U potoku se igra svjetlo mjesečine koja se probija kroz nemirno lišće drveća i granja:

... vjenčaju se sjaj i tama.

— — — — — — — — — — — — — —

Čuješ li?
Razliježe se pjesma našega vjenčanja

(Ibid.)

Nevjestu čeka već i kita ruža:
Bubre pupoljci bijelih ruža u vrtu.
Čekaju vjereničku žetvu u ranu zoru.

— — — — — — — — — — — — — —

Lutamo nas dvoje: mjesec i moja duša, i potiho razgovaramo.
Stizavamo k raskršću Života i Smrti, sve više blijedimo i nijemi se rastajemo.

— — — — — — — — — — — — — —

Lutamo nas dvoje: mjesec i moja duša, i potiho razgovaramo.

Prošli smo već sve mirisne vrtove, nagledali se sjaja zlatnog i srebrnog svih dana i svih noći.

Napili smo se mirisa karanfila, i trava i ruža, i onih krizantema što su oblivene bojom zlatnog prstena.

Počinuli smo kraj ružmarinova grma i nakitili se ružmarinovom kitom.

(Ibid.)

Lutaju tako ona i mjesec. Umorna ulazi u sveti hram, u dubinu svoje duše i u svojoj boli obraća se Bogu:

Bože, gdje počinje najkraći put do zvjedanog mosta?

Kako je teško klečati na mjesečevu sagu.

On je satkan od crnog niza probdjevenih noći, obrubljen modrim sumrakom večernjim i jutarnjim.

U njemu stenje žrtva mog mira i počinka.

(Ibid.)

A onda joj pred oči dolazi neumoljiva stvarnost:

Nikad više!

Dvije sablasne riječi iz bića Smrti.

Dvije bešćutne grobnice života koji sam ljubila.

Zapovijed koja zvoni na ukop ugasle sreće:

Neka se saberu sve snage i prisile svi udovi da prisusvuju zasipavanju onoga što je bilo najdraže.

Svršeno je: nikad više.

Ruže su u vrtu otvorile svoje srce suncu i stale umirati.

Vjereničke žetve neće biti.

(Vjerenička žetva)

Možda nigdje nije tako dramatski izražena ova bol kao u citiranoj pjesmi. U pjesmi Solvejg ova je bolna čežnja smirenija:

Lijepa je stara Solvejgina pjesma na žalu raspjevane čežnje:

zove, čeka i pjevajući stari.

Tko je sluša, dok tako pjeva, kad najdražeg nema?

Nitko, nitko, jedino ljubav vjerne Solvejg.

Zato joj je pjesma tako lijepa, tako stara.

(Solvejg)

Sida Košutić nosila je u svom srcu još jednu veliku bolnu čežnju: čežnju za djetetom. Za kakvu je majčinsku ljubav bilo stvoreno njeno osjećajno žensko srce! Ova čežnja za djetetom obogatila je mnoge stranice njenoga umjetničkog djela.

U našoj poeziji između dva rata poznat je motiv nerođenog sina. Pjesme te vrste pjevaju Vinko Nikolić i Slavko Batušić. I Sida Košutić pjeva pjesmu kćeri nerođenoj. No njezin lik kćeri nerođene sasvim je zaseban.

»Moja nerođena kćeri, čarobna si tajna mog smiješka.

Moj san o tebi ostao je nedosnivan.

Znaš li, Dijete, da ti je kolijevka u beskranim prostorima moga srca i da te uspijem uspavati istom onda kad ispjevam najljepšu pjemu?

Ali najljepšu pjesmu još nisam ispevala.

Najljepšu pjesmu mi je nebo zatočilo u tvoje oči.

(Ime tvoje sveti se)

Ova čežnja za majčinstvom prisutna je već u citiranoj pjesmi Mlada bolesnica:

Bez uzdaha i bez molbe
Možda na ulicu krene,
I kra izloga lutaka
Osmijeh joj lice prene.

Možda nerođenoj kćerki
Izabere lutku plavu,
A vizija materinstva
Sjajem joj ovjenča glavu.

(Mlada bolesnica)

Majčinstvo — profinjeno produhovljeno, gotovo nadzemaljsko — nadahnjuje znatan dio njene poezije. Ono se na neki način inkarniralo u Vrijeski«. »Vrijeska« je pokušaj da se ispjeva najljepša pjesma kćeri nerođenoj; pokušaj da se dosnije san Mlade bolesnice.

»Vrijeska« je velika alegorična priča. Glavnu riječ ovdje, razumije se, ima srce. Zato ne tražimo ovdje logike! Niti točan prikaz materijalne stvarnosti — ta to je vizija! Majčina ljubav mnogo daje, premda ne poznaje logike. Ona daje čovjeku najbolje što ima: dobrotu jer je i sama dar Dobrote.

Tako i kad pročitamo ovo djelo, osjetit ćemo da smo se obogatili dobrotom. I da nas je ganula ljepota jedne velike majčinske ljubavi. Ljubavi koja je na svoje ostvarenje morala čekati do u vječnost. Jer plodovi ljubavi oplemenjene patnjom donose plod u vječnosti.

Samo prolaznost u njoj ne nalazi ništa.

Prolaznost zasipava stope moje u pijesku, ne znam u koji sat, i kaže, da ne znače ništa.

A vječnost ih razgrće i govori: neka ostanu, dobro je, što je ovuda prošla.

(Vječnost blaga miluje)

»Vrijeska« je priča o maloj boležljivoj djevojčici, mentalno vrlo razvijenoj, koja živi u svijetu mašte. I o njezinoj mami Najdražoj, o tati Dragom, koji mora biti daleko od njih — u zatvoru. I o djedu koji voli unučicu iznad svega. Ali Vrijeska je mnogo više.

Vrijeska nije stvorena za ovaj svijet. Ona je dijete snova, utjelovljenje svega lijepa što je žensko srce moglo osjetiti i zamisliti:

Ti si smireni vrisak čežnje, koja je prohujala mojom krvi i zatočila tebe u meni, mene u tebi.

Ti si smireni vrisak čežnje, koja je prohujala mojom krvi i zatočila tebe povjeravaju svoje čudesne tajne.

Ti si tišina, u kojoj se raspjevala pjesma moje ljubavi.

Kad u posljednjem času budem još jednom pogledala ovu zemlju, ti ćeš biti anđeo mojih suza koji će staviti pod njih svoje nježne dlanove i odnositi ih Bogu, da bi izmolila za me utjehu.

Spašena od smrti, ostala si uzvišena i dostojna da se zoveš Dušom.

(Ime tvoje sveti se)

Dijete i djetinjstvo ima kod Side Košutić poseban karakter. To je jezgra njene životne filozofije. Ono je medij preko kojega se približava Bogu koji je rekao: »Ako ne budete kao djeca, nećete ući u kraljevstvo nebesko.« (Mt 18,3)

Govoreći u pogovoru »Jaslica« o Sidi Košutić, Ljubomir Maraković kaže: »... u svakom njezinu romanu, dijete je ono tajno žarište iz kojega, nesvjesno ali neodoljivo, struji val dobrote koji nezaustavno krči sebi put u srca, u duhove ...«

Premda »Vrijeska« nije roman, citirane riječi potpuno se odnose i na nju. U njoj je Sida otkrila najdublje predjele svoga bića, ono iskonsko djetinje što u svom biću nose sveci i pjesnici. Zato nam se oni i čine koji puta naivnima i djetinjastima. U pjesmi »Kad su jasmini sniježili« ona kaže:

Vjetar je zadirkivao, jasmini su sniježili, a ja sam plakala kao dijete, jer sam tako zaželjela da budem dijete.

Pa da u oči moje uđe djetinja duša.

Pa da oči moje gledaju samo milosrdno.

U »Vrijeski« umjetnica na kojih sto pedeset stranica pjeva poemu o majčinstvu i djetinjstvu. Pojedini su odlomci vrlo svježi, dinamični. Ima u ovoj knjizi antologijskih stranica. Ipak, čini se, da bi djelo kao cjelina bolje uspjelo da je sažetije.

Velik dio radnje odvija se u snu. Ta i Vrijeska je dijete snova! Kakav stav zauzima autorica prema tvarnosti? Pogledat ćemo jedan odlomak:

Ja vidim da postoje dvije stvarnosti sasvim suprotne. Ako su suprotne, onda je jedna lažna i prema tome nije stvarnost. Samo je jedna stvarnost. A koja? ... Je li istina u iluziji, u priviđenju, u obmami, u sanjama, ili tu vani, na ulici, u onoj kući ...? Ja sam se borio, dokazivao, hvatao veze, tražio putove, i sve badava. A dijete ...? Dijete uspijeva. Bez borbe. Dakle mi veliki, odrasli, stari, i kakvi smo već, mi smo svladani. Dijete nas je pobijedilo.

Vrijeska je pobijedila našu stvarnost. Ludorija, kakva stvarnost! Daleko smo mi od stvarnosti. Prema tome sam ja imao pravo, jest pravo, dok sam tvrdio da je istina u ljepoti, i to, u ljepoti, koja je tako lijepa da je možeš samo prosanjati.

(»Vrijeska«, str. 92/93. — M. Ž.)

I zato autorica slika u ovoj knjizi svoje najljepše snove. I u tim snovima i preko njih ona otkriva bogatstvo istine umjetničke istine koja, kako netko reče, govori najtiše, ali se najbolje čuje. Za ovaj govor treba Košutićki medij, potrebno je naći nepomućenu čašu kojom će zahvatiti ljepotu istine i napojiti nas njom. Taj medij je i opet — dijetinja duša.

S Vrijeskom ulazimo u čaroban pjesnički svijet: vozimo se zlatnim kolima u koja su upregnute dvije Božje ovčice.

Čitavo polje crvenih karanfila. Kola jure između njihovih sivih stabljika, a u cvjetovima svjetlucaju zlatne iskrice, tisuću njih, i rasvjetljuju modrikastu aleju, koja ima boju mrazovog jutra.

(»Vrijeska«, str. 15)

Drugi put opet vozimo se u zatvor k Dragom, dakako u snu:

Čitava srebrna kola zajedno s vozačima jure visoko, ne tvrdom cestom nego po mjesečevu traku, koji se prostro po zemlji. Sve se ljeska, sve titra, izgleda da se voze po samim listićima.

(»Vrijeska«, str. 25)

I životinje su u carstvu snova tako pitome, ne boje se one malene djevojčice:

Vrijeska... odluči da će leći među košute koje su je gledale kao da bi joj htjele darovati svoju dušu... Zatvorenih očiju sluša priču košuta što zvuči kao pjesma o šumovima smrekine šume.

Čitav je prostor taj čas izmijenio lice, zidovi su se odmakli daleko, u zraku se njišu raščešljane smrekine grane, negdje žubori srebrna voda, po košutama padaju svijetla zrnca rose i cakle se kao dragulji, a mjesečina se širi, širi kao nijemi mlaz.

(»Vrijeska«, str. 36)

Kao što pčela oblijeće oko cvijeća, tako i mi u ovoj knjizi hodočastimo od jedne do druge ljepote začaranog svijeta poezije. Najljepša je od svega ipak — dječja duša:

Dijete i onako i ovako uvijek sanja. U tome je najdivnija ljepota. Ljepše nema. Otud i čar dječjeg izražavanja i čitave dječje duše. Ta duša lepršа u Vrijeskinoj kosi, u njenom koraku, na njenom licu, oko usana, oko očiju... Sve

je to ljepota sna, ljepota koju ne možeš uhvatiti, nego samo taknuti. Badava riječ, badava kist, badava dlijeto. Umjetnici vide, ali nisu kadri iznijeti. Zato pate. Zato ne dovršavaju. A kad umru, tad stenju za životom, jer ga nisu ispunili ljepotom koju su nosili u sebi, koju su gledali i krvavo je samo doticali.

(»Vrijeska« str. 80)

Odakle dječjoj duši ta ljepota? Ona je malo nebo:

Što ta ulica zna o ljepoti? Što zna o duši koja sad prolazi njome? Jedno malo nebo dotiče zemlju, otajstvo Vrijeskine duše pronosi božansku ljepotu, isto tako divnu i čudesnu kao što su divne i čudesne nebeske zvijezde.

(»Vrijeska« str. 80)

Pa ipak, iako nebo dotiče zemlju, ipak još nismo tamo gdje nema tuge i boli. Patnja je i te kako prisutna u ovoj knjizi. Otac je u zatvoru, Vrijeska je bolesna, majka tuguje, djed sve pokušava da im pomogne. No ta patnja očišćuje, obogaćuje. U razgovoru s Gospodinom Bogom Vrijeska prostodušno pita:

— Zašto je Dragi u zatvoru?

— Dušice mala, i to ćeš ti shvatiti, samo malo kasnije. Sada ti mogu samo to reći da njegov zatvor koristi mnogima, a njemu najviše.

— Dragi ima upale oči... Prestrašila sam se, kad je unišao.

— Ah to nije važno, Vrijeskice! Kad bi ti znala, kako je bogata ljepota u njegovoj duši, onda ga ne bi žalila. On će živjeti vječno.

(»Vrijeska«, str. 120)

U prethodnim stranicama zaronismo ponešto u bolnu intimu pjesnikinje Side Košutić. Ova patnja i ove čežnje ne ostadoše neplodne. Sublimirane u lirici, one nas oplemenjuju, čine nas boljima...

Vlastite patnje tjelesne i duševne mogu nam pomoći da shvatimo tuđe nevolje. U isto vrijeme trpljenje je kamen kušnje: Neki se na njem slome, a neki izbruse, zasja im duša kao dijamant. Ovo svojstvo patnje poznavala je naša autorica iz vlastitoga iskustva pa ga je s mnogo snage dala u nizu svojih likova. Napomenut ću samo dva: gospodina Donića iz »Jaslica« i Tome Gušića iz trilogije »S naših njiva.«

Gospodin Donić okaljao je svoj dom preljubom. Zbog te nevjere prva je žena umrla shrvana žalošću. Ostavila mu je kćer Vanku. Ali preljubnica Antonija, postavši njegova žena, vara i njega. Donića muči savjest. Dugo se koleba:

Zato su dva živa bića uz njega, koja ga neprestano prigiblju sad na jednu, sad na drugu stranu: Antonija i Vanka... iza koje proviruje križ... humak.

(»Jaslice«, str. 41)

Grižnja savjesti je teška:

Osjećate li vi svoju dušu u sebi? Blago vama dok je osjećate. Ja sam je izgubio... davno. I opet našao i opet izgubio.

(»Jaslice«, str. 43)

Sebe je izgubio, tako mu se čini, ali svakako hoće da sačuva Vanku koja najviše trpi zbog njegova grijeha. Kad maćeha — preljubnica gura djevojku u brak sa sinom svoga partnera u grijehu, otac se bori, ponizuje se, odlazi svom protivniku i moli milost za dijete. Ljubav i patnja satiru ponos, i kad je u svojim očima bio najmanji, u očima Sunca iz jaslica bio je najveći.

Gospodin Donić se podštapio i svaki čas hvatao obod šešira. Glava mu se tresla. Malo je poniknuo. Da je samo još pokleknuo, izgledao bi ka stari betlehemski pastir.

(»Jaslice«, str. 129)

Takva je dječak Panić vidio svoga dobrotvora u času njegova najbolnijega poniženja. Očišćenje se bliži kraju. Patnja je očistila kristalnu posudu njegove duše u kojoj se odrazuje sjaj Božanskog Sunca. Panić i nehotice prodire u duboki misterij Donićeve duše i izrazi ga u svome prvom umjetničkom djelu:

U četvornom obliku metralne dužine izbile su mislene pojave Božjih poklonika... Zaseban je treći. Jednu ruku stavio je na prsa, a drugom zaklanja oči od sunca, koje označenom kružnicom i s nekoliko profinjenih zraka lebde u sredini ponad priprostih jaslica.

(Jaslice«, str. 186)

Promatrajući kasnije dječakovo djelo, Donić se pita:

Zašto se taj poklonik zaklanja pred suncem? Da li od straha ili zato što su prebogate zrake Božjeg milosrđa?

(»Jaslice«, str. 186)

Toma Gušić je stari grešnik. Kao muž surov, nevjeran. Tuče svoju ženu, čak dozvoljava i sinu da tuče majku. Nikome baš mnogo ne vjeruje. Jedino za svoju dragu zemljicu spreman je sve poduzeti, pa čak postati i krivokletnik.

Ali patnja i njega smekšava. Klica dobra, koja je u njemu, pod kišom trpljenja polako klija. Nevolja se nadvila nad njegovu kuću kao mora. Sin

mu visi između života i smrti, pogođen od bratove ruke. Toma je potresen. Promatra Janka kako spava. Blijed je i slab.

Sinko!! — htjede ga pomilovati, ali mu ruka osta u zraku i zadrhće: potom drhtava prođe povrh Jankova lica i ne taknuvši ga.

Htio bi mu otrti znoj. Dao bi sve, da mu se orumene ti smrtno blijedi obrazi. Nakon trideset i sedam godina potražio je Božjeg Jaganjca, ispovijedio je danas sve grijehe i porušen će ujutro klecati k Jaganjcu... Da se pričesti, da se rasplače, da ga zamoli: — evo Jaganjče Božji, ja klečim pred tobom i vapim k tebi da mi spasiš moje milo dijete; ja, Toma Gušić, star pedeset sedam godina, podbrežanski gospodar, grešnik pokajnik, nevoljni crv...

(»S naših njiva«, str. 399)

Po svjesno prihvaćenoj boli, uz pomoć milosti, duše doživljavaju svoje uskrsnuće:

Uskrsnuće duša se smirivalo u spoznavanju života, koji se zapaža samo onda kad poteče bujica bola. A taj život ispod kore, ispod glasa, ispod kreta, ispod vidljivog, nema smrti, nema raspada, nema rugoba ni promjenljivosti.

(»Jaslice«, str. 179)

Već smo do sada uočili da je Sida Košutić bila žena i patnica. Ova je činjenica važna za njeno književno djelo. Uz lik djeteta posebno se ističu kod nje likovi žena patnica. U predgovoru knjige novela »Mimoza sa smetljišta« Nada Šimunić-Kesterčanek kaže:

»Kao skromna i mirisna mimoza, nezapažena i nenametljiva, takva je duša većine ženskih likova u djelima Side Košutić. Žena patnica, povučena i tiha, svima poklanja djeliće svoje dobrote, a nitko ne poznaje njenu pravu unutarnju vrijednost, nitko je ne cijeni i ne voli onoliko koliko to ona zaslužuje, dapače, uvijek mora strahovati radi tuđih grijeha i svojih vrlina — takvi tipovi žene leže najbliže po svojoj naravi i shvaćanju Sidi Košutić kao umjetnici.«

Nezaboravni nam ostaju likovi Jele Borekove, Bete, Stanike iz trilogije »S naših njiva«, Vanke iz »Jaslica«, male Elice iz »Mimoze sa smetljišta«, pa likovi majke i kćeri iz potresne novele »Uvijek je tako, mila moja...«

U Jeli Borekovoj je Košutićka portretirala svoju majku. To je po mom mišljenju jedan od najuspjelijih ženskih likova a ujedno jedan od najljepših likova majke u hrvatskoj književnosti.

Jela Borekova je siromašna udovica koju u selu svi cijene zbog poštenja. Ta osim poštenja i dobro odgojene djece i nema u nje blaga. Sve je kćeri pošteno udala. Najteže joj je pao rastanak s najmlađom, Betom. Poslije Betine udaje odnose škrinju u kojoj je pohranjena Betina oprema. Majci je strašno:

Nikakve pritužbe nije bilo od nje čuti. Tek joj se na licu odražavala velika borba i tuga, a kad je Blaž s dvojicom Miličeka odnio na kola škrinju, dvije joj se suze otisnu niz lice, ispresijecano sad crtama uzduž i poprijeko. Stisnuvši usnice i prekrstivši ruke na pasu, stajala je na pragu ukočena i nijema.

— — — — — — — — — — — — — — —

Bilo joj je kao da u toj škrinji odvode od nje Betu... I odvest će je zauvijek... Mrtvu ili živu, sama ne zna.

— — — — — — — — — — — — — — —

Tad prođe Jelinim trnjakom ledeni dah sumoće, uvuče se u kuću i zarije se u dubinu Jeline duše.

Nastupili su teški dani osame:

U samoći joj se čini da postoje dvije Jele Borekove. Jedna je ona, a druga njena sjena, također ona. I jedna se zagledava u drugu, jedna promatra drugu i međusobno razgovaraju. Jela pita sjenu odakle je došla, a ona joj odgovara da ju je rodila samoća. Jela nato moli sjenu neka otiđe i ne sjeća je samoće. Ali sjena samo šuti, pa se podsmjehuje, pa je prati na svakom koraku. Čuvši odjek vlastitih koraka, Jela staje, obazire se i — opet vidi nju. Hoće da je otjera ili joj pobjegne, ali sjena trči za njom i govori joj: Pa ja sam Jela Borekova, kamo bježiš? Ja ću te pratiti na tvome besciljnom putu. Znaš li, čemu živiš? Ne znaš. Znaš li čemu radiš? Ne znaš. Ja ću te pratiti do dana tvoje smrti, a onda ćemo zajedno leći u grab.

(»S naših njiva«, str. 214)

Ali Jela se ne zatvara u svoju bol. Ona ima srca za sve bijednike. Brine se za budalastog Jožu Krušnjaka, ima srca za svaku nevolju:

— Joža...? Joža? Joža! vikne prepoznavši sjenu koja se šćućurila pokraj ljeskova grma. — Što te ovud nosi, Joža?! Pođi sa mnom... Pođi... Kuća ti je prazna... Mati u grobu... Pođi, sinko, da ne umreš od gladi... I zime... Zar ne vidiš da jesen umire...? I dolazi zima... Dođi... Ja ću te voditi...

— — — — — — — — — — — — — — —

Brzo ustane. Noge ga jedva držale, koliko se nagladovao. Prepusti se ruci koja ga je vodila, dok se je Julček stisnuo uz baku s druge strane i grčevito je držao za ruku.

(»S naših njiva«, str. 208)

Zauzima se za slabe i potlačene, brani Staniku i tješi je:

Najednom se na otvorenim vratima pojavi Jela. Zaprepaštena podigne ruke i raširi ih, uzdignuvši pogled prema nebu.

— Bog s vama, susjede... Bog s vama! Sutra je Mali Božić, a vi... ovako!

Izgovori drhtavim glasom. Stana odmah pribjegne k njoj, stisne se i zarida joj na ramenu s tolikim bolom te istog časa i Jela prinese pregaču k licu i stade otirati suze.

(»S naših niva« str. 219)

Takva je Jela Borekova. Nije čudo da je svi poštuju, a poslije smrti da cijelo selo žali za njom i naziva je sveticom.

Beta je vrlo slična svojoj majci. U romanu »S naših njiva« ona je nosilac nečega plemenitog, ženstvenog. Beta je idealna žena koja patnjom iskupljuje sreću drugih. Snagu za žrtvu traži i prima tamo gdje su je vjekovima tražile njene bake i prababe:

Padaj kišica, padaj.
Tvoj zviranjek je visok i jako glibok tam gore, tam gore, na gornjih stran...
Tam gore je Isus i Majka Marija, a zvezde im pleteju krune.
Oj zvezdice zlatne, posvetlite sim, v glibočinu mojega srca.
Stišajte vihre, stišajte kišu, kaj mi se v srcu razleva.
Razleva se, razleva po črnoj kmici, ne vidim puta ni kraja.
Oj zvezdice zlatne, posvetlite sim, a ti, Isus, palicu zemi.
Na pašnjak me pelaj da se napasem mira, mira... i mira
Ti pak Marija daj me poganjaj s pesmicama veselim.
Oj lepo je pasti po visokoj gori kaj se z nebom tišči...!
Oj lepo je iti po onom putu, kaj si ga odredil ti...!
Padaj, kišica, padaj.
Po tebi moje nebo ni bolj črno, po tebi mi je srcu leže.
Zviranjek tvoj je glibok i visok...
Tam gore, tam gore na gornjih stran...

(»S naših njiva« str. 296/297)

Poseban u galeriji tih likova je lik Stane Milčekove, patnice koju upravo drastična muževa zlostavljanja dovode do ludila:

Stana je gledala u nju nasmiješena, no iz plavog joj je pogleda strujila ledena praznina. Zime nije osjećala, naprotiv. Bilo joj je toplo. Daleki su puti do Bogorodičina kipa, natražila se i nalutala do iznemoglosti, no stigla je, stigla... Prepoznaje crkvu. Kroz ta vrata se ulazi u nebo... gdje Bogorodici pjeva pjevačica na koru... Svi su ljudi anđeli, slušaju, slušaju, a njena pjesma

raste visoko, daleko, kao gorska vodica oplakuje Bogorodicu, tamo visoko, daleko, gdje ništa ne boli... I sagiba se Bogorodica k njoj, kida ružicu iz vijenca koji je obavija i zatiče je na srce svoje najbolje pjevačice...

(»S naših njiva«, str. 575)

Motiv zlostavljanja oca grubijana obradila je Sida Košutić i u novelama »Mimoza sa smetljišta« i »Uvijek je tako, mila moja...« Ovaj motiv kao da snažno živi u podsvijesti autorice i ona ga iznosi spontano i gotovo neumoljivo pred naše oči. Kao da je srastao s najdubljim ponorima njena srca, kao da je dio nje same.

U »Mimozi sa smetljišta« zgusnuta je bol i patnja maloga dječjeg srca. Otac je ubio majku pred očima djeteta:

Došao je on... Uhvatio majku... Lupao... Udarao... Treskao cipelama u njene prsi... Zahtijevao novac... Novac? Onaj što ga je majka izdala njoj za zimski kaput. I pograbio kaput s postelje... Kao da će ga razderati... Ali nije... Bacio ju je po drugi put o pod... Nogom, cipelom tresnuo o trbuh... Po prsima.

(»Mimoza sa smetljišta«, str. 33/34)

Kasnije, nakon majčine smrti kad je teško bolesnu uzme k sebi majčina poslodavka, Elica strašno trpi kad saznaje da je majka bolesna i izmučena laštila podove po kojima ona sad hoda.

Elica nehotice spusti oči na pod. Vidje jasan odraz svojih nogu. U tom trenutku osjeti da joj se srce stisnulo. Problijedi, zadrhće, a po tom zacvili, da je sve odjeknulo...

(»Mimoza sa smetljišta«, str. 41)

Iako joj u novom domu ništa ne manjka, ona se ipak ne može smiriti: Svoje smirenje nalazi — na majčinu grobu kamo je pobjegla pred nerazumijevanjem okoline. Većina ljudi misli da je za sreću dovoljno materijalno blagostanje. No mala »Mimoza« osjeća da se bez svega može, samo ne bez ljubavi i razumijevanja. Našli su je smrznutu na majčinu grobu.

Ova je novela prodoran krik koji zadire u savjest i traži od nas da vodimo računa o onima koji pate« i da ne zaboravimo, kad dajemo i pomažemo, da su ljudi gladniji srca negoli kruha.

Trpljenje je tvrda škola. Ali trpjeti nije lako. Sve se u nama buni, otima. Pa ipak, patnja je osmi sakramenat, kako netko reče. Ona nas dovodi u samoću, u samoći razmišljamo, dozrijevamo, upoznajemo istinu. U pjesmi »Samoća« Sida Košutić pjeva:

Moj Bože, svaki dar mudrosti trpljenjem je otkupljen.
Kad se opraštam sa samoćom, počinjem je cijeniti.
Tad spoznajem, da samo ono imam, što mi je ona darovala.

Trpljenje nas čini pažljivima za sitne radosti i čistu ljepotu neznatnih stvari. Zato se i smisao za pravu ljepotu rađa iz trpljenja. Trubaduri ljepote nužno moraju trpjeti:

Ljepota je hrana dostojnih.
Ljepota je ukras osamljenih.
Ljepota je ispovijed bezazlenih.
Ljepotu su skladali vjekovi, a kraljevstvo Satane
raspinje njene pjevače na križ.

(Kraljevstvo Satane, »Vjerenička žetva« str. 48)

Iako je mnogo trpjela, nije Košutićka prošla kroz život natmurena, plačljiva. Ne! Daleko od toga. Ona je našla smisao svoga života, ona je našla radost u trpljenju. Mogla je tako koračati svojom kalvarijom s osmijehom na usnama. Ona želi:

Na krilima nositi sunce života i obasjavati životom sve ugasle prostore.
Na putu za sobom ostavljati mekanu pjesmu, koja bi tvrde ganula, lude uozbiljila.
Pjesmu ostavljati za sobom, pjesmu pjevati sebi, pjesmu slati naprijed kao glasnika sazrele žetve, na koju se pozivaju svi stvorovi, da dođu uzeti po snop ljepote.

(Vječnost blaga miluje)

Pjesma procvala na boli pregaranja nešto je dragocjeno.
Ona je

... bogatstvo onih koji su zaboravili mrziti
a ljubav im svijet ne prima.

(Djeca nasmijana)

Ovakva pjesma postaje odraz plemenita srca, srca koje je bol proširila u beskraj:

... rado bi dovijeka takovo bogatstvo,
da bih poništena od same ljubavi na kraju zaboravila
i da ljubim.
Mogla bih tad reći što prije nijesam umjela:
Lijepo je na zemlji dok na njoj ima pjesama niklih
iz ljubavi.
I blago onima koje je pjesma upitomila, da se dadu
milovati od nje.
Oni su djeca nasmijana.

(Djeca nasmijana)

Da zaista dođe do tolikog bogatstva, trebao je Sidi Košutić cijeli jedan život. On zaista nije bio lak, ali je tim više bio plemenit i velik. Ne možda toliko velik pred ljudima, do čega joj uostalom i nije bilo stalo. Ali svakako velik u svojoj biti. Na njezinu će se književnom opusu krijepiti i gasiti svoju žeđ svi oni koji teže za istinom i ljepotom rođenom iz p r e g a r a n j a.

Benedikta ZELIĆ-BUČAN

Kako se zvalo glagoljaško sjemenište u Priku

Prema podacima iz XXIV glave konstitucija sinoda splitske nadbiskupije iz 1688. godine, u kojoj se govori o glagoljaškom svećenstvu, bilo je tada u biskupiji 36 izvanjskih župa, od čega samo osam sa latinskim bogoslužjem, a ostale su bile **kuratije arvaske.**[1]) U katalogu Ivana Paštrića, koji je nastao između 1688—1700. godine, navedene su 42 župe, među kojima 17 na području Poljica. To su: Podstrana, Jesenice, Duće, Zakučac, Kučiće, Gornje Polje, Donje Polje, Tugare, Kostanje, Zvečanje, Ostrvica, Gata, Dubrava, Trnbusi, Srijane, Srinjine i Sitno.[2]) Sve su ove župe bile glagoljaške. Ali broj poljičkog svećenstva bio je daleko brojniji od broja njihovih župa. Oni su služili kao župnici po čitavoj biskupiji, a bilo ih je mnogo i bez župa, koji su živjeli u svojim obiteljima. Nadbiskup Stjepan Cupilli u izvještaju Rimskoj kongregaciji 1713. godine navodi da od gradskog klera ima 60 svećenika i 15 klerika, a vanjskih, poljičkih svećenika ima oko 125.[3])

Nadbiskupi ili generalni vikari vršili su vlast nad tim svećenstvom preko vikara izvanjskoga, kojega su imenovali na prijedlog samih poljičkih svećenika.[4]) Vikar izvanjski vršio je duhovnu vlast na području Poljica, Radobilje, splitskih predgrađa i distrikta, te komitada kliškog i omiškog.[5]) Za nadbiskupa Ivana Krstitelja Laghija osnovana je i potvrđena Bratovšina (skula) glagoljaških svećenika, kojoj je bio cilj da njeni članovi mole i prinose mise za upokoj preminulih članova bratovštine.[6])

Oni sve do polovice XVIII stoljeća nisu imali nikakvih zavoda ni sjemeništa u kojima bi dobivali osnovnu naobrazbu i učili starocrkvenoslavenski jezik. Župnici su sami odgajali pojedinačno svećenički podmladak po sistemu naukovanja. Pojedini bi župnici okupili oko sebe nekolko darovitih dječaka, koji su im bili sluge i učenici, i što su sami znali, to su i njima predavali. No učenici su često mijenjali učitelja, osobito ako je bio strog. Zbog toga nadbiskup Stjepan Cosmi 20. lisopada 1703. godine piše vikaru izvanjskomu

1. Vladimir Mošin: Poljičke konstitucije iz 1620. i 1688. godine, Radovi Staroslavenskog instituta Jug. Akademije, knj. I, Zagreb 1952, str. 194.
2. Luka Jelić: Fontes historici liturgiae glagolito-romanae, Veglae (Krk) 1906. XVII str. 61-63.
3. Isto, XVIII str. 9
4. M . . . c: Njekoji prilozi o glagoljici, »Narod« br. 10 Split 1894.
5. L. Jelić, nav. dj. XIX str. 75.
6. M . . . c: nav. čl. »Narod« Split 1894 br. 6. — U Historijskom arhivu u Splitu u maloj zbirci »Poljički spomenici« nalazi se i jedna bilježnica upisa izgovorenih misa za članove te bratovštine u vremenu od 1790-1820. godine. (sign. 3KA/PS-15). Iz nje se razabire da su članovi bratovštine uz glagoljaške svećenike nadbiskupije bili i mnogi ugledni članovi višeg gradskog klera, kao i neki ugledni svjetovnjaci.

neka klerici ne prelaze od učitelja k učitelju, nego da ostanu kod prvoga uz dužno štovanje i posluh, jer se inače neće puštati na ispite.[7])

Za odgoj glagoljaških svećenika ne samo da nije bilo obrazovnih zavoda nego nisu imali ni knjiga na svom jeziku, koji su jedino razumjeli. Zbog toga je bio veliki doprinos njihovu obrazovanju kada je biskup Antun Kadčić napisao za njih »Bogoslovje diloredno«. Nadbiskup Stjepan Cupilli bio je počeo 1714. godine za njih graditi uz crkvu sv. Petra na Lučcu u Splitu i sjemenište, ali ga je u tome poslu omela smrt. Njegovu zamisao ostvario je tek nadbiskup Pacifi Bizza 1750. godine, kada je osnovao sjemenište u bivšem franjevačkom hospiciju uz starohvatsku crkvu sv. Petra u Priku kod Omiša. Sjemenište nije imalo nikakvih nadarbina ni stalnih prihoda. Učenici su bili dužni da sami izdržavaju sebe i učitelje, a uzdržavanje crkve i sjemenišne zgrade bilo je prepušteno providnosti i milodarima vjernika.[8]) Više puta se je pokušavalo dobiti za sjemenište od vlade barem minimalnu plaću za učitelje, ali za vrijeme mletačke vladavine to nije uspjelo. Tek je za vrijeme prve austrijske vladavine, 1803. godine, vlada je odredila mjesečnu plaću od 20 for. za upravitelja, a po 15. for. mjesečno za učitelje sjemeništa.[9]) No i te minimalne plaće bile su obustavljene za vrijeme francuske vladavine, kada je sjemenište bilo za neko vrijeme i zatvoreno. Druga austrijska vlada ponovno ih je isplaćivala, ali ne dugo. Već 1821. godine sjemenište je zatvoreno, a za svu pokrajinu Dalmaciju osnovano je u Zadru jedno centralno sjemenište, u kojem se spočetka učila i glagoljica i starocrkvenoslavenski jezik. Godine 1827. ukinuto je i to centralno hrvatsko sjemenište u Zadru, a mjesto njega osnovano je, također u Zadru, centralno latinsko sjemenište.[10])

Spočetka je u sjemeništu bio samo jedan učitelj, a kasnije, kada je broj učenika-klerika porastao, bila su tri. Jedan od njih zvao se upravitelj (vladavac), drugi učitelj (meštar), a treći prefekt (izvršitelj), ali su sva trojica bili predavači. Prvi vladavac bio je Don Stipan Pivčević, drugi Don Ivan Božić, a treći i posljednji Don Petar Kružićević.[11])

U arhivskoj zbirci Arheološkog muzeja u Splitu ima i jedan svežanj od 48 spisa pod naslovom »Poljički dokumenti« (sign. 49 h 6/1). Neki od njih bili su u svoje vrijeme objavljeni u Bullettinu bez ikakvih komentara.[12]) Među tim dokumentima 22 spisa odnose se na sjemenište u Priku za razdoblje od 1760—1821. godine.[13]) Tu je zapisnik vizitacije sjemeništa od strane nadbiskupa Nikole Dinaričića iz 1760. godine, dva pisma nadbiskupa Lelija Cipica iz 1793. godine, dva pisma gen. providura: Franje Faliera iz 1784. i

7. Dr Miroslav Vulić: Pravila glagoljaškog sjemeništa u Priku, Croatia sacra, sv. XV-XVI, Zagreb 1938, str. 74.
8. Ivan Pivčević: Sjemenište u Prijeku, Program C. K. Vel. Gimnazije, Split 1911/12, str. 7.
9. Isto, str. 9.
10. Isto, str. 11.
11. Isto, str. 8.
12. Bullettino di archeologia e storia dalmata, dodatak k sv. XXII, Split 1900 i dodatak k sv. XXIV, Split 1901.
13. Radeći prije desetak godina na ovim dokumentima u vezi s pripremama za moju radnju: Bosančica u srednjoj Dalmaciji (Prilog III sv. Izdanja Historijskog arhiva u Splitu, Split 1961), ja sam te poljičke dokumente s odobrenjem uprave Muzeja razvrstala prema sadržaju u tri serije: I-III, i svaki pojedinačno signirala arapskim brojem. Dokumenti o sjemeništu u Priku svrstani su u prvu seriju i signirani brojevima 1-20, plus 1a, 2a i 3a. Dokumenti I/1--20 sačinjavali su dio arhiva samog sjemeništa, dok. I/2a jest hrvatski prijepis dokumenata I/2, a dokumenti I/1a i I/3a naknadno su izuzeti iz II serije: »Pisma providura i drugi spisi koji se odnose na poljičku republiku«, jer se po sadržaju odnose na sjemenište u Priku.

Alvise Marina iz 1794. godine. Većina je dokumenata iz početka XIX stoljeća. To je dopisivanje posljednjeg vladaoca sjemeništa Don Petra Kružićevica gen. vikarima i kanonicima splitskim: Oracijem Bergelićem, Nikolom Didošem, Josipom i Nikolom Koićem, te makarskim biskupom Fabijanom Blaškovićem. Kako najveći dio ovih pisama potječe iz posljednjih nekoliko godina života sjemeništa, kada se je već radilo o tome da se taj zavod ukine, o čemu se i govori u nekima od ovih pisama, to oni imaju posebno značenje kao historijski izvor za proučavanje povijesti tog značajnog hrvatskog zavoda.[14])

Ova mala zbirka dokumenata pruža osim toga još i vrijedne podatke za povijest hrvatskog jezika, u prvom redu za povijest naziva hrvatskog jezika. U njima susrećemo uz stari narodni naziv za jezik **hrvatski** i noviji književni naziv **slovinski,** te talijanski naziv **illirico.** Dok je u talijanskim tekstovima stalna upotreba izraza Illirico, u hrvatskim tekstovima smjenjuju se međusobno oba izraza: hrvatski i slovinski, pa i kod istih autora. Splitski vikari i kanonici don Petra Kružićevića na adresi obično tituliraju kao meštra ili vladaoca šeminarija slovinskoga (dok. br. 6, 7, 8, 11, 12, 13), dočim u tekstu pisma upotrebljavaju oba izraza. Tako kanonik Nikola Didoš u pismu od 16. siječnja 1815. piše da bi centralno sjemenište u Zadru imalo dati nauk i »crikovnakom **slovinskim** od Prika« (dok. br. 7), a Josip Koić u pismu od 23. kolovoza 1816. godine piše da je poslije kuge našao »latinski misnika i **Arvatah** ... usve trideset i šest« (dok. br. 13). Makarski biskup Fabijan Blašković samo sjemenište naziva dvojako. U pismu od 28. prosinca 1816. na adresi titulira Don Petra Kružićevića kao meštra od seminarija **arvaskoga,** a u pismu od 15. srpnja 1818. kao meštra od šeminária **slovinskoga.**

U dokumentima koje su pisali sami poljički ili drugi svećenici glagoljaši nisam nikada naišla na izraz slovinski za hrvatski jezik. Oni svoj jezik uvijek nazivaju hrvatskim, a iz talijanskih tekstova izraz **illirico** prevode sa **hrvatski.** Tako je u hrvatskom prijevodu pisma nadbiskupa Lelija Cipica iz 1793. godine don Jakovu Ognjutoviću izraz **chierici illirici** preveden sa **žakni arvacki.**

Ovi primjeri pokazuju kako termin **slovinski** za hrvatski jezik i ustanove hrvatskog jezika nije još ni u početku XIX stoljeća sasvim ustaljen ni u visoko obrazovanim krugovima, jer oni tu i tamo još uvijek uz taj »učeni« izraz upotrebljavaju i originalni narodni naziv: **hrvatski.**

Poljički glagoljaši ne samo da su svoj jezik zvali hrvatskim nego su i sebe po tom jeziku za razliku od svećenika latinaša tj. sa latinskim bogoslužnim jezikom) nazivali Hrvaćanima u matičnim knjigama vjenčanih i

14. Koliko sam mogla ustanoviti, ovi dokumenti o hrvatskom sjemeništu u Priku, koji se nalaze u Arheološkom muzeju u Splitu, nisu do danas nigdje objavljeni. Kratku informaciju o sadržaju ovih pisama dala sam u članku: Upotreba bosančice u Splitu i okolici, »Mogućnosti«, br. 11, Split 1956.

15. Jezik glagoljaških bogoslužnih knjiga bio je do XVII stoljeća potpuno pod utjecajem narodnog govora te je modruški biskup Šimun Kožičić misal koji je 1531. g. tiskao u Rijeci s pravom nazvao »Misal hrvacki«. Poljički glagoljaši, koji su živjeli uglavnom kao seljaci, koji su veoma teško mogli nabaviti crkvene knjige, a nisu svi ni znali čitati glagoljicu, pismo obrednih knjiga, o čemu svjedoči i čl. 12 gl. XXIV konstitucija iz 1688. g., te čl. 60 i 109 odredaba nadbiskupa Sforce Ponzonija iz 1620. godine, vjerojatno nisu odmah nabavili novi Levakovićev misal (Rim 1631) koji je bio jako prožet rusizmima. Još i u drugoj polovici XVIII st. nadbiskup Dinaričić savjetovao je klericima sjemeništa u Priku da u pomanjkanju knjiga prepisuju sami stare knjige i rukopise. Po tome se može pretpostaviti da se je njihov obredni jezik jako malo razlikovao od živog narodnog hrvatskog jezika, te su se oni mogli s pravom nazivati kler arvacki i sami sebe zvati Harvaćanima.

krštenih grada Splita iz XVII i XVIII st., koje su inače vođene talijanskim jezikom, ima blizu 200 upisa hrvatskim jeziom, većinom starim pismom bosančicom, od poljičkih svećenika koji su pojedina krštenja ili vjenčanja obavili u Splitu. Četvorica od tih svećenika: Don Mihovil Dagelić, Don Jakov Suturičić, Don Stipan Jurević i Don Bariša Krcatović u tim upisima često uz svoje obiteljsko, ili čak uz samo krsno ime dodaju atribut **Harvaćanin.** Tim atributom svakako su htjeli označiti da su oni svećenici hrvatskog jezika za razliku od »Latina«, kojima je obredni jezik bio latinski a jezik dnevnog saobraćaja talijanski. Tako se i u hrvatskoj redakciji XXIV glave konstitucija dijecezanske sinode u Splitu od 1688. godine razlikuje kler **arvacki** i kuratije **arvacke** od klera i župa latinskih,[16] dočima se u latinskoj redakciji te glave Konstitucija hrvatski kler naziva **clerus illyricus,** a hrvatske župe **parochiae Illyricorum.**[17]) U istoj glavi u čl. 12 određuje se da klerici trebaju od naučenih svećenika biti poučeni u **hrvatskom** pismu, kojim su pisani misal i brevijar, jer se inače neće pripustiti ređenju. U latinskoj redakciji konstitucija za hrvatsko pismo i jezik upotrebljava se izraz **illyricum.**[18]) Zanimljivo je da je makarski biskup Nikola Bjanković dvije godine poslije održavanja sinode odredbe o hrvatskom kleru bio preveo i objavio na hrvatskom jeziku, ali on u tom prevodu već u samom naslovu kaže da su odredbe »bile prinešene u **slovinski** jazik«.[19]) Dakle, dok se u talijanskom i latinskom jeziku za hrvatski jezik upotrebljava izraz illyrcus-illirico, a učeni Hrvati služe se izrazom **slovinski,** priprosti narodni svećenici glagoljaši govore i pišu kao i narod: jezik **»arvacki«.**

Glagoljaši nisu ni mogli poprimiti »učene« nazive za hrvatski jezik: ilirski ili slovinski, jer oni nisu imali dovoljno ni hrvatskih knjiga, nisu svi dapače znali ni čitati, kao što se može zaključiti iz naprijed navedenog čl. 12 XXIV glave konstitucija, a latinski i talijanski nisu nikako ni razumjeli. Naišla sam na dva slučaja u spisima makarske biskupije iz 1769. godine u kojima župnici izričito ističu da oni ne razumiju talijanski ni latinski, te mole biskupa da im piše hrvatski da mogu razumjeti.[20]) Tako su nam u dokumentima pisanim »arvackim« pismom, bosančicom, sačuvana i svjedočanstva da narod, i narodno svećenstvo, a to je onda bila jedina narodu bliska inteligencija, nije sve do pod kraj XVIII st. za hrvatski jezik imao nikakvo drugo ime, doli narodno ime hrvatsko. Termin **»slovinski«** kao »učeni« naziv, kako

16. Vl. Mošin: nav. dj. str. 194.
17. Na istom mj.
18. »Zašto osobito s(veta) m(ater) c(rkva) dopusti ovoj ruci privilej **harvackoga izgovora** u misi, zato ima se nastojati da se **dobro uče i nauče razumiti slovi . . . kako se u knjigah uzdarže. Žakni imaju se naučiti bukvicu i jučiniti se naučiti** se od redovnikov naučni izgovor **arvacki slovi** naši, kako izgovara misal i barvija; inako neće biti urdinani budući tako zapovijeno, i kako naši po knizi imaju govoriti se . . . razumiti tako **harvaski** na nihov zakon barvijarija.« — »Quoniam peculiari, et speciosissimo Sanctae Matris Ecclesiae privilegio in idiomate **Illyrico** sacra habetur liturgia, maxima habenda est ratio eiusdem idiomatis probe ediscendi, et dicendi. Clerici noverint azbuquidarium, atque a peritis Sacerdotibus erudiantur, qui in eam precipue curam incubeant, ut **illyricum literale,** quo Missale, et Breviarium conscripta sunt, perfecte calleant, alioquin sciant, se ad Ordines non promovendos, cum apud Illyricos eadem sit ratio **illyrici idiomatis** litteralis, quae apud nostros Latini.« (Vl. Mošin, nov. dj. str. 196).
19. Isto, str. 178.
20. Arhiv biskupije makarske, sv. 74. Pismo don Jakova Piunovića, župnika u Rašćanima od 22. rujna 1769, te pismo don Pavla Ursića, župnika u Brelima od 23. listopada 1769. godine. — Facc. 74 sadrži korespondenciju biskupa Stjepana Blaškovića sa župnicima tijekom 1768/69. godine. Tu ima svega 376 pisama, od kojih su tri pisana hrvatskim jezikom, latinicom, jedno talijanskim jezikom, a sva ostala pisma pisana su hrvatskim jezikom, pismom bosančicom.

ga je okarakterizirao već Vatroslav Jagić,[21]) počeo je prodirati tek kasnije, na prijelomu XVIII i XIX stoljeća, da u prvoj polovici i sredinom XIX stoljeća, što pod uticajem učene knjige, što smišljene tuđinske propagande, uzme široko mah, tako da će borci hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji pod vodstvom Mihovila Pavlinovića morati voditi borbu ne samo za afirmaciju hrvatskoga jezika u javnom životu nego i za afirmaciju njegova narodnog imena među odrođenom domaćom inteligencijom i građanstvom.

Kada se sve ovo uzme u obzir, smatram da bi trebalo i starom vrijednom hrvatskom zavodu u Priku vratiti njegovo izvorno ime, te ga u literaturi i inače nazivati onako kako su ga zvali njegovi bivši pitomci i učitelji, a to je **Sjemenište hrvatsko.** Podržavanje stranog naziva *ilirsko,* koji se je upotrebljavao samo u dokumentima talijanskog i latinskog jezika, kao i neodređenog imena *slovinsko* iz hrvatskih dokumenata učenih slojeva prošlih stoljeća, svjedočilo bi samo o tome da ni do danas nismo prevladali predrasudu da je sve strano bolje i učenije od našeg narodnog, hrvatskog. Podržavanje tih nenarodnih, pa i neadekvatnih naziva: ilirski i slovinski, bilo bi u naše vrijeme znak ne učenosti, nego malograđanštine.

21. V. Jagić: Istorija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga, Zagreb 1867, str. 3.

Marijan VOGRINEC

Tonkina smrt

Sumrak je sada već padao mnogo ranije. S maglom koja je rastvarala oblike i dugonoćnim zavijanjima pasa. U kutovima tijela oglašavao se tjeskoban predzimnji mir. Malaksalost i zamor pred modrikastu bjelinu zime što palucavo svjetluca krajinom.

Vani kiša kroz maglu i jednolično, škripavo kašljucanje nezatvorenih stajskih vrata. Rijetka svjetla kao daljinom umagljene žute zvijezde. Blijede i nemoćne.

Florijan je, staračkí pogrbljen, gegavo brzao pokraj krupne i zaobljene Anke, naprežući se da ide ukorak s njom, a pri tom je nespretno veslao predugim rukama s ogrubjelim, glomaznim šakama. Pri izdisaju zrak mu je piskavo šištao u krezubim ustima, a kad je škiljio odozdo u Anku, ona je osjećala kako mu očekinjena krezuba usta zaudaraju po rakiji i duhanu.

— Šnate, gošpa Anka, šnate... njoj je šada već jako teško — hrakljivo je uvjeravao boreći se da uskladi korak, šepesavo brzanje i udisaj — šnate, gošpa Anka, šnate... ovo je njoj šadnja noć, ja mišlim... I, šnate, gošpa Anka, morao šam šada ići po vaš. Ona je rekla neka idem po vaš...

Vlažna i gusta magla uvlačila se pod kožu, kroz meso, u krv... I Anka je sipljivo disala, šutke bauljajući raskvašenom ilovačom uzbrdo prema Florijanovoj kući.

Kroz maglu je bolesno treperio jedan mutno osvijetljen prozor.

— Jest li joj dali po podne lijek?

— Ješam, ješam... dao šam joj pošlije podne nješin lijek... dao šam joj... Išao šam malo u vinograd pošlije, a š njom šu oštale gošpa Tereša i nješina Mara. ja šam malo išao u vinograd..

S obje strane puta, u pepelu večeri, paučinasto se nazirahu goli čokoti nedavno obranih vinograda.

—... Šnate, gošpa Anka, šnate, ona naša tabla š rišlingom i rušicom, tamo imam par kalama ša uvaliti... Išao šam to uvaliti...

— Ma, da...

— A šta ćete, mora še, šada je vrijeme tomu...

Put se peo naviše. Negdje u vinogradima zalaja pas, a tamo od Antićevih dvaput otegnuto muknu krava.

Netko je, utopljen u magli, vukao vodu na bunaru, pa se čulo kako zvecka lanac i škripi kolo.

— I mi imamo nešto za uvaljivanje, ali izgleda da ćemo morati još prikupiti gnojiva. Svojega nemamo dosta... Ona budala, moj Andrija, posudio kola i po Turićima, a ovi sada nemaju da vrate! I eto ti ga sada! Budi dobar, pa posudi drugome, a kad tebi treba, svi sliježu ramenima...

— Je, je... švijet je današ lopov, je, je, gošpa Anka — odmahuje zgureni Florijan, glomaznim šakama i šišti na svoju krezubotinu.

— E, baš lopov, lopov nego šta... Pravo ste to rekli — žesti se sipljivo debela Anka i pljacka stubastim, zdravim nogama po raskvašenoj ilovači.

Skrenuše ulijevo i kroz voćnjak zapute se Florijanovom dvorištu.

Trenutak zamukoše, svaki na svoj način ponikao u misli koje su sada bile jednako memljive i razvlačljive, vodenaste i masne — upravo kao ova magla, pomiješana s ilovačom i kišom.

Osjećaju kako hladnjikavo nevidljiva jesenja kiša načinje ramena i pogurena leđa.

Bijahu već blizu ograde od pletena ljeskova pruća.

— Ja mišlim da će joj ovo biti pošljednja noć — odjednom ponovo huknu zgužvani Florijan i rukom odgurivaše škripava, čandrljava vratica u ogradi.

— Ma, ne govorite tako...

— Je, je, gošpa Anka... njoj je šada već jako teško...

Šljapkali su po raskvašenom dvorištu. Stari i već napola slijepi vučjak tromo se vukao pred njima, valjda tražeći neku rupu da se uvuče za nevremena. Zrak bijaše težak i gusto prilijegaše u plućima. Sav je prostor potiho šumio kao da u daljini, iza pramenja mraka i oprene maglene, klizi niz ravni voda, šapat bilja ili nemušti laptaj razgorjele vatre.

Vrata jauknuše kad ovo dvoje stupiše u kuću. Topla svjetlost raskrili se pred njima. Vonj zatvorena prostora zapahnu. Kiselkasta toplina mlijeka i petroleja.

— Dobro veče.

Stijenj petrolejke bijaše već izgorio, pa se bolesni plamičak još jedva borio da ustraje u beznadnoj čežnji rasplamsaja.

Negdje pod kožom uspaljena, Anka je glasno disala. U oskudnoj svjetlosti neki izmagličasti ozon obvijao joj se oko tustoga vrata i brade zastirući na mahove cijelo lice. To sjenke ljigavo plaziše po njoj. I ona mora da ih je osjećala kao što se cijela ova disanjem isisana soba svrabljivo morala osjećati.

— Dobro veče, gospa Tonka — ponovi Anka susprežljivo, umagljena glasa, prostrvši se očima po Tonkinom zbrčkanožutom licu na kome se ni jedna bora ne pomaknu. — Ja sam došla, gospa Tonka, da vas obiđem.

I učini dva-tri koraka bliže bolesničinoj postelji.

Florijan se bijaše u međuvremenu stisnuo uz prozor u kutu i nespretno čupkao rub sakoa, poderanog, umrljanog zemljom i gnojem. Usne mu se bezglasno micahu kao da moli.

— Poznajete li me, gospa Tonka? — Anka e unosila u Tonkino lice.

Bolesnica se oduljila pod pokrivačima i kao da ne diše. Samo u mutnini očiju odražavaše se iznemogli plamičak petrolejke. Neka žuta ustajalost upila

se u zgužvanu kožu i sada je ličila na sporo istjecanje životnih sokova, na pauka smrti je ličila što ispreda samotan razbarušenu, hladnu pređu umiranja. Tajni vječnosti nalik. Mûku. I bezglasju stvari.

Anka je nadnosila svoje vruće lice nad bolesničine odsutne, ispijene oči. A mirisala je na maglu i žitkost ilovače. Na suton koji ovdje u vinogradima vonja po godišnjem dobu i bilu zemlje.

— Poznajete li me, gospa Tonka?

Pa su Ankine oči tražile nešto u bolesničinima. Prorastale kroz njih i zasijecale se u njima.

— To sam ja: Anka Blažićeva, gospa Tonka, poznajete li me?

Ankin glas je škripao kao da očajava.

— Eeeeej, Peeetreee...

Treperio je prodorno i otegnuto tanušan ženski glas.

— Peeetreee...

Florijan se promeškolji.

— Štari Petar Micin opet pije u šalu... Mica ga šove šada...

I Anka oslušnu. Pa opet tišina.

— Poznajete li me, gospa Tonka? — Anka dotakne vrućim dlanom bolesničino čelo. Bijaše jedva mlako. »Bože, kako se osušila u zadnjih par dana!« Tonkino lice kao da zatitra na časak. Trenut oči oživješe. »Bože, pa ona zbilja umire!«

— Peeetreee... — dopre izvana.

Petrolejka se već gasila, pa Florijan priđe i stijenj malo izvuče. Bi svjetlije u sobi. Tama se povukla u kutove i ponikla u stvari.

Tonkine se usne pomakoše. A bijahu posve žute i smežurane kao lice. Nešto kao da htjede reći.

— Recite, recite samo, gospa Tonka! To sam ja, da, ja sam to: Anka Blažićeva...

I Florijan zatrepta očima.

— To je gošpa Anka, je, je... gošpa Anka je tò...

Tonkine se usne sve jednako nepravilno pokretahu, ali glasa nije bilo. U plućima više ne bijaše toliko zraka da riječ izreče. Samo joj se oči odjednom užagriše. Ispod izmrežanog lica mišići davno obnemogoše. Sada je ono bilo samo kruta maska za ustajalu krv.

— Dođite vi, Florijane... recite joj nešto!

Florijan se djetinje usplahirio. Drhturio je zgurenim tijelom i nespretno njihao predugim rukama. Vodnjikave oči kretahu se rastrzano bolesničinim pokrivačima.

— Ja, ja... ja ne šnam, ja ne šnam šta da kašem... gošpa Anka... mošda lijek da opet damo... ja šbilja ne šnam...

Prilazio je krevetu nespretno i jadno lomeći rukama.

— Moja Tonka... je li da ti je šada bolje... je, je... šve će biti dobro... A prodat ću ja tele... i kravu i tele ću ja prodati... mora biti ša tebe lijek... šada še šamo odmaraj, šutra, ću ja donijeti lijek...

I Florijan je doticao ogrubjelom šakom bolesničine ruke što su beživotno klonule pored nje na pokrivaču.

Anka je stajala do uzglavlja. »Za nju više ne postoji nikakav lijek«.

— Florijane, pođite do gospe Tereze, pa joj recite neka dođe. Gospa Tonka umire. Vidite, više nikoga ne poznaje! Požurite! Ja ću joj dati još injekcije...

Florijanove oči bijahu ishlapjele. Stajao je nijem i pobijeđen. Ako Tonka umre, on će sam ostati na ovome svijetu. A već je star i izrađen.

— Pođite, pođite Florijane...

On se pokrenu. Zaokruži pogledom po sobi. Sve bijaše na svome mjestu, onako kako je to ona ostavila. I ponovo svede pogled na bolesničine oči. Na njezino lice. Ona je još silila krv na nešto, ali više nikoga nije vidjela i nikoga čula.

Florijan odgega do vrata i izađe.

Vani već mrak, magla i kiša.

***

Tereza bijaše oniska, vižljasta žena četrdesetpetih godina. Nervoznih, kratkih kretnji. U bolesničinu sobu donijela je topao vonj stoke i sijena.

— Dobro veče! — Uđe.

Anka značajno načini kretnju glavom, pa se opet nadnese nad bolesničine oči. Sjedila je na škripavoj stolici do uzglavlja.

— Već nikoga ne poznaje — reče.

— Dali ste joj injekcije, gospa Anka?

— Maločas...

Florijan se primiče bolesnici.

— Tonka... — šanu sebi u bradu, nekako ne shvaćajući, ne razumijevajući zašto je sve to sada odjednom tako, zašto su se ove žene pripile uz krevet i zašto njegova Tonka ni njega više ne prepoznaje.

— Da promijenimo plahtu ispod nje? Možda je mokra? — upita Tereza.

— Nije. Već sam pogledala.

Umukoše na tren. Tereza primakne jednu stolicu krevetu i sjedne s druge strane bolesničina uzglavlja.

— Gospa Tonka! Gospa Tonka!...

Bolesnica još uvijek, jedva primjetno, micaše usnama, ali nije čula da je netko doziva.

— Gledajte, ona se moli...

Anka i Florijan zinuše u Tonku. Usne su podrhtavale, a sada već jako zasivljene oči netremice su motrile nešto na tavanici.

— Ne moli se, gospa Tereza, to samo još živci rade. Ona više ne zna za sebe. Ni poslije injekcija...

— Boše, moj Boše, pa ona šbilja umire! — Zastane nasred sobe uzdignutih ruku do visine lica i zarije očekinjenu krezubotinu u glomazne, ogrubjele šake.

— Moja Tonka, Tonka moja...

Vidjelo se kako mu lagano drhture ramena, ali se ništa nije čulo. One dvije žene sjedile su presamićene kraj uzglavlja, bezizražajna, zasjenjena lica.

— I bolje je da je Bog pozove k sebi... da se ne pati više, jadnica...

Anka je šutjela. Tereza uze da moli. Šapatom. Malo zatim uđe Terezina Mara, pa se tiho i bez pozdrava ukipi pokraj starinske peći s visokim kozjim nogama. Bijaše to četrnaestogodišnji djevojčuljak, tanka i krhka tijela s dugim, bujnim pletenicama, što dopirahu do polovice leđa. Kad Mara uđe, sve se oči oboriše na nju kao da je nepoznati kročio u sobu. Kao da značajni muk tiho jeknu.

Ispod peći sklupčan žuti mačak, valjda zbog nečega nenadano odobrovoljen, počeo je glasno presti. Mara ga munu nogom, pa mačak zašuti i premjesti se dalje od Mare.

I opet tišina potopi stvari. Kao da se sve događalo u nekom odsutnom, iracionalnom prostoru svijesti i podsvijesti.

U Tonkine se oči upio plamičak petrolejke. Ona se pomaknu načas i disaše na malove, kratko, brzo. Ruke puznuše pokrivačem. Kao da nešto htjede.

— Možda bi je trebalo okrenuti!? — javi se Anka i pogleda Terezu.

Bolesnica se ponovo pokrenu.

— Ona nešto hoće!

Florijan prestade da diše.

— Podignite je — reče Mara.

Anka i Tereza je poduhvatiše i podigoše joj gornji dio tijela. Tonkina ruka poput paučine beživotno zaleluja u prostoru. Disala je još brže. Zatim počne hroptati. Polegoše je. Tonka je hroptala i sve brže uvlačila zrak. Ritam se potom uspori, postade sve sporiji i sporiji. Kad je prestala disati, oči joj bijahu okrenute unazad. A mutne i bezizražajne. Anka prisluhnu. Opipa bilo...

— Mrtva... — reče.

Tereza i Mara trenutkom zanijemiše. Florijan ustuknu.

— Upalimo svijeću — javi se u zebnjivoj tišini Terezin glas nakon duže šutnje.

Florijan stajaše, proročki i uništen istodobno, usred sobe. Anka i Tereza znale su već gdje će naći svijeću, te je užagoše. Tereza opet uze da moli za pokoj duše pokojničine. Sada poluglasno. Ostali pritisnuti težinom časa, treperiše skrovito u nekom najdubljem predjelu tijela. Pokojnica je ličila na oduljenu žutu sjenku iz koje vriju zebnja i muk. Sklopili su joj oči i prekrižili ruke na grudima.

Stalo je vrijeme. Misli se obeživotniše.

Noć...

Vani mrak, magla i kiša — prohladna, kasnojesenja.

Tin KULIĆ

Obljetnica velikih nada

Pomislit će tkogod da se šalim govoreći danas o jedinstvenoj obljetnici.

Ne! Nitko se danas ne šali, niti ima takve namjere. Danas će se zaustaviti čovječanstvo u sjećanju na obljetnicu ratificiranja Povelje Ujedinjenih naroda. Ove godine, 24. listopada, slavimo četvrt stoljeća. Proslava će imati različite, oblike: negdje će se paliti vatre radosti, a negdje drugdje zvonit će zvona. Svejedno. Svi su ljudi osjetili da imaju mnogo golemih razloga za proslavu. Neposredni razlog je težnja za srećom i mirom. Svi smo, naime, željni mira, pravde i slobode, za sebe i za naše bližnje, našu braću.

Pa ipak... govoriti danas o Ujedinjenim narodima — ne znači li to zadrhtati pred događajima koji strahovito vitlaju ovom jadnom našom planetom? Ne znači li to možda postaviti duboko i potresno pitanje naše opstojnosti u sutrašnjici? Ne znači li to postaviti teško hamletovsko pitanje čitavom čovječanstvu, narodima i sebi samima?

Pišemo 1970. Već 25. godinu rada Ujedinjenih naroda.

Pa? -

Je li rat zaista završen? Ponegdje je utihnula buka oružja, ali je svima jasno da se borba nastavlja. Drugim sredstvima, na drugi način.

I započela je rasprava. Bučna rasprava o temeljnim pitanjima našega svijeta. O pravima i dužnostima. O željama i nadama. O životu i smrti. O ljudskoj ličnosti i kolektivizmu. O mnogim pitanjima, teškim, bolnim. Htjeli bismo svi naći sebe i afirmirati se u svijetu koji je postao nekako tijesan. Jer konačno — sve se stubokom izmijenilo. I potraga za starim ne pali — povratka nema!

Da, mučna je to rasprava.

Dvorana u kojoj svi raspravljamo opet je terasa kraljevske palače u Elsinoru, gdje je danski kraljević čekao duh svoga mrtvoga oca. Samo — nekako je ipak golema ta terasa: proteže se od Sjevera do Juga i u širinu ekvatorskih razmjera! Golema terasa! I mi danas ne očekujemo duh, mrtvace! Ne. Nego razmišljamo o vlastitim lubanjama, o našem — ljudskom dostojanstvu.

Počela je ta rasprava. Već je dvadeset i pet godina prošlo. I raspravljamo svi. Neki su glasniji od drugih, ali ih muče isti problemi. Nije zato čudo što je jedna ideja značajna za naše stoljeće zahvatila sve ljude: ideja suradnje, bratske i iskrene.

Već dvadeset i pet godina Ujedinjeni narodi, okupljeni i zaista ujedinjeni, raspravljaju. Mnoga pitanja rješavaju...

Prošlo je dvadeset i pet godina... A od tada se mnogo toga dogodilo, mnogo se raščistilo, mnogo uskladilo i riješilo. A danas nemamo snage nijekati da se mnogo toga i ne zbiva. Čutimo sve jače i dublje da smo u proživljavanju naše svakidašnjice povezani sa svima u kojima kuca srce i koji su svjesni svojih čina. Osjećamo težinu dana u kojima radimo i razvijamo djelatnost svojih duševno-duhovnih sposobnosti, ali ujedno u svima plamti iskrena i duboka čežnja da budemo graditelji sretnoga i mirnog života samih nas, naših savremenika i onih koji dolaze iza nas. Klonuća su samo trenutačna, jer ako nam se čini da povezani u bratsko kolo svih ljudi tapkamo u sumračjima i noćima, ostaje u svima srcima pohranjena istina da i predvečerja imaju svoje ljepote, a noći — svoje svijetle zvijezde.

I premda je možda postalo banalno govoriti da smo svjedoci porođajnih grčeva novoga razdoblja u razvoju svijeta, ostaje ipak nepobitna istina da smo djeca prekretničkoga stoljeća u razvoju povijesti i društva. Bez obzira na to da li se mi pojedinačno s tim slažemo ili ne!

Sigurno je da će pokoljenja iza nas tumačiti kako je u razvoju stare Evrope i cijeloga svijeta nastalo novo razdoblje od trenutka kad je lipnja mjeseca 1945. potpisana Povelja Ujedinjenih naroda, koja je, kako smo rekli, na dan 24. listopada iste godine postala punovažni pravni temeljac u razvoju odnosa među narodima, pa i među kontinentima.

Proslava Dana Ujedinjenih naroda dovodi nas do niza razmišljanja.

Kada su na govornici u San Franciscu prije četvrt stoljeća stupali predstavnici pojedinih naroda, njihove su riječi tumačile želju svih ljudi dobre volje i željnih mira, da postoje načela i potrebe koje povezuju sve ljude u bratsku divnu zajednicu.

Prije svega: željeli su svi pravedan, trajan mir. Mir pojedinca, obitelji, naroda, svijeta.

Drugi svjetski rat potresao je sve u samim praosnovama ljudske egzistencije. Za njegovo se vrijeme izrazilo u raznim oblicima sve nakupljeno zlo, zloba i mržnja. On je objektivirao zlo, ono što je ranije ostajalo prikrito. Rat je pokazao lažljivost naše civilizacije; on je mobilizirao sve sile čovjekove za objektivirani i socijalizirani rad, ali ne onaj dobar, već zao. Sve za rat! A rat je strahovito obescijenio čovječji život, priučio je poništavati ličnost i njen život, smatrati čovjeka sredstvom u igri povijesti. Rat je osnažio, ali i upropastio nasilnike. Svi se slažu u tom da je rat bio izraz nebratskoga odnosa čovjeka prema čovjeku, nezajedništva ljudi, njihove strasne razjedinjenosti. A to je i razumljivo: kapitalzam je prije svega antipersonalizam, vlast anonimnosti nad čovječjom egzistencijom; on postupa s čovjekom kao da je roba. A ako je istinita ona riječ da je »čovjek čovjeku vuk«, nije li onda zaista život u kapitalističkom svijetu — vučji život? Rat je zaista pokazao da je površan bio proces humanizacije o kome se mnogo pričalo. On je nesmiljeno oborio iluzije, bio je zaista razočaranje u idealističkom shvaćanju povijesti, u svim uzvišenim idejama.

Zato je čovječanstvo zaželjelo, iskreno i duboko, da novi svijet nakon završenoga rata bude — svijet mira. Jer jedno isto pokoljenje moralo je već dvaput doživjeti strahote pokolja. Trebalo je obrisati suze, zaviti rane, podići ruševine i toplo, iskreno prići čovjeku — bratu; olakšati mu patnje, nahraniti ga. A mi moramo nahraniti gladnoga, napojiti žednoga, zaodjenuti gologa, utješiti tužnoga ne samo individualno, već i socijalno. Trebalo je zato osigurati osnovna prava čovjekova, osigurati jednakost ljudi, ravnopravnost muških i ženskih. Još više: trebalo je u pravima izjednačiti sve narode — velike i male, jer svi imaju pravo na slobodu i sretan život. Diplomatskim i pravnim rješenjima trebalo je osigurati uvjete razvoja svih naroda i država. I trebalo je, na koncu, pomoći društveni napredak i poboljšati životne uvjete u većoj slobodi. Nikada se, naime, ne smije zaboraviti da postoji socijalna stvarnost, zbiljnost naročitoga reda koji od nas traži djelatni odnos prema sebi, ali traži i društvena djela.

Nije čudo što klicanje čovječanstva nakon ratifikacije Povelje Ujedinjenih naroda bješe tako srdačno, iskreno i prožeto najboljim nadanjima. Iz Povelje je zračio: mir, pravda i napredak. A to su svi tako silno željeli!

Na Dan Ujedinjenih naroda nehotice povezujemo dva pojma: mir i slobodu.

Osjećamo danas svi da vijek skeptičke slobode završava, počinje novi vijek. Sloboda je vječno načelo čovječje zajednice, pa prava zajednica i može jedino počivati u okvirima pojma istinske slobode. Ne treba, naime, slobodu shvaćati samo odrečno i formalno, nju treba primati potvrdno i sadržajno. Sloboda nije samo sloboda zaštićivanja sebe, ona mora imati potvrdu stvaralačkoga akta. Zato uvijek u vezi s problemom slobode ističemo antropologijsko i sociologijsko značenje njegovo. A u Povelji ujedinjenih naroda ističe se kako svi žele.

»da ponovno potvrdimo vjeru u osnovna prava čovjekova, u dostojanstvo i vrijednost ljudske ličnosti, u ravnopravnost ljudi i žena i u jednakost prava velikih i malih nacija...«

(Iz Uvoda u Povelju)

Ne potvrđuju li i ostali ulomci iz Povelje da stvarna sloboda u materijalnom životu mora pretpostavljati takav socijalni poredak u kome se od svakoga radnika za održavanje njegova života ne mogu tražiti poniženja, preteški rad ili nešto što je protivno njegovoj savjesti?

A mir?

Cilj je Organizacije ujedinjenih naroda — mir. Iskren, pravedan, trajan. Mir u svijetu. Što duži — vječan.

Da se razumijemo: naš je pojam mira mnogo širi od shvaćanja mira kao stanja koje nastaje kad prestanu ratovi. Tako se mir mogao shvaćati nekada, davno prije našega stoljeća. Takav nekadašnji statičan mir već je od Napoleonovih pohoda izgubio svoje značenje. On tada se ne sukobljuju samo pojedinačne skupine vojnika, nego čitavi narodi, njihova privreda, sve.

I čudnovato: nismo htjeli takav statički mir priznati, nego sadržajno proširiti taj pojam. A kad tamo — »totalni« su ratovi pokazali da je »totalni« mir jako teško ostvariv, suviše dalek ideal. Jer »totalni« ratovi i »totalne« pobjede stvaraju više problema nego što ih rješavaju.

Još je opasnije u zadnje vrijeme to što čovječanstvu prijeti ozbiljna opasnost, jezovita i strašna, da se ti ratovi izrode u nešto što izmiče nadzoru, bez obzira na njihovu »pobjedu«. Zabrinuti smo nad sudbinom čovječanstva, jer nuklearna oružja povećavaju mogućnost razaranja. Divovske i jedinstvene sposobnosti čovjekove omogućile su mu da dovede u ozbiljno pitanje svoju opstojnost. Dovoljan je samo trenutak pa da se nađe u zagrljaju smrti sa svom svojom subraćom diljem ovoga načičkanog planeta.

Potresna istina!

»Bilo bi i suviše strašno kada bi se takvo oružje upotrijebilo!« Zaista.

A nisu li se ljudi tako isto nadali da i barut neće biti upotrijebljen kada je izumljen? Pa ipak...

Je li čovječanstvo još naivno? Opći strah i uzvišene nade neće ga spasiti. Nikako. Utješno je ipak jedno:

potpisivanje Povelje Ujedinjenih naroda cijeli je svijet pozdravljao i klicao je miru — novom razdoblju svoje povijesti: mirnom, svijetlom, pravednom. U tim se danima miješalo slavlje s optimizmom. I nije pretjerano tvrditi da su tada mnogi vjerovali u razdoblje tisućgodišnjega mira, koje dolazi.

A danas... nakon dvadeset i pet punih godina?

Je li netko ukrao grančicu mira ili se netko našalio s tom čarobnom svjetiljkom iz »Tisuću i jedne noći«?

Mnogi su mislili da će sama Povelja i Organizacija riješiti sva pitanja vjekovne mržnje, zavisti, zlobe, himbe, varke. Mnogi su mislili tako... ali su zaboravljali da je zavist bila socijalna pojava, jer se protezala ne samo na bogatstvo nego i na kulturnost, obrazovanost i znanje.

Sigurno je da su i sami Ujedinjeni narodi u prvim danima svoje opstojnosti »bolovali« možda od takvoga optimizma. Priželjkivalo se i ovdje mnogo lijepih zasluga i uspjeha.

A mir je ostao i dalje čežnjom!

Tokom prošlih 25 godina kao da je svaki tjedan drobio te iluzije. Svaki je novi problem svjedočio da se pojedinac, narod i čovječanstvo nisu toliko promijenili da bi se mogao doseći i ostvariti potpuni mir. Premda je istinita ona pjesnikova: »Stalna na tom svijetu samo mijenja jest...«

Davni strah i zabrinutost još nisu iščezli. A Ujedinjeni narodi nisu pronašli čarobni štapić...

Je li tko za to kriv? Nije! A činjenice uvijek nauče razborito promatrati svijet i događaje. Činjenica i iluzija nespojive su!

Zato su se mnogi okrenuli od Ujedinjenih naroda i napadali ih (često i podmuklo!). Jer ujedinjeni narodi nisu zaista ostvarili njihove želje, ni priželjkivanja.

Ali baš činjenice upućuju, u vremenu ovih katastrofalnih aberacija, da su Ujedinjeni narodi potrebni u oblikovanju svjetskoga mira. Njihov je cilj — mir u svijetu. Mir pravedan, iskren, dugovječan.

Mir treba oblikovati, oko njega i za njega raditi, uporno i pošteno. Mir treba steći i osigurati dugotrajnm, upornim i napornim radom.

To se traži!

Pa?

Istina je da nema trajnoga mira ako ne postoji volja da se on oblikuje, stvori, ostvari i sačuva. Zato treba raditi: pomalo, prema mogućnostima, rješavajući sitnice i krupnice, prelazeći preko zapreka — postojano i odlučno.

Mir se ne može sačuvati ako se ne poboljšaju prilike u svijetu. A Ujedinjeni narodi rade već četvrt stoljeća na čuvanju mira i na poboljšanju prilika. U njihovoj je organizaciji omogućena ravnopravna suradnja svih zemalja — članica.

Ono što Ujedinjeni narodi mogu, kao organizacija postići zapravo je ono što članice države žele preko njih postići.

Ne bi li se to onda možda kratko moglo izreći ovako: razboritost i mudrost naroda odlučan su činilac u postizavanju mira?!

Što radi Organizacija Ujedinjenih naroda da bi sačuvala, osigurala mir?

Prije svega treba istaći sve one političke uspjehe koje su Ujedinjeni narodi do sada postigli. A oni su zavidni, napose ako promatraju s općečovječanskog gledišta. Posredništvom i pomirenjem Ujedinjeni narodi pomažu okončavanju krvoprolića u raznim zemljama i u raznim dijelovima svijeta.

No u vezi s ratnim sukobima treba istaći da Ujedinjeni narodi neposredno u vezi s tim odlučno pojačavaju opću sigurnost. Generalna je skupština dobila ovlasti da u slučaju neuspjeha Vijeću sigurnosti preporuči potrebnu zajedničku akciju za održavanje i čuvanje mira.

Ali međunarodna organizacija Ujedinjenih naroda pružala je i pruža tehničku pomoć svima, a napose nerazvijenim zemljama. Posljedice rata treba ublažiti, treba pružiti mogućnost da se ljudi i čovječanstvo osjete sigurnima za svoj svakidašnji kruh i život. A organizacija Ujedinjenih naroda treba pomoći naporima onih zemalja koje nastoje umanjiti i otklonuti bijedu, glad, nepismenost i siromaštvo. Ovaj je rad započet skromnijim sredstvima sve do 1950, kada se mjeseca srpnja počeo ostvarivati program poznat pod nazivom »Prošireni program tehničke pomoći«, koji je osiguran novčanim prilozima vlada raznih zemalja. Danas je ta tehnička pomoć obuhvatila brojne zemlje i područja. Većeg su značenja pothvati da se pomogne izgradnja velikih projekata za navodnjavanje, da se poveća proizvodnja hrane, da se savjetima pomogne kod izgradnje neke stanovite luke, ili kod obučavanja osoblja u medicinskim laboratorijima... U manjem opsegu treba istaći borbu Ujedinjenih naroda protiv malarije i tropskih bolesti.

Opsežan rad, dobro zamišljen i odlično organiziran, izvode razne pokrajinske komisije Ujedinjenih naroda u zemljama evropskim, azijskim, južnoameričkim i one na Dalekom Istoku.

Za ostvarenje novoga pravednog društvenog poretka osiguravaju Ujedinjeni narodi studij i osiguranje u službi te sve ono što će unaprijediti zdravstvene i radne uvjete. Programima je obuhvaćeno poboljšanje i proširenje sredstava i mogućnosti obrazovanja i stručnoga usavršavanja nastavnika.

I tko bi danas, na dvadeset i petu obljetnicu Ujedinjenih naroda, mogao u jednom kraćem predavanju nanizati sve uspjehe, mogućnosti i ostvarenja što ih je ta organizacija pružila čovječanstvu? Ne bismo li se u tom slučaju našli u položaju sluge Jerneja koji je ispovijedajući svoj bol zbog pregaženoga dostojanstva, upitao: »Samo mi reci ,načelniče ,kako ću u ovoj zavežljaj strpati svojih četrdeset godina rada? Samo mi to reci, pa ću otići...« A mi smo daleko od toga da točno nabrojimo sve što bi bilo možda i neophodno.

Još nas ipak jedno zanima: problem čovjeka! Kako je riješeno pitanje čovjeka, njegove osobe, dostojanstva i prava?

Silna zbivanja i nemiri, prolijevanje krvi i pobune uvijek su bili vođeni u ime ljudskosti i čovječjeg dostojanstva. No kao da je čovjekovo dostojanstvo poljuljano i kao da su ljudi izgubili međusobno povjerenje. Izgubila se vjera u sebe, u svoje dostojanstvo, pouzdanje u brata čovjeka. A možda tu bol dobro ljudski i potresno, jadikuje naš pjesnik:

»...katkd bih da zaplačem od toga: što je u svijetu tako teško naći bratsku i sestrinsku dušu, što se tako teško sporazumjeti od srca k srcu. A ništa ne bi bilo prirodnije... Kad toga nema, meni razgovori... udaraju o bubnjiće kao neraZumljiva kineska glazba... Sve mi je onda strano, nepoznato, zagonetno, kao nerješivi hijeroglifi ili daleki istočni ideogrami...« (Tin Ujević)

Problem čovjeka, njegova dostojanstva u rađanju novoga razdoblja povijesti čovječanstva Ujedinjeni su narodi riješili 10. prosinca 1848, kada je Generalna skupština donijela i proglasila Opću deklaraciju o pravima čovjeka, gdje je u 30 članova obuhvaćeno pitanje čovjeka, njegove slobode, dostojanstva, rada. Poslije toga povijesnog čina Skupština je pozvala sve zemlje članice neka objave tekst Deklaracije i neka »učine da on bude raširen, prikazan, čitan i tumačen napose u školama i drugim odgojnim ustanovama bez razlike na politički status zemalja i područja«.

Već je u uvodu istaknuta velika misao kojom se obrazlaže Deklaracija:

»Pošto su priznavanje prirodnoga dostojanstva i jednakih i neotuđivih prava svih članova ljudske porodice temelj slobode, pravde i mira u svijetu;

pošto se nepoštivanje i preziranje čovjekovih prava uvijek završavalo barbarskim činima, koji su grubo vrijeđali savjest čovječanstva...«

Evo razloga zbog kojih je proglašena Deklaracija!

Danas smo, eto, zajednički nabacili nekoliko misli o Ujedinjenim narodima. Napose smo razmatrali njihov udio u čuvanju i osiguranju mira.

No sve je ovo tek sitnica prema onome što je trebalo reći. Radi se mnogo više. A pothvati su veliki i dobro započeti. Važno je da narodi rade zajednički, da izmjenjuju iskustva i znanja i da svi odlučno čuvaju i brane mir.

Strpljivost i dosljednost sigurno će uroditi plodom. Sigurno. Bez obzira na vrijeme. A put je do cilja uvijek dug, težak. Često mučan. No pitanje mira ne rješava se čarobnim štapićima ili riječima. Treba preporodit čovjeka, izbrisati stara zla, vjerovati u ljude, vjerovati u mogućnosti bratske suradnje među ljudima i narodima.

A mi?

Javnim nastojanjem i osobnim primjerom možemo učiniti mnogo u odbijanju mržnje i straha, u prikupljanju svih stvaralačkih snaga u borbi za mir i bratstvo, koje dugo priželjkuju ljudi.

Danas se sjećamo Ujedinjenih naroda. I premda njihove mogućnosti nisu do sada iskorištene, treba im pomoći svim sredstvima kojima raspolažemo. Djeca smo vremena kada za mir treba raditi strpljivo i dugotrajno. Želimo, naime, mir koji će trajati dugo, sve dokle siže ljudska misao, mir koji će trajati dok bude čovjeka koji vjeruje i voli.

Bliskima

Stariji za jednu šutnju
bez sebe trajemo
stvarima veličani.

Slijepe ruke
mjesta traže
pored neke klupe
gdje skupljen je život
u rukavu prosjaka.
Još tren samo
za bliska lica.

Njima
gusta tuga teče
i vječno veče
u vječe se šulja.

Smrtno pogođena
prava riječ pade
na dno živog mulja.

Ostajem osekama
bjelutke sabirem do dana.

Drugačija ako odem

Drugačija ako odem
zavičaj ću naći
za ovu prestravljenu pticu od srca
što pjeva i kuca
i biva sve dalje od mojih grana.

U čije se nebo
steru njena krila
ta polja žitna prepuna vrana?

Davno želim iz ledina rasti
i biti stablima bliska.

Nevina u ludnici

Zapis iz 1913.

1

Nas trojica i gora zelena!

Adam, sirotan bez oca i majke, ja i načelnikov jedinac Marinko, godinu dana stariji od nas po školi, bivasmo stalno zajedno. Pod školskom godinom stanovali smo kod iste stanodavke, dok bi ferije sva trojica proveli u našem selu. K tomu su još stan (salaš) čiče Bariše i njegova brata, Adamovih stričeva, i naš stan bili jedan uz drugi, pa sam zorom ranom, čim sa svojima složim vršaj, bio na njihovom gumnu da se s Adamom pomalo spremam za maturu koju smo trebali polagati u lipnju: on na preparandiji (učiteljskoj školi), a ja u trgovačkoj akademiji. Kako smo polazili različite škole, mogli smo za maturu odabrati i odabrali smo istoga pisca — kao Slavonci Josipa Kozarca, kojega je bio uzeo i Marinko, tada već učitelj punih mjesec dana.

Njemu ga je savjetovao čiča Bariša, rijetko načitan seljak, koji je od prvog razreda pučke škole bio pretplaćen na knjige Društva sv. Jeronima, a kao vojnik slučajno je bio služak baš tomu našemu piscu, onda rezervnom časniku na tzv. »kontrolnoj smotri«, pa je tada, što u stalnoj dokolici što kasnije otimajući si vremena od težačkih poslova, pročitao sva njegova djela do kojih je došao. Stoga je dosta pomogao Marinku, napose u onom čega nema u knjigama, a Marinko nakon položene mature pregne da pomogne nama i znanjem i iskustvom.

Zbog toga je još od početka vršidbe dolazio, obično za hlada, na Barišin stan da zajedno radimo u šupi velikog štaglja uz gumno, u kojoj bi se poslenici odmarali od pretresa do pretresa slame na vršaju, a mi smo mogli dosta toga proći dok konji nekoliko puta odmotaju i namotaju dug jedek (uže) oko stožera (stupa) u sredini gumna. Sa sinom je jednoga jutra na nemalo naše čudo došao i njegov otac, načelnik Stipa opančarev. Obojica su bila narogušena kao da su cijelim putem vodila o nečem razgovor »preugodni«, što je načelnik kao čovjek koji »svijetom kreće« nastojao prekinuti šalom povikavši još poizdaleka:

— Trebate li poslenikâ? — Na to mu isto šaljivo uzvrati Bariša:

— Trebamo, trebamo, ali ne takvih... — naime koji nisu za ovaj posao, završio bi, da ga naprečac nije preduhitrio Stipa:

— ... koji niti znaju niti hoće raditi!

Iako se pri tom glasno nasmijao da naglasi šalu, ipak je Barišu stavio u veliku nepriliku. Jer načelnik, svjesno ili nesvjesno, mogao je za se u šali reći istinu, ali on mu nije mogao otvoreno potvrditi u lice ono što su svi znali koji su ga poznavali, naime da zaista nije ni za kakav posao i da uopće nje volio raditi. Kad mu je umro otac, »moralo« ga selo izabrati za načelnika da ima od čega živjeti, jer i njemu je Bog dao usta, a selo, kakvo jest da jest, nikoga neće pustiti da skapa od glada. Hoteći se izvući, smeteni Bariša pokuša skrenuti na drugo:

— Koja tebe sreća k meni nosi?

— Nevolja gola! — odgovori mu načelnik nekako da ne znaš šali li se ili ozbiljno misli, ali riječ mu je mogla zvoniti i tmurno, ukoliko ne pravi »šegu« što je valjda i sam osjetio. Htjede se stoga bolje izjasniti, ali prije nego je dospio do riječi, »sinak njegov jedini« pruži Bariši iz Adamovih knjiga Kozarčevu Tenu, te ga upita lijepo riječ po riječ pogledavajući oca, kao da ga poziva na red:

— Čičo!... Je li to... Šlavonija... zemlja... plemenita koju Reljković i kori... i hvali?...

Načelnik se od naglog bijesa (čega li?) strese, pocrvenje kao da će ga kap, te sipajući strijele iz očiju stane nemilo grditi svoga jedinca:

— Kad si već bezobrazan... da svom rođenom... ocu svašta pripovijedaš... zar si i pred tuđim čovjekom izgubio svaki stid i sram...?

— Mladi gospodin! — upade Bariša načelniku u započetu bujicu riječi da je ustavi. ali se našao u zlu, jer što da rekne sinu kad ne zna zbog čega se gloži s ocem, a nije zgodno napose pred mlađima uopće govoriti o osobi kakva je Tena. — Mladi gospodin... — u neprilici je misleći na Kozarca opetovao, dok mu sama od sebe ne dođe na pamet podesna riječ — mladi gospodin opisuje svoje doživljaje, ali ne na selu, jer u njemu nije živio...

— A baš zbog toga umalo da nisam »skiknuo« na maturi ne dopusti mu dalje olakšani Marinko — jer sam rekao da Kozarac kao građanin ne opisuje naše selo kakvo jest, nego kakvim si ga on zamišlja... I kad sam još k tomu za dokaz dodao da naša sela nemaju Tenâ, uspuntala se cijela komisija, a moj profesor hrvatskoga čak je ustvrdio: »Sve su kao ona!«

— Pa da!... reci za jednu odmah su sve! — uvriježđen do dna duše svoje na nepoznata profesora prozbori čiča Bariša, a kao i sam seljak, osjetljiv za svoje, bez oklijevanja nesvjesno pristane s njim i načelnik, kojemu je uslijed toga splasnuo bijes na sina.

— Tako je, tako! — gotovo klikne on, a uvreda mu načas zbriše ljutnju na sina — tako mi se i onaj šmokljan od pisara, ni naustica (bričića) nema, bez ikakva stida hvalio da na svaki prst ima po tri... »Baš si podoban!«, narugao sam se balavcu u lice i poklopio ga: »Ni jednu na svaki prst jedne ruke!«, te mu naveo svega četiri iz čitavog sela, što udate što cure... »Te bi, eto, mogao imati, ali ti ne bi bilo ni na diku ni na čast, jer su to najobičnija đubrad, kakve se nalazi svuda po svijetu«, sasuo sam mu da se izdovoljim, a on objesio i nos i uši. Ni jedne se nije usudio proustiti, jer nismo bili sami, svi pak znaju što i ja. Zatim sam mu nasumce nabrojio dvadesetak žena i djevojaka iz sela i rekao: »Uspij ma kod koje od ovih, pa se prči i ponosi!«

— onako uhranjen i bjelotrep ispričao je to Stipa posebnim zadovoljstvom, ali se najednom lecnu jer je, zanesen vatrom, tek tada primijetio da je u u svom žaru prešao na područje nezgodno pred mladima, pogotovu kad je među njima i rođeni mu sin... No kanda je i čiču Barišu darnula savjest, jer upade upravo skrušeno:

— Nek mi Bog oprosti ako sam svoga bivšeg oficira oklevetao, jer zaista u »onom« pogledu nisam kao njegov služak ni na što naišao. Inače je bio u svemu kao i svi ostali oficirčići i gospodičići, a oni su u tome bili najmanje sveci. — Izreče to i kao da dahnu, no ispričavao se i dalje: — Iako sam onda imao uvida u njegovo sve, ipak ne mogu znati, iskreno priznajem, da li je on izmislio ono što je napisao ili je opisao što je doživio, odnosno zapisao što je čuo.

— Kao »Priče djeda Nike« — dođe mi na um, pa reknem, a gumnom zabruji kao kad roj izleti iz košnice: »Da!... To!... Baš to!... Baš onako je bilo!... Kao u Satiru!... Kao da je napisao major (Reljković)!«... uščarkali se glasovi i mladih i starih s obadva gumna, kao kad se u jato gusaka što se odmaraju ubaci kamen: jamačno su tu knjižicu svi pročitali i svima se svidjela. Naočitom se Bariši tresuljila od zadovoljstva njegova dva puna brka zavinuta poput dvaju kosira ispod pogrbava nosa, a kad se stišo žamor, opet će:

— Uostalom istina je i to da su sva naša gospoda pomalo ulava (bedasta), a i Kozarac je bio gospodin!

— Koji tvrdi da se u Slavoniji dobije za tri stotine forinti tristo jutara, doduše, barovite, ali ipak zemlje — iskali Marinko jedan dio svoga jada na piscu ni krivu ni dužnu njegovoj nevolji, a otac nehotice potpomogne sina:

— Zašto ih onda nije sam kupio, bio bi »spahija« (vlastelin), a ne bi umro kao šumar, jadan činovnik, koje je on toliko prezirao, kako si mi ti putem govorio? — obrati se svome Marinku prvi puta ovog jutra mirno i bez uzbuđenja kao kakva ljubazna strinka koja se slučajno diči (kao on) potkresanim brkovima, a mi vidimo da se njih dvojica u svemu potpuno slažu, pa nam je čudno zašto su onda čitavo vrijeme bili jedan s drugim nekako nabusiti.

Tog smo se časa to isto svi pitali, a Bariša kao da se istom tada sjetio ponuditi pohodnika i njegova sina da pođu u »koljebu« (stanarsku kuću) ispričavajući im se: »Razveo ja razgovor!«, koreći se tako što ih nije prije pozvao.

— Vruće je unutra i zadušljivo — odbije ga Stipa — a ovdje tako fino propirkuje lak vjetrićak — obrazloži mu i spusti se na prag visokog dovratka bez vrata, iza kojega je bilo u štaglju kao strm zid nabijeno snoplje zrele zobi, žuto i blistavo poput suhog, žeženog zlata. Bariša, da nekako ispravi svoj neugodan propust, obigrava načelnika i nabraja mu jela i pića kojima da ga podvori, jer zaista mu je drago što mu je došao, ali ovaj ništa neće.

— Baš ništa? — konačno će Bariša razočaran, gotovo utučen.

— Možda mučenice (rakije)? — napokon popusti Stipa da ga ne uvrijedi, i obrazloži: — Ona zimi grije, a ljeti hladi! — Stric kimne Adamu da »skoči« po piće, ali još nezadovoljan proslijedio je dalje nutkati čovjeka »do-

brog zalogaja i bolje kapljce«, kakvi su svi rođeni graničari opetujući nehotice po par puta: »Šunke?... kulena?... kakvo živače?... prase?... da pošaljem u selo po pivo ili vino?..«

— Čemu se zbog mene metati u trošak? — odlučan je Stipa, a Bariša kao podboden gotovo klikne:

— Kakav trošak?!... Da je i vol na ražnju, za tebe sve, jer što si ti meni i za mene učinio!...

— Što i svakom drugom — iz pristojnosti umanjuje Stipa što mu Bariša veli — jer zašto ste me izabrali?! — kao pita, a očito mu godi što mu Bariša njegovo »pripoznaje«, no nikako da mu lice »svjetlošću sine«. Očito ga nešto mori, muči, a Bariša se nikako ne može domisliti što bi to moglo biti, da ga tješi i utješi te mu na taj način nekako »ljubav ljubavlju uzvrati«, što bi svatko iz njihove općine rado učinio, jer selo nije požalilo što ga je izabralo, niti se pokajalo.

Seljački mu se poslovi doduše nisu račili, te čak ni zanat svoga oca nije pravo izučio, ali je imao i glavu i jezik, a s »gospodom« je i znao i htio, pa gdje je samo mogao komu pomoći, pomogao je najpripravnije, kao što se drugi prihvaća kose ili motike, a da za to ni od koga nikad nije ni krajcare (novčića) primio, premda su mu nudili i davali. Razumije se samo po sebi da »milosti«, naime kakvo prase, poluče (1/2 akova = 27 l) vina ili tako nešto, čega se ne bi mogao postidjeti ako uzme, nije smio odbiti da čovjeka ne uvrijedi kad mu sam od sebe donese, kakav je već red, ali nije nikad ni od koga ništa sam zaiskao ili zatražio.

Stoga su mu bili svi zahvalni i nastojali mu »ljubav« nečim uzvratiti, napose Bariša, koji nikada nije mogao zaboraviti što je njemu, njegovoj obitelji i zadruzi učinio, jer je za njih stvar velika i prevelika. Naime, iza najmlađega od njih trojice, davno preminuloga brata, mlada udovca, koji tako reći nije još ništa »privrijedio« u kuću, nego zapravo samo trošio iz zadruge, ostalo je siroče, taj Adam tek u četvrtom razredu pučke škole, gotovo još »slinica«, ali podoban za život. Treba ga hraniti i othraniti, odijevati i na noge postaviti, a što je najgore i oženiti, a ženit je teško svoje rođeno, kamoli ne tuđe, pa makar i od rođenog brata. Jer u Posavini za momka iz dobre kuće treba sve najbolje, najfinije, najskuplje čoha, šotes (fino platno), svila, srebro, zlato, čak i kapice na opancima moraju biti izvezene zlatom!

Ipak od svega toga bilo je gore što bi u slučaju diobe »malacnog« Adama pripalo od zemlje i drugih nekretnina jedna trećina, upravo koliko svakoga njegovog strica, premda je on sam sa svojim »tilom«, a od njih i jedan i drugi ima još i obitelj. U Granici (Vojnoj krajini) nekretni se imetak dijeli po lozama, a Adamov je djed imao tri sina. Smutila se i zabrinula braća, a uspuntale njihove žene. Ali zakon je zakon, pa iz te kože nikud nikamo, a selameta (spasa, savjeta) nitko im ne može dati, ako se kome potuže. Jedino je Stipa opančarev pametno savjetovao Barišu razgovarajući s njime u općini kao usput o svemu i svačemu, kako i sa svakim, dok bi potpisivao »kvitu« (namiru) za uplaćen porez.

— Školajte ga — reče i pouči ga dalje da po zakonu nema »tala« (dijela) iz zadruge onaj koga zadruga školuje, pa će tako Adamova trećina pripasti stričevima, a neće ih tako reći ništa »koštati«. U gradu se može plaćati i ži-

vežnim namirnicama, kojih bi i kod kuće jedva manje trošio, a odijevati ga moraju tako i tako, premda im još dugo ne bi mogao pravo privređivati. Međutim, škola li se, neće ga zadruga morati ni ženiti, a od volje im je hoće li u svatovima darivati mladu.

Tako što mogao se sjetiti samo Stipa opančarev, koji je stalno s gospodom, pa »od njih« zna sve zakone i propise. Ali pravo govoreći ne bi se možda ni on ovoga sjetio da slučajno njegov jedinac ne polazi prvi razred gimnazije, pa je otac već iskusio kako se u selu teško nađu i koliko stoje kola u grad za prijevoz sinovih stvari. Ovako se samo po sebi razumije da će odsada Barišini kao usput povesti i Marinkove stvari s Adamovima. Da mu takav prijevoz bude sigurniji, savjetuje i moga oca da sebi i kući na diku školuje mene, najmlađega od svoja četiri, čemu ga nije bilo teško nagovoriti. Moja se »brižna« maćeka stalno pobojavala hoće li naša 33 jutra biti kadra do kraja prehranjivati devetero čeljadi, da nitko ne gladuje, niti ne oskudijeva.

Stoga je došla na »spasonosnu« misao da je kao najmlađi i najslabiji, koji — po njenu — neće biti za poljske poslove, moram s »grunta«, da jedno čeljade bude manje na »kruvu«, a po mom danas, da ona ima prati rublje samo sebi i svomu mužu, mome ocu, pošto su mojoj trojici braće već onda prale njihove žene. Blagohotno mi je dala slobodne ruke hoću li u pisare, finance ili u žandare, — ni jedno od toga ne košta kuću ništa. U svojoj skučenoj pameti nije ni pomislila da bih zadruzi bio na teret sve do vojske, jer tek nakon odsluženja vojnoga roka mogao bih odabrati od dvoje posljednjega. O školovanju ona ni čuti, jer da kuća ne bi mogla podnijeti pače ni onu godinu dana što bi za mene plaćali, dok ne dobijem od *imovne općine* stipendiju koju je načelnik pod sveto obećao ishoditi Adamu i meni, kao što je, razumije se, već ishodio svome sinu. Teško mu to nije, jer je bio isto i njen izabrani odbornik. Mom bi ocu bila velika sramota pred selom i narodom da Barišini plaćaju za sinovca, a on za sina neće ili ne može, premda oni nisu ni u čemu pred njim. Tako sam dospio u prvi razred gimnazije, koja ih je onda brojila osam, i bez ikakve zapreke i smetnje dotjerao do konca četvrtoga jednako kao i moj vršnjak Adam, a Marinko godinu dana pred nama. Mjesto u peti razred on se odlučio za preparandiju, da se kao učitelj može »na vrijeme oženiti«, kako reče, a ocu je bilo pravo — naime s dvadesetom godinom poput seoskog momka. Primjer mu je slijedio Adam, a ja sam morao u trgovačku, jer se te godine našla samo za nju još jedna stipendija.

Adamovo školovanje smatrali su njegovi stričevi od drugog razreda gimnazije čistim dobitkom, jer po njihovom mišljenju njegova im je stipendija bila neočekivani »profit«, budući da za njega tako reći ništa ne troše iz kuće. Uz to je zadruga stekla ugled i u selu i izvan njega, budući da će imati školovana čovjeka, a oba strica kod sviju priznanje i poštovanje što nisu školovali nijedno svoje rođeno, nego sinovca, sirotanče bez oca i majke svoje... Tako što pravi čovjek ne može zaboraviti, i ne »pripoznati«, pa Bariša, smeten, ne zna što bi načelniku učinio. Na rukama bi ga nosio i golim bi šakama za njega žar grabio s ognjišta, kako se to već kaže.

K tomu će ga zapravo istom sada trebati, jer za godniu dana Adam postaje učiteljem, pa ga netko mora zagovoriti kod gospode, da ga se zaista

otarase kad dobije namještenje. Sva mu je nada i uzdanje Stipa opančarev, a sada je zgoda da se s njime i o tome natenane porazgovori. Ali načelnik je taman i mrk i na sve nekako nevoljko odgovara kao da ga nešto bije i bode, pa nije možda zgodno sada povesti razgovor o tome. U drugu ruku, hoće li mu se još kada pružiti ovako jedinstvena zgoda? Zato ovu ne bi bilo razborito propustiti... Dvoumi čovjek, pa ipak se napokon oslobodi upitati, doduše prezavo i »ko bojažljivo«:

— Koja li tebe briga, bol ili tuga mori?

— Briga velika... teška i »priteška«! — uzdahne, pošuti, da se u njem slegne što se burka, a kad se malo pribrao, sabrano nastavi:

— Taj moj »gori'« (grijeh-sin) svršio je, a pitanje je hoće li dobiti namještenje, jer danas se i godine čeka... Što ću ne dobije li ga uopće? Nikom na svijetu nije gore nego školovanom čovjeku na selu bez mjesta, jer nit je gospodin nit seljak... Vidio si što je jadan patio i prepatio kod rođenog oca gospodin Matija, sin mog »komšije« Joze, svršeni profesor, šest godina uzalud čekajući namještenje. Navikao na posao, hoće da pomogne ocu, ali odvikao od seljačkih poslova, te rijetko mu što polazi pravo za rukom, a ljudi gdje su mu mogli nazlobiti, nisu propustili, mjesto da mu pomognu, kako je već običaj na selu. I rođeni mu otac »pio krv na slamku«, kako se to to veli. »Da što vrijediš, bio bi na svome« — govorio mu gotovo dan na dan, a kad mu je siromahu sve dojadilo, izgubio se negdje u bijelom svijetu... Ovih dana dobila je općina spis na francuskom da je »herojski poginuo« na rubu Sahare ili negdje drugdje u Africi, kako nam je župnik preveo...

Uprepašteni se Bariša pobožno prekriži i pokojnom zaželi pokoj vječni glasno, a u sebi sigurno da njegova sudbina ne zadesi Adama, jer užasnula ga pomisao što bi on i zadruga kad svršeni sinovac ne bi dobio namještenja. Da donekle umiri sebe, bodrio je načelnika, jedino svoje uzdanje za Adamovu budućnost, govoreći mu bez laskanja:

— Lako tebi kad si uvijek s gospodom pa ti sve učine, jer kom je sv. Petar kum...

— Da! tako se kaže — prekine ga najednom ojađen Stipa — ali komu da se sada obratim kad je iz hrvatskoga dobio dovoljan, a to malo pa nedovoljan — teškom mu se mukom potužio, čime dosada nikomu.

— Podžupan će tebi učiniti sve kao i dosada — tješio ga.

— A smijem li mu od srama pokazati sinovu svjedodžbu?... Bar svoj jezik mora znati učitelj!...

— Pa valjda ga i zna?!

— Zna ga, ne znao, nije važno... Glavno je što su mu profesori zapisali u svjedodžbu a on ih na maturi tjerao u laž, kao da se šušati može krškati (bosti) s rogatima — očajno završi načelnik bojeći se onog što bi moglo doći.

Sad ga je i Bariša donekle shvatio, jer su mu još u pameti Marinkove riječi od maloprije, ali mu ocu ipak malo kao spočitnu da je svjedno trebao nešto poduzeti za sina.

— Pa i jesam! — uzvrati mu načelnik — ali hoće li biti fajde?... Počelo je dobro i dobro bi bilo sve, ali svršilo se da sam sada kod tebe...

Zatim mu natenane ispriča kako je sve mudro smislio i pametno izveo, ali konačno mu se nije baš posrećilo, a Bariši je postalo jasno zbog čega je bio taman, kao i to da nije mogao doći k podžupanu te njega, baruna, s neba pa u rebra zamoliti poput sebi ravnoga da mu namjesti sina. Stoga je bilo vrlo razborito da je prekjučer otišao najprije njegovoj »milostivnoj«, kojoj niti je trebao donijeti Marinkovu maturalnu svjedodžbu niti bi je ona tražila od njega. Dakako da joj nije mogao doći, štono riječ, praznih ruku, ali opet morao je znati što joj je smio donijeti, da se ne uvrijedi ili da mu odbije kao mito... Mogla je biti samo »milost« koju će svatko primiti rado s »pripoznanjem«, kao i »gospoja« barunica od njega »košaricu« (zapravo čitavu košaru) krušaka buzdovanki, pod koje je, dakako, složio i drugog »Božjeg blagoslova«, kojim selo redovno ne oskudijeva, a u gradu se ili ne dobije ili je osjetljivo skupo.

Kad su joj ga priveli, ona jedna nad knjigom za podlanicu debelom obilne suze roni, a on smišlja tko bi joj srcu bliz mogao ostaviti ovaj svijet da joj može izraziti svoju sućut kako zahtijeva pristojnost. Ali kad ona ugleda njega (ili možda samo košaru), prestadše joj suze, a ona još sva slomljena pružajući mu knjigu najljubaznije reče:

— Načelniče — dakako — izvolite! — jer ta joj je riječ uz »molim« i »hvala« stalno na ustima, ali odmah bolno zabugari čim on sjede na pokazanu mu stolicu; — Ne mogu!... ne mogu toga podnijeti!... To je za vas muške! — reče i zamoli ga da (dakako) izvoli od nje primiti knjigu na dar ili vjerojatnije kao uzvrat za sadržaj košare, što ne reče, ali s nje nije cijelo vrijeme skidala očiju sigurno prosuđujući i procjenjujući joj sadržaj. Poveselio se da će mu žena imati bar pola godine čime prolagati (vatru), jer na selu je prilično teško za papir, pa se gospoji barunici zaista iskreno zahvali. I zamoli je da »izvoli« od njega primiti »ovo par krušaka kao malo milosti«, jer na selu je stari običaj da se prvi rod ma od čega podijeli s dobrim ljudima — dakako, ne otkri joj da ta divna kruška rodi barem pedeset godina. Za Marinka je mogao manje zamoliti nju nego njena muža, ali »svjetska« dama, koja zna što je red, kad je iz daljnjega razgovora doznala da ima sina tek svršenog učitelja, rukujuć se s njime na rastanku pod sigurno mu je rekla:

— A za gospodina mladog moj će muž već kreirati (osnovati) mjesto, ako nema praznoga... Sigurni budite.

Što žena hoće, to kod gospode muž mora, jer treba biti kavalir, znao je načelnik, pa je vedar i umiren stupio pred podžupana, koji ga je neobično ljubazno primio, a Stipa je opančarev znao i zašto. Najzalupaniji, najprljaviji, najzaostaliji i svi takvi »naj« jesu u očima naše gospode Šokci i uopće ljudi sa sela — tako sve do izbora. Tada najedanput postaju hrvatskim seljacima sa svim mogućim (u prvom redu folklornim) krepostima. Načelnik, bistar čovjek, primijetio je da se u zadnje vrijeme u novinama sve više spominju »hrvatski seljaci«, a u kotaru su mu najednom svi vrlo susretljivi, što sve miriše na skore izbore kad se kod gospode može sve polučiti.

Dovitljiv kao svaki seljak, došavši podžupanu, ne spomenu mu ništa da je bio s njegovom milostivom, nego odmah počne o kanalu koji se već dvadeset godina »kopa« od sela do Save, ne davši mu ni naslutiti da ima sina bez namještenja, a on mu odmah rekne:

— Prekosutra zorom krećem fijakerom u vaše selo razvidjeti teren.

Bariša ga najednom ljut prekine:

— Da takva su naša gospoda... Do izbora smo nitko i ništa, ne bi nam ništa dala ni priuštila... Tako je i naš predstojnik prije nekoliko dana podigao galamu na mene i nekoje druge što kupujemo svilu svojim kćerima, jer da puno košta... Eh, da sam psovač, bio bih mu u lice što velika otkresao: on svojoj može, a ja svojoj ne smijem!

Načelnik se ne osvrnu na njegovo, nego potištenim glasom nastavi, zapravo poče svoju jadovanku:

— Taj prekosutra jest danas i u tom je sva moja sadašnja nevolja... Na rastanku završi razgovor, kao da se samo po sebi razumije: »... dok se vratimo iz polja, prase će biti pečeno« — i doda — »a ja sam baš zaželio pečenice.« Razumije se da ga to ide, premda toga nema ni u kojem »reglemanu«, i bilo bi sve u redu da mi njegova »milostivna« nije uklepala onu knjižurendu... Na povratku sam u vagonu, jer poslen je dan, pa ajd da vidim što mi je to dala, i pročitam na prednjoj korici zlatnim slovima »Nevina u bludnici«...

— U ludnici — požuri se Marinko ipraviti oca donekle posramljen.

— U bludnici — uvriježeno se izdere ovaj na sina, jer mu je bilo gotovo isto »luditi« (biti lud) i »bluditi« (lutati), a ludovati može u stanovitim zgodama i najpametniji čovjek.

— U ludnici! — ne da se Marinko, a ocu nije više trebalo da se razbjesni na njega:

— Zato si prošao tako na maturi, kad si neotesan i bezobrazan... Valjda čitati znam, kad sam svršio sve propisane škole: pet poredovnih svaki dan osim četvrtka i nedjelje i dvije opetovnice čevrtkom i nedjeljom do podne po dva sata... Za sedam godina dalo se naučiti da pročitam krupna štampana slova i ispod njih sitnija, »Roman« — izgovorio je jasno i razgovijetno, a kod posljednje riječi zastade kao da ih hoće pitati: »A što je to?« Bariša mu uskoči da prekine njihovo pretjerivanje:

— Znam ja... U vojsci mi ih je donosio meštar Franja, onaj iz našega sela koji je onda još išao u školu...

— Roman!... pročitao ja — nastavio Stipa kao da ga nije čuo — i pitao se što ti je to, Gospode Bože... Pitam se, pa otvori ovdje i čitaj, pa ondje, a svagdje zanimljivo, da ne možeš ostaviti, ali ni povezati raskidano... Jedva sam dočekao da dođem doma i počnem iz početka... Jer znaš kako je: i ja se »ko brojim« u inteligenciju, pa moram čitati kao i ona, da mogu razgovarati s gospodom o pročitanom... Čitao bih ja i više da od posla imam vremena... Ali ovo, htio—ne htio, ne možeš ostaviti...

— Roman!...— prekine ga shvaćajući ga Bariša. — Iskusio sam ja to kao vojnik u kasarni... Kad je slobodno, drugi se razmile po gradu, a ja bih nad knjigom ostao do zore, kad bih smio...

— Tako ti to i ja prekjučer i jučer... Nema mi jela, nema sna!... Žena se ljuti i prigovara, ali što ću joj ja... Noću sam malo dremnuo, ali čim se razdanilo, kako sam uzeo knjigu, nisam je ispuštao do kasno u noć... Oslobodi nas, Gospode, kuge, glada, rata i romana!... Strašno je to, i znaš da to čitanje umara. Sinoć mi bilo kao da sam došao s oranja, ali zaspat ne mogu, a ni čitati više... Znaš li ti, brate, »ko rođeni mi«, da smo mi tim svojim

klincovima jako nepravedni: ti sinovcu, a ja sinu! Jer dok njihovi vršnjaci na selu bekrijaju i ašikuju, oni siromaci samo trpaju, trpaju knjige i knjižurine u te svoje glave... Čudo, da im ne popucaju... — Uprepaštenje mu oduzelo riječ, a njegov predah iskoristi Bariša da mu »pokadi«:

— Ej, načelniče, baš znaš i imaš jezik!... Nije čudo da te svuda uvažavaju. — Stipa se ne da prekinuti kao ni vodenica kad jednom počne mljeti, pa melje, dalje bez počinka i prestanka:

— Tako ti ja dva dana čitam i čitam, a savjest me mori, jer znam da me posao čeka... Od osam dolaze stranke, oko devet, ranije li ili kasnije, poručuju penzioniri u birtiju na »ajnc«. Ne odeš li odmah, požuruju pa s njima do pola dvanaest, kad pođu na ručak, a u kancelariji potpisivanje spisa, dok ne bude gotovo... Iza ručka malo sna, a onda Jovo nanovo, dok se ne smrači...

Istužio se i Bariša bi ga iskreno od srca požalio da mu od srca jednako iskreno ne zavidi lagodan život, jer on sam, kad jednom u proljeće zapne u poslove, tegli i vuče »ko marva, samo da ne krepa«... Ne prozbori, a da je i htio, ne bi mogao, jer Stipa je dalje nastavio:

— Jučer ništa od toga... Ni kreveta nisam dao pospremiti da se, tobože bolestan, mogu uvući pod jorgan ako tko dođe po mene... I dobro je prošlo do jutros kad čujem pisara gdje govori ženi da je došao podžupan... Kap samo što me nije, jer ja se začitao i u tom zaboravio i na njega, i na kanal, i na pečenicu, pa što ću sad?... Ali Bog mi dao pametnu ženu i ona se snašla pa rekla momku da sam se naglo razbolio i noću se odvezao vlakom u Vinkovce u »špitalj« (bolnicu)... Otišao momak, a meni došlo zlo u glavu, što će biti ako dođe podžupan da ženi što isporuči za mene. Mogao bi, jer on je takav. I tako sam, evo, dospio ovamo...

— Dobro došao! i ostani koliko ti se da... Za vas obojicu ima dosta mjesta a o hrani da i ne govorimo — Bariša će očito razdragan, jer načelnik mu je došao kao naručen da s njim može govoriti nasamu o svemu što ga tišti i zanima... Ali čas koji vedrim mu čelom prijeđe sjenka, pa poče trijezno i zabrinuto:

— Ali ako je on došao na prasetinu, mogao bi krenuti po vršajima da je negdje nađe jer gdjetko završi vršidbu pečenkom...

Na tu mogućnost načelnik nije ni pomislio, pa se u prvi kraj vrlo uozbiljji ali Bariša se i inače snalazio u svakoj zgodi. Naloži nama trojici da idemo »doma«, tj. u selo, »razvidjeti situaciju«, kako se »gospodski« izrazio, a on će u polje po prase. Dok se vrati i zakolje ga, žene će u koljebi uzavreti vodu u kotlu obješenom na »sindžir« (lanac) iznad ognjišta, gdje pripravan stalno visi nad zapretanom vatrom.

— Ako podžupan ne dođe? — brižnu se Stipa opančarev.

— Vrlo važno!... A zašto si ti tu?... Vrijediš li mi valjda jednog odojka da se njime zajedno počastimo!...

4

U načelnikovoj »glavnoj« (sobi) zatekosmo elegantnog dugonju svinutog poput »štice« (željezne motke) najdebljeg kalibra, nad čitavim bagličem narezana kulena, u koji je tako reći zabio šiljak svog izduženog nosa,

plav kao da se u nj iscijedila sva njegova aristokratska krv. Prisnapio čovjek na jelo, kao da je pobjegao iz gladnih, a nitko nam nije trebao reći tko je.

— Gospodin sin gospodina načelnika, svršeni učitelj! — ceremoniozno oslovi Marinka, kad mu se predstavio, po čemu smo vidjeli da mu je o njemu govorila njegova »milostivna gospoja barunica«. Meni se kao za ispriku požalio da nema veze s trgovinom i bankama, a Adamu se oštro zakruti da mu se na ljeto, čim svoje »odvergla« za maturu, stvori ili u uredu ili u stanu, ako neće, da ga kao okrivljenika dade predvesti preda se redarima ili žandarima. Trebalo je biti šaljivo, ali očito je bilo da nam je htio dati na znanje što ozbiljno misli, naime da će nam se interesirati za namještenje, pa je umirene savjesti kao nakon izvršene dužnosti proslijedio, dakako jedući:

— Moji su bili vlastela, pa mi je u krvi da se brinem za seljake i pomažem ih kao moji svoje kmetove, koji nisu znali ni za jad ni za glad... Stari su moji spremali u posebne ambare dvije žetve, koje su se smjele trošiti ili prodati tek nakon treće, da ne dođe do oskudice ili gladi uslijed nerodice ili kakve druge nepogode... Govorili su oni pametno i mudro: gladna ti krava neće dati mlijeka, a konja moraš timariti da ga jašeš i da ti vuče plug ili kola ... A od kmeta svi smo mi živjeli kao danas od seljaka: i car, i gospodin, i pop, i grof, kao i crv u zemlji, i zvijer u šumi, i ptica u zraku, svi, svi baš svi!...

Nas trojica pogledavamo se ispod oka, smijali bismo mu se i ljutimo se na njega, jer nas vrijeđa njegova poredba seljaka sa stokom, a on se ne prekida u jelu, osim tu i tamo čašom načelnikovog crnog s »Bilog briga«, najboljega u cijelom kraju. Ono mu valjda razvezuje jezik i mijenja raspoloženja pa mu glas najednom ojača kao da se hoće okomiti na Adama i mene:

— A vas dvojica, da mi svršite... da maturirate... jer nesvršen đak ili student nit je muško nit je žensko... kao ono — stanka, sigurno zbog dvoumice je li u redu da rekne ili ne, ali mu samo ispuzi na usta — ono »škrajbalo« kod novina! — a lice mu prelije skrajnji prezir. Mislio je urednika lokalnog lista koji se pokoji put očeša o njega. Rekao bi još što, no preza, jer ustavlja ga valjda njegova »aristokratska savjest«, da ne »trača« o neprisutnome, ali činilo nam se da je crno s Bilog briga jače od nje, pa s gorčinom prozbori zamuckujući se pomalo:

— Nit što zna... nit pameti ima... da se čemu pravo domisli... I besmisleno je brbljav... kao svi neizgrađeni ljudi...

Očito je da bi barun silom dalje da ne govori, ali kad čovjeka jednom okupi grijeh, griješi usprkos tome što ga grize savjest. Sudeći mu po glasu, i njemu spočitava njegovo »gospodstvo« kao i »visok položaj« što se snizuje do nepotrebna ogovora pred ta tri »derana«, kako bi nas vjerojatno nazvao u svom uredu, ali ipak ne prestaje!

— Razbrbljao se gradom kao kakva piljarica hvaleći se svojom smionošću, da se s opozicionalcima sastaje na tajne pouzdaničke sastanke u kući na najprometnijem dijelu korza, kojoj se ja ispod prozora šetam sa ženom, a da nemam pojma o pojmu što se u njoj zbiva. ... Tulo tulavi! — riječi nisu pristajale otmjenom njegovom dostojanstvu — toliko je glup da

ne zna da nema toga u županiji što podžupan ne bi znao i doznao, a tamo šetam da čuvam njega i njegovu kožu, jer lijepo bi se proveli on i njegovo društvo da im iznebuha bane na sastanak šef policije sa svojim haharima... Podžupana nužno respektira, pa dok me vidi, neće učiniti nešta bez mog upozorenja.

Stane da predahne i uzdahne, smeten, jer je previše toga rekao nedozrelim mladićima... Da se pribere, proguta par komada i još istrusi koju »kupicu«, te skrene na drugu stranu da se vjerojatno opravda sam sebi:

— Ipak smo mi svi svoji... opozicija... on... vi... i ja!... »Starčovićanci« kako vele seljaci, jer što drugo i može biti onaj u kom bije iskreno hrvatsko srce!... — raznježio se gotovo do suza. Nije im se dao, pa mu je glas postao jači:

— Samo jedni smiju pokazati što su, a drugi ne, ali svejedno ne mogu iznevjeriti sami sebe — glas mu se dizao, dok gotovo ne poviče:

— Zar bismo imali ono veličajno kazalište i tolike škole i ustanove i prekrasne zgrade sagrađene za zloglasnog bana Khuena da Iso Kršnjavi nije bio madžaron? — Imao je pravo. Morali smo preko svoje volje priznati, a njemu kao da je odlaknulo. Kad ponovno poče govoriti, glas mu se spustio na normalno:

— Oslobodi nas, Bože, svakog zla, a napose ljudi od pera koji se ne razumiju u ono o čem pišu, kao taj vaš uvaženi — zastane, koleba, razmisli — šumar Kozarac... Tko je ikad čuo da se kod nas ovih decenija prodalo jednom jedinom čovjeku, recimo, sto jutara krčevine, isušene bare ili ma na koji način meliorirane zemlje, kad se pet puta, a i više, bolje isplati parcelirati?... — Otužno pogleda na tanjur, u kojemu je gotovo nestalo kulena, i bocu s još prst vina, a mi se pribojasmo da će Marinkova mati donijeti kakve nove ponude, jer barun nam je sve manje ugodan. Međutim, ona se ne pojavi, a on je konačno prestao s jelom i pilom ostavivši na tanjuru jedan komad kulena, nešto kruha i vina, valjda zato što bi bilo nepristojno »sve izjesti i popiti«, pa se blažen udobno smjesti na stolici i umilostivljen nastavi o Kozarcu:

— Ipak, mora se priznati, lijepo piše... dade se čitati, a ne kao onaj njegov vajni prezimenjak, pisar:

Što radiš, Švabo?

Kopam repu.

A ja mislio sebi grob... Je li to literatura? ogorčen se upita, a onda raznježen odrecitira svojim od tolikog govorenja suhrapavim glasom: »... u daljini se blista Sava na zelenoj ravnici kao srebren pas na baršunskom sagu...« — Zanio se čovjek i zasjeo, pa mu lice blista dok dalje oduševljen govori — To je Šenoa!... naš dragi i veliki Šenoa, ali to nisu preveli, nego »Mrtve kapitale«! — Zamisli se i sabrano izgovori:

— Ja samo hvalim Bogu da »Satir« nije preveden na strane jezike, jer tko bi nam onda sve poplavio našu »Slavoinju ravnu, zemlju plemenitu«! kad nas usrećiše svojim useljivanjem naša slavenska braća Česi, pošto su »Mrtvi kapitali« prevedeni na njihov jezik. ... Pojagmili se za našom jeftinom zemljom, koju mi »ne znamo« obrađivati, pa da nas zaostale kulturno pridignu, dođoše sa svojim neožbukanim kućama od ćerpića

(prijesne cigle), bramborima (krumpir), knedličkima, buhtličkima, dalkličima i sličnim đakonijama, za koje doduše i mi znamo, ali ih drugačije nazivamo — pivu im svaka čast!

Što li ćemo još svašta poučljiva čuti od njega, ako nas ne ostavi baš sada, kad nam je njegovo postajalo sve zanimljvije! Nije otišao, niti nas je pustio dugo čekati da počne. Sigurno je svjetski čovjek smatrao dužnošću da nas što više zabavi jer mi ne znamo što bismo morali znati, kad imamo tako odličnoga pohodnika, ili nismo još toliko napredovali u bon tonu.

— Ili uzmimo od njih još »kulturnije« Nijemce s njihovim kućama od nabijene zemlje, koji jedu »uvik friški rana«. Na veliki četvrtak počnu s mladom koprivom, nastave zelenom salatom i tako dalje koječim kroz čitavo ljeto, kako što dođe... U jesen poslenik u krilo klip kuhana kukuruza ili komad kruha i zrelih šljiva, a pod zimu, kako zakolju, tako »frišku« troše, dok ga traje. — Izgovorio je na dušak s iskrenim prezirom i gledajući s neskrivenim ponosom na posljednji komad kulena, uvjereno izgovori:

— Čast i poštenje i jednima i drugima, ali ja ih ne bih mogao sebi i svojima uzeti za uzor, jer bez kakvog-takvog solidnog stana i tri potpuna obroka na dan meni nema kulture! — Zatim uzme s dva prsta s tanjura onaj komad kulena kao svećenik s plitice na oltaru hostiju, te mu »zapjeva« hvalopojku:

— Ima li što ljepše, dražesnije i ukusnije igdje na svijetu? A mi se »trotli« ne znamo podičiti njime!... Da su ga prvi proizveli Talijani, Nijemci ili ma tko drugi, moglo bi ga se dobiti svuda od Južnog do Sjevernog pola... — Pojede ga s onim ostatkom kruha, »da se ne baci«, i zalije s ono vina iz boce, da ne ostavi »neprijatelja u kući«, znalački obrazloži.

5

U košarici na stolu sablažnjivo su mirisale sočne buzdovanke, žute kao banane i našarane crnim krpama po sebi. Sladokusac im nije mogao odoljeti, pa posegne za jednom, a nakon prvog zalogaja klikne:

— Kakva banana, kakav ananas! — a kad je nestade, tronuto završi — i to je odgojila ruka prezrenoga hrvatskog seljaka!

Kad je kratko nakon toga ugledao u sobi uniformu općinskog redara koji je došao javiti da pred kućom čeka fijaker s bilježnikom spremnim za polazak, probudio se u njemu administrativac velikog položaja, koji zna samo zapovijedati, ali i aristokrata, koji gleda na uglađene forme, pa se obrati usrdnom molbom (zapravo zapovijedi) mladom gospodinu učitelju za »blagonaklonost zamoliti svoga gospodina oca« da njemu izvoli uzgojiti pet rasadnica ove kruške, kojima bi on obdario svoga »presvijetlog gospodina oca« i tri svoja g. brata vlastelina, a jednu bi dao zasaditi u voćnjak iza ogromne županijske palače. Marinkovoj se majci uglađeno ispričao što ju je smetao i odmah joj »učtivo« saopćio, ali kao da fin gazda zapovijeda službeničetu, da će se vratiti kad »hlad padne«, a onda će njenom sinu patetično, kao kad u filmu Gospod daje Mojsiju zakone:

— Gospodine učitelju! Seoskog uču, odnosno seoskog meštra ili kako ga već hoćete imenovati, ja visoko cijenim, više nego ikog što prosvjetno radi, jer... Seljaku je preče da mu je dijete kod gusaka ili sa svinjama nego u školi, pa ipak taj prezreni učitelj uspije za četiri godine naučiti ga pisati, čitati i računati. Ja mu se divim, poštujem ga i uvažavam... Stoga znajte: vama je mjesto osigurano ako ste ga vrijedni, tj. ako mu odgovarate... (Marinka poče hvatati nemila trema.) Razmislite dobro dok se s terena vratim: vi sami u selu, kako biste se snašli da vam iznenada dođe, recimo, velemožni gospodin podžupan, ili presvijetli gospodin župan ili možda čak preuzvišeni gospodin ban?... Pazite!... odgovornost je velika!...

Oba su se muškarca pogledala i netrepimice piljila jedan u drugog, pa i kad je velemožni nastavio:

— Morate stoga položiti prijamni ispit, zbog kojega sam se danas zapravo i dovezao u vaše ubavo selo... A da mu znadete program: sunce na smiraju, ja na vašu kapiju u fijakeru, a prase na ražnju s vatre, da nisam badava ovamo dofijakerčio! — Ne trenuv okom, izgovorio mu je to ozbiljno i strogo, kao da mu sudbu kroji i pružio mu ruku na rastanak. Zatim je pruži Adamu, pa meni, odbrojivši mi kao da me obvezuje:

— Kad nakon mature doznate za prihvatljivo mjesto, ne zaboravite na podžupana, jer i u privredi uvažuju moju riječ!

Nas četvero svečano ga otpratimo do fijakera, a kad se on zabio i izgubio u divnoj panonskoj prašini, debeloj kao posavska slanina, usplahireni će nam Marinko:

— Gori!... gori!... gori, kako vidite! — a onda će napose meni — Adam i ja drva i vatra, a ti na konja (bicikl), pa po prase!... Moj ćako smjesta da ozdravi pa iz Vinkovaca da se stvori ovdje makar »oroplanom«!

Kad me načelnik ugleda na stanu u šupi, skoči kao da ga netko iglicom nekuda bocnu i ukobi se u dovratku ispred žute plohe zobenoga snoplja kao prepodobni Jevrem na ikoni zlatne pozadine. Na suprotnom je zidu bilo prema njemu uređeno prase na ražnju, taman da se stavi iznad vatre. Bariša mu posudi svoj bicikl, te nas dva s prasetom na ražnju zakrčimo čitavom širinom put od stana do sela, kao »alasi« (halaszi-ribari) kanal »alovom« (mrežom), da im ni jedna ribica ne umakne.

Nasred dvorišta Stipe opančareva gorjela je vatra s po »šuva« (stope-Schuh) žari od zdravih bukovih »fatljika« (cjepanica), a načelnik, olakšan i zadovoljan, preda sinu prase i na brzinu mu izgovori:

— Vi ga trebate, pa ga zadovoljite! — naime podžupana, a on, kao da ga netko potjerao, iščeznu u kući poput podžupanova fijakera u oblaku prašine, da dalje slijedi hudu sudbu »Nevine u bludnici«.

Sunce na smiraju, podžupanov fijaker pred kapiju, a kad mu je otvorismo, Marinko skine odojka s vatre, pa s njim na ražnju pred baruna kao korteš sa zastavom pred »kandidaca« (narodnog zastupnika). Miomiris svježe pečenice zali gurmana (sladokusca), pa u zanosu još s fijakera klikne načelnikovom sinu:

— Meštre, zavrijedio si mjesto, pa ma ti novo kreirao, ako slobodnoga nema!...

Karlovac, 6. ožujka 1970.

Sinulo proljetno sunce

Sinulo proljetno sunce, al' što mi danas znače
Daleke čežnje vrhunca?
Otrov nemirne slutnje samo je zavrio jače
Na toplim zrakama sunca!

Prostori, kao nekad, zovu na daleke staze
Al' kasni su sati života!
Uzalud srce želi da otkrije, oči da spaze
Zanos davnih ljepota.

Proljetno svjetlo ne blista više sjajem vedrine
Ni radošću zelenih grana,
Kroz njega, bolnom sjetom, davno sjećanje sine
Na sreću prošlih dana.

Lutam krajem šumarka, na domaku žitnog polja,
A spomen isto peče
U ove proljetnje dane — na ona vremena bolja —
Kao u jesensko veče.

Sveti pjesnik

I

Po suru, golu kršu što ražaren sijeva
pod suncem sredozemnim, sveti pjesnik hoda.
Rastalio se azur nebeskoga svoda
u žezi južnog ljeta pa se s visa slijeva

u plavu, plamnu slapu; pjesniku se lijeva
kroz ponajtanje žile strujom burnih voda
te on sav prožet njime ćuti da je roda
sunčanoga i pjesmu bratu Suncu pjeva:

»Što jesi izvor svemu, daruješ nas svime
i zrcalo si Božje — ponajčišća javo
i jezgro sviju java — u pučinu plime

što zaranjaš nas svoje, u to svjetlo plavo,
te nas sa svim što jeste, što nas kruži, njime
u vezu vežeš krvnu, brate Sunce, zdravo!«

II

U noć, što svu je sjajnu svjetlost obli žuta
i uspavano cvijeće mirisava hlapa
po noćnu zraku kapi sveđ opojne kapa,
tišinom šume zanijet sveti pjesnik luta.

Ko iverje sa zvijezda krijesnice su skuta
na rub mu sjele. Duša sva mu se utapa
u tamu začaranu čarima uštapa —
noć posrebrenih voda, pobakrena puta.

Utonuv sav u plimu razlivena sjaja,
svom bratu Mjesecu na pozdrav pjesmu kliče:
»U snenu sjaju, brate, ponad svega kraja

koprenu satka snova, stvori svijet iz priče
i začarano prosu sjeme širom gaja
te iz njeg niz posvuda bajnih slika niče!«

Joja RICOV

Marino Marini

To je već po treći put. Idem. Možda ga ipak zateknem, ako već nije ponovo otputovao u inozemstvo. Penjem se dugim, svijetlim i uskim stepeništem. Tu je. Pritištem odsutan zvonce. Sivo lakirana vrata. Otvaraju se.

Buon giorno! Profesor Marino Marini?

— Da, ja sam.

Dopustite, publicist iz Jugoslavije.

— Želite?

Kratak razgovor s vama, ako je moguće.

— Oprostite samo čas.

I sišli smo niz stepenište. Jedno maleno, zidovima visokih kućnih blokova ograđeno dvorište.

— To je moj atelje — i stavio je ključ u bravu. Izvolite.

Letimičan pogled u prolazu dugačkom kiparskom radionicom, nizak strop. Konjanici, akt, grupne figuralne kompozicije. Vidio sam samo njega. Nije moguće!

Marino Marini pružao je dojam robusna, blaga ali u isto vrijeme i beskompromisna poslodavca, bujne, valovite sijede kose, vitak, dobi negdje oko četrdeset i nešto malo preko.

Apolonski muškarac!, mislio sam. Kiparu kao da ne pristaje lik goluždrava, malena čovuljka, još k tome neugledne fizionomije, gotovo ružna, kakav je, kažu, bio Michelangelo, ili kad je već riječ o stasu, iako inače monumentalan u dimenzijama ličnosti u prisustvu, na primjer — Ivan Meštrović.

Marino Marini stajao je preda mnom siguran i čvrst, dovoljan sebi sam, poput stupa u defileu glomaznih pobočnih lađa u milanskoj katedrali.

U deset redaka vaš curriculum vitae?

— Rođen u Pistoji 1901, toskanskog porijekla, iz obitelji bankara. Školovanje započeo i završio u Firenzi. Javio se kao slikar, a radio sam i duboreze. I danas pravim najprije sliku, a tek nakon toga skulpturu. Poslije boravka u Firenzi proveo sam jedno razdoblje u Parizu od 1925—1928, zatim se vratio u Italiju i zaustavio u Milanu. Živio sam kao slikar i kipar bez nekog utvrđenog mjesta. Putovao sam mnogo Njemačkom i Velikom Britanijom. Kao redovni profesor na Akademiji Brera zaustavio sam se u Milanu i odavde se nastavlja moj put u Evropu, a nakon rata u Ameriku, u New York, gdje upravo i započinje moj ciklus izložbi.

Vrativši se iz Amerike u Evropu, vratio sam se zapravo u Englesku i sve nordijske zemlje, počevši od Švicarske, Njemačke i Holandije koje su skulptorska područja — drugdje se ne prodaje.

Vaša aktivnost umjetnika i po vašem vlastitom sudu najznačajnija djela?

— Slikar i kipar. Prvo razdoblje predstavlja period realnih oblika, »Pomona« i portreta iz 1938. i 1940. do 1945. Sve je to više-manje razdoblje forme i tu ima dobrih komada: »Pomona« u Haškom muzeju, druga u Njemačkoj, pa »Žuti konjanici«. Već 1936. postoji zapravo veliki »Konjanik« koji se nalazi u kolekciji »Yesi« i u tom razdoblju ima još mnogo drugih konjanika. Usred rata vratio sam se ponovo na tu temu i doveo je više do ekspresionizma.

Da, ali na primjer ova u kutu — pokazao sam rukom na najbližu koja je stajala do zida, odljev u gipsu, jedrine oblik volumena — ne bude li pomalo i u vama asocijaciju na Maillola?

— To su htjeli da mi primijete i neki drugi, ali moja skulptura je posve nešto drugo. Maillol gradi nadahnjujući se na Grcima. Prenesena u Francusku, ta forma, u buržujskom gledanju, postaje pomalo veristička — u mojim »Pomonama« početak je međutim arhaizam, dakle etrurska ideja.

Očito povrijeđen mojom neprijatnom primjedbom, koju, nažalost, nisam mogao žrtvovati ni uglađenosti a ni taktu makar i pred majstorom kakav je Marini, samosvjestan i snažan, ali ne manje i poslovan i gord, korifej suvremene talijanske plastike branio je i dalje uporno identičnost svoje skulptorske ekspresije i u toj najranijoj fazi svoga umjetničkog djela:

— Ja sam rođen u jednom etrurskom selu, osjećam dakle te klice starih antiknih civilizacija. Površina ovih pomona vulkanska je, živa, nema ništa zajedničkog sa verizmom, sva je u gibanju, više hrid nego koža, uznemirena, umjetnost koja se rodila iz jedne istinske tradicije etrurskog porijekla.

A konjanici?

— Konjanici? — Čovjek sam koji u životu igra neprekidno ulogu konja i konjanika.

Element konja i čovjeka predstavlja povijest razdoblja koje sam proživio i koje živim — Marino je ustao sa sjedalice i pogledom obuhvatio atelje — jer ovi likovi koji se rađaju u spokojnim i vedrim stanjima kreću se s vremenom, postaju lirski, postaju tragični i razaraju se, budući da su posljednji uništenja prvih.

Treba imati u vidu i jednu drugu stvar: u stara vremena čovjeka se stavljalo na konja radi egzaltacije samog lika, ja ga stavljam na konja da bih ga uništio: stavljam mu prste u oči, osljepljujem ga — to je krajnje ironičan i tragičan smisao stvari.

Ja sam u tom trenutku spoznao svu natčovječansku epopeju tužnih Sancho Pansa i njihove braće Ikara i Prometeja, svu bolnu povijest slomljena čovjekova leta, njegovu ograničenost svedenu na punu ljudsku mjeru, jedinu koja ostaje, ne Rischierovu u raspadanju ni Rauoultovu grotesku deformirana mesa, — čovjekov zalet i nemoć: »Konjanika« u holandskom muzeju Waterloa, »Čudo« u Beču i, još jedanput u Nizozemskoj, »Veliki spomenik u Hagu« nasred trga.

— Imam jednu skulpturu trometarske dimenzije u visinu na jednom trgu u Rotterdamu. Tamo se nalazi i jedna Zadkinova skulptura, jedna Henryja Moora i jedna Gaba iz Amerike. Kako vidite, Holandija predstavlja skulpturu u našem vremenu: četiri kipara, četiri strane Evrope i svijeta kao polarni refleksi skulptorskih koncepcija današnjice — ali mi Toskanci smo nervozniji, moja skulptura gori.

Vaša skulptura, rekoste, izrasta iz slikarstva. Od prvog susreta s njome, ja sam je uvijek doživljavao kao likovno ostvarenu poetsku istinu o životu.

— Svako umjetničko djelo rađa se iz pjesničke zamisli, ne postoji umjetničko djelo bez zamisli u poeziji. Umjesto »riječ« rekao bih s evanđelistom Ivanom: U početku bijaše poezija.

Poezija »Velikog spomenika u Hagu« razvija se u muzici: »Izgradi se,/sruši,/ tužna pjesma ostade na svijetu.«

Moja sestra posjeduje pjesnički afinitet prema mojim skulpturama i jedina je koja ih može opisati, budući da je istokrvna sa mnom kao blizanka.

A projekti za budućnost?

— Ne može se govoriti o projektima, treba govoriti o poeziji, a kada poezije ima, ne otkriva se. Trenutak u koji se otkrije, uništava je.

Koji od suvremenih umjetničkih pokreta likovnoga smjera, po vašem mišljenju, ima neospornu budućnost u svijetu sutrašnjice.

— Nema pokreta, ima samo umjetnost. Umjetnička djela spašavaju se sama sobom, ona istinska, druga umiru.

I posljednje među pitanjima: Tko je udaljeniji od neposredne i prave interpretacije i razumijevanja umjetnosti — dnevna kritika ili gledaoci?

— Kritika razumije malo, gledaoci još manje. Daleko su oboje. Kritika kritizira bez srca, a gledaoci su daleko od toga da shvate.

Prošlo je mnogo vremena od toga dana, ali ja još danas nosim u sjećanju pitanje — bilo je, mislim, jedno od posljednjih pred odlazak, koje ulazi u dva ili možda tri od onih vječno aktualnih i živih, egzistencijalnih pitanja umjetnosti svih epoha, na koje su s toliko ličnog angažmana, ljubavi i takta odgovarali Guttuso, Fontana, De Chirico, Carrà.

Marino me prerezao riječima: »To nisu pitanja za mene. Ja sam na višoj razini!«

Makso PELOZA

Hijerarhijski i teritorijalni razvoj goričke crkvene provincije 1749 – 1965.

(svršetak)

IX. TERITORIJALNE PROMJENE

1) Prednapoleonske jozefinističke promjene 1749—1807.

Aquileia - Gorica - Gradiška. Benedikt XIV svojim breveom od 29. studenoga 1749. određuje »da će dio Akvilejske biskupije koji je podložan svjetovnoj vlasti Austrijske kuće biti pod upravom jednog apostolskog vikara« koji će biti posvećeni biskup s punom vlasti ordinis et iurisdictionis. Ovoga će izabrati Papa, a imat će rezidenciju u Gorici[52]. Breveom od 27. lipja 1750. imenuje apostolskim vikarom Karla Attemsa, kanonika i rizničara bazelskoga, doznačivši mu titul in partibus Menitski, koji je odmah zatim izmijenjen u Pergamski, dajući mu najšire ovlasti za upravu koju ima vršiti u ime Apostolske stolice. Ostaje međutim i dalje na snazi privilegij egzempcije koji je uživao samostan redovnica sv. Benedikta i onaj po kome su izuzeti od jurisdikcije vikarove akvilejski kaptol i crkva[53]. 6. srpnja 1751. ukine bulom »Iniuncta nobis« Akvilejsku biskupiju i crkvenu pokrajinu. 18. travnja 1752. bulom »Sacrosanctae militantis Ecclesiae« podiže Goricu na nadbiskupsko sjedište doznačivši joj redovitu jurisdikciju nad svim župama i crkvama ukinute Akvilejske biskupije podložnim Austrijskom carstvu. Klement XIV bulom »Omnium ecclesiarum solicitudo« od 31. ožujka 1770. odobrava odluku goričkog nadbiskupa, u svojstvu apostolskog delegata, K. M. Attemsa, kojom spaja beneficij oltara sv. Katarine u Ložu, Ljubljanske biskupije, s beneficijima teologa i penitencijara zborne ckve sv. Nikole u Novom Mestu, Goričke biskupije, koji su nadarnici bili Petar Andrija Svilokos, riječki arhiđakon, i Bertold Hoffern, bivši župnk u Mokronogu a sada u Runè. 1784. g. uređeno je pitanje pripadnosti crkava s ukrštenom jurisdikcijom uzduž austrijsko-mletačke granice u goričkoj kapetaniji: 13 mletačkih filijala koje su pripadale austrijskim župama, tj. Corgnolo i Zuccolo, Pampaluta, Viscon di Torre, Medeuzza, Jelletis, Drenchia, Longh, Bergogna, Livek (Luico), Nebola di San Lorenzo, Nabole di San Nicolò i Cursa, postaju podložne videmskom nadbiskupu; a 7 austrijskih crkava sa svojim duhovnicima podložnim mletačkim župama tj. Kožbana (Prepotto), Vilesse i Sagrado (S. Pier d'Isonzo), Jalmico (Trivignano), Virco (Flambro), Goricizza (Codroipo) i Gradiscutta (Villa Varmo) bivaju doznačene goričkom nadbiskupu[54]. Bula Pija VI »Super specula militantis Ecclesiae« od 20. kolovoza 1788. ukida Goričku nadbiskupiju i spaja je s biskupijom u osnivanju u Gradiški[55]: područje Gradiške sastojat će se iz područjâ ukinutih biskupijâ Gradiške, Trsta i Pićna i iz austrijskog dijela mletačkih biskupijâ Poreča i Pule, izuzev dviju župa, Umaga i Materade, koje su pripadale Tršćanskoj biskupiji, a sada će potpasti pod mletačku biskupiju Novi-

52. Benedicti XIV Bullarium III 1, Prati 1846, str. 436. — Secr. Brev. vol. 3388 f. 703.
53. Benedicti XIV Bullarium ib. — Secr. Brev. vol. 3389 (Diversorum) f. 59.
54. Kušej str. 105, 106, 137, 140, 213-218. — Klinec str. 76-79.
55. Vale na str. XXXIV netočno navodi datum 19. kolovoza.

grad. Bulom istoga Pape »Recti prudentisque consilii« od 12. rujna 1791. prenosi se sjedište biskupije Gradiška u Goricu, kao što je bilo prije bule »Super specula«; biskupija će održati ubuduće isto područje kao prije 20. kolovoza 1788, zvat će se Goričko-Gradišćanska, te će biti sufraganska Ljubljanskoj metropoliji.

Ljubljana. Pio VI bulom »In universa gregis Dominici cura« od 8. ožujka 1788. odvaja od Goričke biskupije arhiđakonate Ribnički, Gorenjski i Dolenjski i pripaja ih Ljubljanskoj biskupiji, čiji teritorij time biva povećan na 23 dekanata. Idrija i Donja Idrija doznačeni su Ljubljani 22. rujna 1791.[56].

Trst-Pićan. Trst dobiva 1785. austrijske dijelove mletačkih biskupija Porečke i Pulske ,osim Zamaska i Rijeke[57]. Bula Pija VI »Super specula« od 20. kolovoza 1788. sjedinjuje dokinutu Pićansku biskupiju zajedno s Tršćanskom, Gradiški, koja pak kasnije, kad je bulom Pija VI »Ad supremum militantis Ecclesiae regimen« od 12. rujna 1791. uspostavljena Tršćanska biskupija, sa svojim teritorijem i bivšim dijelovima Pulske pripojenima Gradiški ostaje u sklopu Tršćanske.

Koper. Kubedska župa ove biskupije uživala je već prije 20. veljače 1580. neku privilegiranu jurisdikciju u crkvi Majke Božje u Bezovici, župe Predloka, Tršćanske biskupije[58]. 25. travnja 1785. biva Poperskoj biskupiji pripojen mletački dio austrijske Tršćanske biskupije koji obuhvaća zbornu crkvu Muggia (Milje), župe Osp i Predloka s njihovim filijalama[59].

Novigrad. Dne 20. kolovoza 1788. dobiva mletačke župe austrijske Tršćanske biskupije.

Poreč. 20. kolovoza 1788. bulom »Super specula« dobiva 10 mletačkih župa austrijske Tršćanske biskupije. Župa Grimalda od ukinute Pićanske biskupije, koja sada prelazi pod Poreč, biva ovom prilikom zaboravljena. Zamask ostaje pod Porečom, premda je naveden među onim župama koje trebaju prijeći pod Trst.

Pula. Riječki arhiđakon Svilokos biva 20. rujna 1776. imenovan biskupskim vikarom za austrijski dio biskupije[60].

Modruš. Josip II pripaja 28. prosinca 1781. Modrušku biskupiju Senjskoj, ukidajući i sam naziv Modruša. Isti ovaj car implicite opozivlje pređašnju odluku 13. siječnja 1789. Njegov nasljednik Leopold II potpuno uspostavlja Modrušku biskupiju već prigodom nastupa svog vladanja[61]. Pio VI u audijenciji od 23. travnja 1787. odobrava odjeljivanje gradske župe Rijeka i njezinog (civilnog) distrikta od mletačk Pulske biskupije i njezino priključenje Modruškoj biskupiji[62]. 24. lipnja 1789. Josip II sjedinjuje arhiđakonate Modruš i Rijeka, te podjeljuje novu službu s odnosnim prihodima riječkom arhiđakonu Tomi Peri, s time da ovaj bude biskupski vikar za riječki i vinodolski distrikt.

Lavant. Konzistorijalni dekret od 26. ožujka 1787.[63], koji sadržava papinsko odobrenje biskupijskog uređenja Unutrašnje Austrije, doznačuje ovoj biskupiji preko njezinih dosadašnjih 8 župa još 25 od Salcburške, 37 od Ljubljanske i 85 od Goričke, ukupno 155.

Gurk. Isti je dekret doznačivao ovoj biskupiji, osim njezinog pređašnjeg teritorija, još 96 župa od Salcburške, 56 od Goričke, 5 od Ljubljanske i 1 od Lavantinske, ukupno 158.

Seckau. Na temelju spomenutog dekreta uz svojih pređašjih 26 dobiva još 139 župa od Salcburške, 18 od Lavantinske i 15 od Goričke, ukupno 198.

Brixen. Dobiva dekretom Mihaela Brigida, nadbiskupa ljubljanskog, od 3. ožujka 1789. župe koje su pripadale Goričkoj biskupiji Lavant, Tristach i Cortina d'Ampezzo[64].

56. Dekret Vlade Unutarnje Austrije u Gracu br. 4127 od 22. rujna 1791., BA Ljubljana Exhib. Nus 652 Fasc. 38 Akten Stück 1833 i 1834.
57. Zamask je predan Trstu tek 3. travnja 1830; upor. pismo biskupa Peteanija br. 157 toga dana katedralnom kaptolu. BA Poreč.
58. Naldini, str. 371-372.
59. A. Cons. 1785 P. I f. 253-253'.
60. Dekret Franja Polesinija, biskupa pulskog, u KA Rijeka, v. G. Kobler, Memorie per la storia della liburnica città di Fiume, Fiume 1896, vol. III, str. 295.
61. ANV Proc. can. — S. et M. 1808 — No. 676 Memoriae episcopatus . . . str. 53-58. — Pismo katedralnog kaptola Modruškog (Merzljak), Novi Vinodolski, 23. rujna 1816. bečkom apostolskom nunciju Severoliju. A. Cons. 1833 P. I f. 475 ss.
62. A. Cons. 1787 P. I f. 502-508.
63. Kušej 340-348.
64. Zgodovinski zbornik, st. 453-454.

Zagreb. Prepuštaju mu se dekretom istog nadbiskupa od 17. veljače 1789. župe Vivodina i Žumberak zajedno sa selima Novo Selo, Poklek i Cerovica, koja dotle pripadaju župi Sv. Križ ob Krki, a nalaze se u Hrvatskoj; pripadnici nekada biskupije Goričke[65].

2) Napoleonske i postnapoleonske promjene 1808—1918.

Gorica-Gradiška. U godinama 1809-1814. dobiva 4 župe grofovije Monfalcone (Tržič)[66]. Bulom Pija VII »De salute Dominici gregis« od 1 svibnja 1818. dobiva od Venecije župu Gradež (Grado) i od Vidma (Udine) župe Belvedere, Breginj (Bergogna), Brazzano, Campolongo al Torre, Muscoli, Perteole, Pradizzolo, Scodavacca, Strassoldo, Monfalcone (Tržič), S. Canciano, S. Pier d'Isonzo, Ronchi di Monfalcone, i dušobrižničke stanice Lonch, Vencò, Ruttars, Cavenzano,, Saciletto, Alture, Mortesins, Collobrida, Lonzano, Mirnik (Mernico), Scrio, Sinico, Nebola, Viscone, Revidischa, Airis, Villaraspa, Bistrigna, Begliano, Pieris, Isola Morosini, Fogliano, Jamlje (Jamiano), Cassegliano, Polazzo, Redipublia (Sredipolja), San Zanut, Staranzano, Vermegliano, San Polo, Soleschiano, Seitz, Dobbia, i svetište Majke Božje u Barbani. Konzistorijalnim dekretom od 10. lipnja 1820. biva joj potvrđena dušobrižnička stanica Livek, koja je zabunom spuštena u buli »De salute«[67].

Ljubljana. U godinama 1809—1813. dobiva župe okruga Villach i triju tirolskih dekanata Lienz, Sillian i Mattrei[68]. Bulom Pija VIII »In supereminenti apostolicae dignitatis speculo« od 27. srpnja 1830. dobiva od Goričke biskupije 16 župa: Slap, Budanje, Erzelj, Goče, Lozice, Vrhpolje, Planina, Podraga, Podkraj, Črni Vrh nad Idrijo, Šturije, Št. Vid pri Vipavi, Vrabče, Ustje, Vipava, Col pri Vipavi; i od Tršćanske biskupije 21 župu: Postojna, Košana, Trnje, Harje, Matenja Vas, Nadanje Selo, Orehek, Podstenje, Razdrto, Št. Peter na Krasu, Zagorje, Senožeče, Slavina, Studeno, Suhorje, Trnovo, Ubeljsko, Vreme, Hrenovice, Knežak, Prem, i mjesta Čelje, Janeževo Brdo i Prelože koja su pripadala župi Hrušica. Lavantinski Ordinarijat izručuje instrumentom od 1. svibnja 1833. župu Motnik ljubljanskom Ordinarijatu[69]. 1859. g. ponovno se ujedinjuje čitav prvotni teritorij župe Vreme, pripojene Ljubljanskoj biskupiji[70].

Trst-Koper. Znamenita bula Leona XII »Locum beati Petri« od 30. lipnja 1828. određuje da će koperska biskupska crkva postati konkatedralnom Trstu, kome se pripajaju i područja ukinute Novigradske biskupije, uz klauzulu da će ova odredba postati izvršnom u času smrti sadanjeg biskupa (biskup Teodor Loredan-Balbi umro je 23. svibnja 1831)[71], i 11 župa koje se odvajaju od Porečke biskupije: Buzelt, Roč, Sovinjak, Lanišće, Draguć, Hum, Račice, Vrh, Grimalda, Zumesk i Zrenj, a od Goričke biskupije župa Prosek. Tršćanski biskup Nagl određuje 19. listopada 1909. da u Kastavskom dekanatu ostaje na snazi upotreba staroslavenskog bogoslužbenog jezika[72]. Dne 16. kolovoza 1918. u Papinskoj audijenciji biva potvrđeno jedinstvo uprave dviju biskupija[73].

Poreč-Pula. Glasom spomenute bule »Locum beati Petri« Poreč dobiva pulsku crkvu kao konkatedralu.

Krk-Osor-Rab. Na temelju istog dokumenta Krčka biskupija, osim svog dosadašnjeg teritorija, dobiva još područja ukinutih biskupija Osorske i Rapske.

Senj i Modruš. Dobiva 1809-1814. teritorij Zagrebačke biskupije ispod Save[74]. Projekt okupljanja 14 župa Tršćanske biskupije i 48 župa Modruške u novoosnovanu biskupiju, osamostaljenu Modrušku, sa sjedištem u Rijeci[75] nije bio sankcioniran bulom »Locum beati Petri«, ali dotadanji diskutirani položaj Modruške bis-

65. Ib., st. 454-455.
66. Kušej 225. — Maass, nav. dj., str. 443.
67. A. Cons. 1818 P. I f. 262. — Ib. 1820 P. I f. 273-279'.
68. P. Hitzinger, Die kirchliche Einteilung Krains seit der ersten Einführung des Christentums bis zur Gegenwart, u V. Klun, Archiv für Krain, H. 2. u. 3., Laibach 1854.
69. P. Urankar, Zgodovina trga Motnika in okraja, Ljubljana 1940.
70. ASV, Index Actorum S. C. Consistorialis. Ab a. 1700 Ad a. 1869. Materiae II — Indice 716 — f. 436, n. della pratica 6.
71. ŽA Novigrad, Lib. Def. IV, str. 143 br. 700.
72. Curia Episcopalis Tergestino-Justinopolitana, Annus XXXVIII/1909 — Octobri, str. 145.
73. Ib., A. XLIX/1920 — n. 8, str. 118. — Annuario delle diocesi e del clero d'Italia 1924, Roma 1924, str. 1106.
74. S. Antoljak, Katoličke župe u franjevačkoj Hrvatskoj g. 1811., u »Croatia sacra«, 1939, str. 104-120.
75. A. Cons. 1828 P. II No. 13 ff. 577-579', 581, 681-681', 693-712'. — Kobler, nav. dj., str. 299.

kupije utvrđuje Grgur XVI bulom »Apostolici nostri ministerii« od 13. rujna 1833. o reintegraciji Modruške biskupije, koja nakon utvrđivanja historijske sudbine Modruške Crkve, posebnog naslova upraviteljâ Modruške senjskih biskupa — spomenutog u bulama izdanim za njihovo imenovanje, postojanje granica, različitih dosada biranih generalnih i kaptolskh vikara i nedavne pokušaje poistovjećivanja ove sa Senjskom i nastale sporove, saslušavši sve zainteresirane strane, proglašava Modrušku ili Krbavsku biskupiju, kojom upravlja kao njezin administrator senjski biskup pro tempore, doista i stvarno odijeljenom i potpuno različnom od Senjske biskupije, dozvoljava u slučaju ispražnjenja pravo jednom i drugom kaptolu da bira — svaki za svoju biskupiju — vlastitog kaptolskog vikara, jednog neovisnog o drugom, te određuje preuzimaje posjeda novoimenovanog biskupa posebno za svaku dijecezu u Senju i u Novom Vinodolskom[76]. Franjo I u svojim »Repraesentatoriae ad Summun Pontificem« od 29. siječnja 1833. odvaja ličko-krbavski arhiđakonat od Modruške biskupije, te ga pripaja Senjskoj[77]. U srpnju 1914. zadnji su put izabrani različiti kaptolski vikari za biskupije Senjsku i Modrušku.

Videm (Udine). Dobiva 1809—1814. od Goričke biskupije 27 župa koje se nalaze na desnoj strani Soče[78], a 1809—1813. od Ljubljanske župe Kanalske doline. Bula »De salute «od 1. svibnja 1818. doznačuje joj 10 župa, koje odvaja od Gorice: Driolassa, Precenicco, Rivarotta, Campomolle, Flambruzzo, Porpetto, Gonars, Ontagnano, Torre di Zuino, Carlino, i 8 dušobrižničkih postaja: Titiano, Gradiscutta, Goricizza, S. Gorgio di Nogaro, Ialmicco, Fauglis, San Gervaso i Casino.

Lavant. Konzistorijalni dekret od 16. svibnja 1857. odvaja od biskupije Seckau i pripaja ovoj župi sjevernog dijela civilnog okruga Maribor. Konzistorijalni dekret od 20. svibnja 1859. određuje ukidanje katedralne crkve u St. Andrä i prenos i ustanovu istog biskupskog sjedišta u gradu Mariboru[79].

Gurk. Prema odredbi konzistorijalnog dekreta od 25. svibnja 1857. biskupija Lavant prepušta biskupiji Gurk svojih 6 dekanata u Koruškoj: Bleiburg, Eberndorf, St. Andrä, St. Leonard, Wolfsberg i Völkermarkt[80].

Zagreb. Danom 1. siječnja 1832. sela župe Sv. Križ ob Krbi, Ljubljanske biskupije, Poklek, Cerovica i Novo Selo odvajaju se od Ljubljanske, te se pripajaju župi Kalje, Zagrebačke biskupije[81].

3) Promjene nakon prvog svjetskog rata 1919—1945.

Gorica-Gradiška. Dekretom SS br. 96412 od 22. rujna 1919. povjeren je pastirskoj brizi ljubljanskog biskupa A. B. Jegliča, a s naslovom delegata Sv. Stolice i sa svim ovlastima koje kanonsko parvo daje kaptolskom vikaru, onaj dio vikarijata Novaki — Davča koji se nalazi preko vojničke demarkacione crte i stoga odijeljen od vlastitog župnika, i to sve dok sama Sv. Stolica ne bude drukčije odredila[82]. Apostolska konstitucija Pija XI »Quo Christi fideles facilius« od 10. veljače 1933. odvaja od Ljubljanske biskupije dekanate Idrija i Vipava, te ih pripaja Goričkoj[82].

Ljubljana. Župe Ljubljanske biskupije, koje je okupirala talijanska vojska, povjerene vremenski do 9. siječnja 1919. brizi odnosnih dekana u svojstvu generalnih vikara, a za dispenze od ženidbenih zapreka tršćanskom biskupu[83], odredbom ljubljanskog Ordinarijata za ženidbene dispenze bivaju od 1. prosinca 1919. privremeno povjerene delegiranoj jurisdikciji goričkog nadbiskupa[84]. U konzistorijalnom dekretu od 14. veljače 1924. utvrdivši da je malo ranije ljubljanski biskup A. B. Jeglič, zbog stvarne hitnosti i potrebe prilika, povjerio goričkom nadbiskupu brigu biskupske uprave za župe dekanatâ Idrija, Postojna, Trnovo i Vipava i za župu Bela Peč, te da je SCCons odobrila i potvrdila ovaj svršeni čin, usquedum aliter Apostolica Sedes non decreverit; ista kongregacija snagom spomenutog dekreta imenuje goričkog nadbiskupa i postavlja ga apostolskim administratorom, ad nutum S. Sedis, spomenutih župa, cum omnibus facultatibus et iuribus, quae Ordinario loci in proprio territorio competunt[85]. Gorenjsko okupirano od njemačke vojske od travnja 1941. do rujna 1943. povjereno je delegiranoj upravi biskupa Gurka[86].

Trst. Pismom SCCons br. 950/23 od 5. studenoga 1923. dio kastavske župe (Rubeši, Brgudi, Zamet, Kantrida) na koji se upravo bila protegla uprava Vlade Slobodne riječke države, na privremeni način i dok traju takve prilike, stavlja se pod jurisdikciju riječkog apostolskog administratora[87]. Dekret beogradske Apostolske nuncijature br. 2324 od 21. siječnja 1924. javlja senjskom biskupu da mu je Sv. Stolica povjerila upravu grada i područja Kastav[88]. Osnivanjem Riječke biskupije područje Tršćanske biskupije razdijeljeno je u dva, a nakon pripajanja Rijeci još i teritorija općinâ Materija i Podgrad, čak na 3 dijela. Apostolska konstitucija »Quo Christi fideles facilius« od 10. veljače 1933. odvaja dekanat Postojna od Ljubljanske biskupije, te ga pripaja Tršćanskoj.

Krk. SS je javilo do 6. prosinca 1920. da je podvrgnut jurisdikciji apostolskog administratora u Rijeci Constantinija dekanat Cres[89], a do 22. prosinca 1920. i dekanati Lošinj i Osor[90]. Između 1. travnja i 27. lipnja 1922. apostolska administracija otokâ Cres i Lošinj povjerena je zadarskom Ordinariju[91].

Modruš. Ordinarijat senjski i modruški dekretom br. 184. od 23. siječnja 1920. daje riječkom župniku Ivanu Kukaniću ovlasti biskupskog delegata do obnove redovnih veza sa Rijekom odn. do kraja lipnja 1920.[92]. Dekretom SS br. 6663 od 14. lipnja 1920. grad Rijeka sa svojim teritorijem biva ad interim izuzeta od jurisdikcije senjskog biskupa i podgnut na apostolsku administraturu[93]. Područje Pehljin-Drenova-Podbreg vraća se 24. siječnja 1924. pod jurisdikciju senjskog biskupa ,te biva dekretom Ordinarijata senjskog i modruškog br. 1078 od 23. travnja 1939. podignut na samostalnu župu Drenova-gornja (jugoslavenski dio riječkog distrikta)[94]. Za dio Modruške biskupije i apostolsku administraturu Kastav, unilateralno anektirane Italiji, menovan je u srpnju 1941. generalnim vikarom Josip Frančišković, nakon njega dekretom br. 408 od 8. kolovoza 1942. Martin Bubanj, sušački župnik, a od svibnja 1945. do svibnja 1946. provikarom Baltazar Ban[95]. Istovremeno je službu generalnog vikara za područje ličko-krbavskog arhiđakonata vršio Dragutin Kukalj, gospićki župnik[96].

Videm (Udine). Pio XI apostolskom konstitucijom »Quo Christi fideles facilius« od 10. veljače 1933. odvaja od biskupije Gurk dekanat Trbiž i od biskupije

76. Kao gore bilješka 42.
77. A. Cons. 1833 P. I f. 438.
78. Kao gore bilješka 66.
79. ASV, Index Actorum S. C. Consistorialis. Ab a. 1700 Ad a. 1868. Dioeceses II. Indice 715 — f. 180', n. della pratica 28 e 29. — Kovačić, 456-460, 465-473.
80. Index kao bilješka 79, n. della pratica 30. — Kovačić, 460-464.
81. Dopis ljubljanskog Biskupskog ordinarijata Pokrajinskoj vladi Kranjske br. 29/1571 od 20. studenoga 1831. BA Ljubljana — Farni fascikl Sv. Križ ob Krki. — BA Zagreb, 1831 br. 1362, 1889 i 1832 br. 25.
82. BA Ljubljana, Praes. br. 5290 od 6. listopada 1919.
82a. Acta Apostolicae Sedis, vol. XXV, str. 456 ss.
83. Privatni arhiv ljubljanskog nadbiskupa, Jegličev dnevnik vol. X, str. 112, 9. siječnja 1919. — Dekret ljubljanskog Ordinarijata za dekanat Vipavu br. 4894 od 22. studenoga 1918, upor. okružnicu vipavskog dekanata na područno svećenstvo br. 91/d. od 27. studenoga 1918. u DA Vipava, Acta decanalia 1918. — Dekret ljubljanskog Ordinarijata za dekanat Trnovo od 27. prosinca 1918. protokoliran br. 1292 dne 27. prosinca 1918. DA Trnovo, Opravilnik 1918-1938.
84. BA Trst, Rubricella 1919, str. 90: br. 1153 Župe Ljubljanske biskupije u Julijskoj Krajini bit će podložne od 1. prosinca 1919. Goričkoj biskupiji. — Sermo valedictorius III. mi et Rev. mi D. D. Episcopi Andreae Dr. Karlin nominati Episcopi tit. Themiscyrae, n. 1182 dd. 3 dic. 1919, u Acta Curiae Episcopalis Tergestino-Justinopolitanae A. XLVIII, 1919, n. 5, p. 50-52. — Dekret tršćanskog Biskupskog ordinarijata br. 1153 od 25. studenoga 1919, kopija određena za Dekanatski ured Vipava, DA Vipava, Acta decanalia 1919.
85. Folium ecclesiasticum Archidioec. Goritien., 1924, III, str. 17. Broj nije označen.
86. P. p.
87. BA Rijeka, acta br. 296 od 14. studenoga 1923. i 319/1923.
88. Službeni vjesnik biskupije senjske i modruške ili krbavske, IX, 1924, str. 19.
89. BA Rijeka, Protokol godinâ 1920-1923, br. 92 od 6. prosinca 1920.
90. Ib., br. 95 od 22. prosinca 1920.
91. 1. travnja 1922. SCCons pita Celsa Costantinija, dotada apostolskog administratora Cresa i Lošinja, da li postoje kakve poteškoće za povjeravanje ovih otoka u upravu Zadra. 27. lipnja 1922. Zadar javlja župnicima da je imenovan upraviteljem tih otoka. U BA Zadar ne nalazi se ni protokol od 1922. niti konzistorijalna odluka. P. p.
92. Dekret Biskupskog ordinarijata senjskog i modruškog ili krbavskog br. 184 od 23. siječnja 1920, protokoliran kod zaprimanja br. 39/1920. KA Rijeka.
93. Službeni vjesnik biskupije senjske i modruške ili krbavske, X, 1925, br. 2, str. 6.
94. Ib., XXIV, 1939, br. 1, str. 23.
95. ŽA Kastav, Urudžbeni zapisnik Kastav 1935- . . . , br. 283 od 24. srpnja 1941. — ŽA Sušak, Urudžbeni zapisnik Župe sv. Cirila i Metoda Sušak 1938-1951, Godina 1942, br. 408. — ŽA Kastav, Urudžbeni zapisnik Kastav 1935- . . . , br. 93 od 17. svibnja 1945. — ŽA Trsat, Urudžbeni zapisnik župe Trsat g. 1942-60, Godina 1946, br. 224 od 28. svibnja 1946.
96. P. p.

Ljubljana župu Bela Peč (Fusine in Valromana), te ih pripaja nadbiskupiji Videm. Dekanat Trbiž, okupiran od rujna 1943. do svibnja 1945. od njemačke vojske, biva povjeren u delegiranu upravu biskupu Gurka[97].

Lavant. Župa Sobote ove biskupije 1923. g. podvrgnuta je upravi biskupa Seckaua[98].

Gurk. Dekretom SCCons br. 487 od 18. studenoga 1922. predano je 10 župa dekanata Trbiž u Kanalskoj dolini upravi goričkog nadbiskupa F. B. Sedeja, tamquam administratori apostolico ad nutum S. Sedis[99]. Dekretom beogradske Apostolske nuncijature br. 1882 od 1. studenoga 1923. povjereno je 13 župa Mežiške doline u upravu lavantinskom biskupu[100], a onim iste Nuncijature br. 1885 od istoga dana župe Št. Andrej na ravnom i Jezersko u upravu ljubljanskom biskupu[101].

Seckau. Dekretom beogradske Apostolske nuncijature br. 1773 od 27. rujna 1923. povjerene su lavantinskom Ordinariju i upravu sekovske župe Apače, dio župe Cmurek, Kapla i dio Sv. Duh na Ostrem vrhu[102].

Szombathély. Dekretom beogradske Apostolske nuncijature br. 1882 od 1. studenoga 1923. jugoslavenski dio ove biskupije povjerava se u upravu lavantinskom biskupu[103]. Obuhvata 18 župa.

Rijeka. Pio XI apostolskom konstitucijom »Supremum pastorale munus« od 25. travnja 1925. podiže na biskupiju sav teritorij uključen u tadanju civilnu provinciju Kvarnersku, koji je dotada pripadao različitim biskupijama tj. Senjskoj (tako veli apostolska konstitucija, a trebalo bi stajati Modruškoj ili Krbavskoj), Tršćansko-Koparskoj (Koparska je ostala netaknuta) i Ljubljanskoj. Određuje da bude neposredno podložna Sv. Stolici i da njezino biskupsko sjedište bude u gradu Rijeci[104]. Dekret SCConc br. 584/32 od 28. travnja 1934, na molbu riječkog biskupa A. Santina, doznačuje Riječkoj biskupiji općine Materija i Podgrad, oduzevši ih Tršćanskoj[105].

Zadar. Pio XI apostolskom konstitucijom »Pastorale munus universam gubernandi« od 1. kolovoza 1932. odvaja otoke Cres i Lošinj i druge pripadne od Krčke biskupije, a otok Lastovo od Dubrovačke biskupije, te ih pripaja Zadarskoj biskupiji[106].

Križevci. Križevački Biskupski ordinarijat svojim pismom br. 1047 od 7. rujna 1933. javlja ljubljanskom Ordinarijatu da su svi grkokatolici nastanjeni na području Slovenije — dok tamo ne dobiju svog vlastitog svećenika — podvrgnuti jurisdikciji grkokatoličkog župnog ureda sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu[107].

4) Promjene nakon drugog svjetskog rata 1945—1965.

Gorica-Gradiška. Franjo Močnik u veljači 1947. imenovan je apostolskim administratorom dijela Goričke nadbiskupije koji se nalazi pod upravom Jugoslavije[108]. To je imenovanje objavljeno 12. rujna 1947. aktom predaje dekreta imenovanja[109]. Nakon Močnika 1947. g. uprava ovog područja povjerena je Mihaelu Torošu, koji početkom proljeća 1948. biva imenovan apostolskim administratorom[101]. 1935. g. biva osnovano Malo sjemenište u Vipavi za slovenske dijelove biskupijâ Gorica, Trst-Koper i Rijeka. 17. srpnja 1964. imenovan je Janez Jenko, izabrani biskup Akufidenski, apostolskim administratorom slovenskog dijela Goričke nadbiskupije[111].

97. P. p.
98. Lexicon für Theologie u. Kirche, Freiburg im Breisgau 1930-38, VI, st. 425; i karta »Entwicklung der Diöcese Seckau« od Pircheggera, IX, st. 395-396.
99. BA Gurk u Klagenfurtu (Celovcu), Actuum tomus II »Dioecesan-Einteilung«.
100. Lavantinske škofije uradni list, 1923, br. XIII, str. 46.
101. BA Ljubljana, Praes. br. 4010 od 8. studenoga 1923: Jezersko.
102. Lavantinske škofije uradni list, 1923, br. XI.
103. Kao bilješka 100.
104. Acta Apostolicae Sedis, vol. XVII, 1925, str. 519 ss.
105. Ib., vol. XXVI, 1934, Ser. II, vol. I, str. 591.
106. Ib., vol. XXV, 1933, str. 75 ss.
107. Ljubljanski škofijski list, 2. prosinca 1933, br. 8, str. 87.
108. Folium ecclesiasticum Archidioecesis Goritiensis, 1947, br. 8-10, str. 49. — P. p.
109. P. p.
110. Okružnica dekanima dne 2. travnja 1948. DA Vipava 1948 D/28.
111. Apostolska Administracija za Slovensko Primorje, Okrožnica št. 10/64.

Ljubljana. Konzistorijalnim dekretom br. 176/51 od 4. svibnja 1951. na molbu ljubljanskog biskupa A. Vovka, dijelovi župa Leskovica, Nova Oselica, Hotedršica i Žiri nadbiskupije Goričke i dio župe Planina biskupije Tršćanske odvajaju se od njihovih pripadnih biskupija i pripajaju Ljubljanskoj biskupiji[112]. Dekretom ljubljanskog Ordinarijata br. 1841 od 1. lipnja 1951. ispovjedna jurisdikcija, dana nekom svećeniku u Ljubljanskoj biskupiji ili u apostolskim administraturama slovenskog dijela Riječke i Tršćansko-Koperske biskupije, vrijedi do daljnje naredbe za sva tri crkvena područja[113]. Po dekretu br. 3032 od 21. studenoga 1955 .i dekanat Trnovo, Riječke biskupije, dužan je u potpunosti sudjelovati u proslavama pedesetgodišnjice dana izlaganja Presvetoga u Ljubljanskoj biskupiji i dekreta o čestoj sv. pričesti, jer ovaj je dekanat 1904. g. pripadao Ljubljanskoj biskupiji[114]. Dekretom SCCons br. 561/58 od 22. rujna 1965. izložena kapelanija Davča, koja pripada Goričkoj nadbiskupiji, pripaja se Ljubljanskoj biskupiji, župa Sorica. A dekret istog dikastera br. 421/65, vezan sa prethašnjim, odvaja od biskupije Gurk župe Št. Andrej na ravnem i Jezersko, te ih zauvijek pripaja Ljubljanskoj biskupiji[115].

Trst-Koper. 11. prosinca 1945. svečano je otvoreno Hrvatsko sjemenište u Pazinu za hrvatski dio biskupijâ Tršćansko-Koparske i Porečko-Pulske. Dekretom SCCons br. 689/1945 od 15. prosinca 1945. dana je ovlast tršćansko-koparskom Ordinariju da može odvojiti od Tršćanske biskupije i pripojiti Koparskoj zaselke koji su dosada pripadali Tršćanskoj, dekanatu Umag, a koji će zajedno sa drugim zaselcima koji već pripadaju Koparskoj biskupiji, dekanatu Piran, biti spojeni u novoosnovanu župu Majka Božja na Krasu; ova je podignuta biskupskim dekretom br. 239/1946 od 6. travnja 1946[116]. Dekretom biskupske kurije tršćansko-koparske br. 904/1946 od 23. travnja 1946. odobrena su pravila i rad »Društva svećenika Sv. Pavla za Istru«[117]. U proljeće 1946. Leopold Jurca, rektor Hrvatskog biskupskog sjemeništa u Pazinu imenovan je od Ordinarija povjerenikom za 5 dekanata hrvatskog dijela Tršćanske biskupije: Pazin, Pićan, Oprtalj, Buzet i Kršan[118]. 1947. Franjo Močnik imenovan je apostolskim administratorom jugoslavenskog dijela Tršćansko-Koparske biskupije[119], a ovaj u rujnu 1947. imenuje Božu Milanovića delegatom i Leopolda Jurcu vicedelegatom za hrvatski dio biskupije[120]. 21. studenoga 1947. dekretom beogradske Apostolske nuncijature Dragutin Nežić imenovan zamjenikom spriječenog apostolskog administratora Močnika za upravljanje iz Pazina jugoslavenskim dijelom Tršćansko-Koparske biskupije[121]. Dekretom SCCons br. 192/48 od 28. veljače 1948. Nežić imenovan pravim apostolskim administratorom[122]. Dekret Pazinske apostolske administrature br. 351/ od 1. kolovoza 1949. odobrava pravila i rad »Svećeničkog društva Sv. Ćrila i Mtoda za Istru«[123]. Bula Pija XII od 21. svibnja 1950. imenuje Dragutina Nežića, apostolskog administratora Pazinske apostolske administrature i Porečko-Pulske biskupije, naslovnim biskupom Pomarije[124]. Dne 1. travnja 1951. izvršena je primopredaja u delegiranu upravu Antonu Vovku, apostolskom administratoru Ljubljanske biskupije, svih župa apostolske administrature Tršćansko-Koperske (Pazin) koje se nalaze na području N. R. Slovenije[125]; Vovk dekretom SCCons br. 408/51 od 21. travnja 1951. biva imenovan apostolskim administratorom, čime slovenski dio Tršćansko-Koperske biskupije biva podgnut na samostalnu apostolsku administraturu[126]. Za upotrebu glagoljice v. Poreč-Pula 31. kolovoza 1952. Nakon sklapanja sporazuma između Jugoslavije i Italije u pitanju STT od 5. listopada 1954, dekretom SCCons

112. Škofijski ordinarijat v Ljubljani, dne 26. julija 1951. Štev. 2470. Okrožnica štev. 8/1951, str. 2.
113. Ib., 6/1951, str. 3-4.
114. Ib., 12/1955, str. 1-3.
115. Ib., 13/1965, str. 1-2.
116. Bolletino delle diocesi unite di Trieste e Capodistria, 1946, br. 2, str. 61-62.
117. Pravila »Zbora svećenika sv. Pavla za Istru«, Trieste 1946, str. 13.
118. P. p.
119. Objavljeno u Pazinu. Rezervirani akti.
120. P. p.
121. Status Crkve u hrvatskoj Istri prema stanju na dan 31. XII. 1954, str. 1. — Crkvene obavijesti, br. 49, str. 4.
122. Crkvene obavijesti, br. 49, str. 4.
123. AAA Pazin.
124. Crkvene obavijesti, br. 49, str. 4. — Ib., br. 50, str. 5.
125. Ib., br. 13, str. 1.
126. Škofijski ordinarijat v Ljubljani, dne 1. junija 1951. Štev. 1841. Okrožnica štev. 6/1951, str. 2. — Crkvene obavijesti, br. 49, str. 4.

br. 1187/54/A od 13. listopada 1954. župe Tršćansko-Koperske biskupije povjerene civilnoj upravi N. R. Slovenije dne 26. listopada bivaju povjerene u upravu Ljubljanskoj biskupiji[127]; ovime su kapelanija Plavje i mjesta Škofije i Sv. Brida izuzete ispod jurisdikcije tršćansko-koperskog bskupa Ordinarija[128]. Dekretom iste kongregacije br. 1187/54/B od 31. listopada 1954. onaj dio Tršćansko-Koparske biskupije, koji na temelju netom spomenutog sporazuma biva priključen N. R. Hrvatskoj, biva povjeren u upravu, donec aliter provideatur, sa ovlastima rezidencijalnog biskupa, Dragutinu Nežiću, apostolskom administratoru Poreča, Pule i Pazina; područje ovog sada povjerenog dijela ne biva podignuto na stupanj različne i odijeljene apostolske administrature[129]. Koncem listopada 1954. A. Vovk, ljubljanski Ordinarij, imenuje Karla Musizza, kanonika katedralnog kaptola u Kopru, posebnim delegatom sa pravima generalnog vikara za nedavno priključena mjesta Koperskog kotara[130]. Reskriptom SS br. 5471/55 od 28. rujna 1955. područje Tršćansko-Koperske biskupije u Sloveniji dobiva za novog apostolskog administratora Mihaela Toroša, a za njegovog delegata Albina Kjudera, župnika u Tomaju, ovaj se ovlašćuje da na ovom području može dijeliti i sakramenat sv. potvrde[131]. Riječki Biskupski ordinarijat imenuje dekretom br. 17 od 15. siječnja 1959. Petra Matijašića, upravitelja župe Lanišće, Brest i Slum, upraviteljem župe Vodice, Riječke biskupije s tršćanskim selom Dane[132]. Dekret SCCons br. 709/61 od 28. lipnja 1961. imenuje ,donec aliter provideatur, za apostolskog administratora ad nutum S. Sedis, dijelova Tršćansko-Koperske i Riječke biskupije obuhvaćene u N. R. Sloveniji — ali uz izuzetak dušobrižničkih postaja odnosno kapelanija Topolovac, Gradina i Pregara i župa Savudrija, Sv. Marija na Krasu i Kaštel[133], u Tršćansko-Koparskoj biskupiji — Albina Kjudera, župnika grada Tomaja, dajući mu istovremeno ovlasti i dužnosti koje idu rezidencijalnog biskupa ad norman juris communis, sa ovlašću da zadrža gorespomenuti beneficij koji isti posjeduje[134]. 17. srpnja 1964. imenovan je Janez Jenko apostolskim administratorom slovenskog dijela Tršćansko-Koperske biskupije[135].

Poreč-Pula. Dekretom SCCons br. 304/47 od 2. srpnja 1947. imenovan je Mihael Toroš apostolskim administratorom Porečko-Pulske biskupije[136]. Dekretom iste kongregacije br. 468/50 od 24. srpnja 1949. imenovan je Dragutin Nežić apostolskim administratorom Porečko-Pulske biskupije[137]. To se iznova potvrđuje pismom beogradske Apostolske nuncijature br. 57/3/49 od 10. studenoga 1949. koje specificira da će Nežić novu službu vršiti zajdno sa apostolskom upravom Pazina[138]. Pismo SS br. 6957/52 od 31. kolovoza 1952. saopćeno reskriptom beogradske Apostolske nuncijature br. 4034/52 od 21. rujna 1952, javlja ovom Ordinarijatu da je Pio XII odobrio »ad quinquennium« upotrebu glagoljice u pjevanim sv. Misama na teritoriju biskupija Poreč i Pula i apostolske administrature Pazin povjerenom pastirskoj brizi Nežića[139]. Bulom Ivana XXIII od 15. lipnja 1960. Dragutin Nežić imenovan je rezidencijalnim biskupom porečko-pulskim[140], te biva premješten od naslovne biskupske crkve Pomarijske na katedralno sjedište Poreča i Pule, a nastavit će vršiti i dužnost apostolskog administratora hrvatskog područja biskupijâ Trst i Kopar kao i dosada ,sa svim ovlastima snagom konzistorijalnog dekreta br. 1187/54/B od od 31. listopada 1954[141]. Za biskupije Poreč i Pula i za Pazinsku apostolsku administraturu ustanovljeno je zajedničko prezbiterijalno vijeće; prvi sastanak pod predsjedništvom Orndinarija Nežića održan je 24. listopada 1967[142].

Krk. Dekretom SCCons br. 75/49 od 6. siječnja 1963. otoci Cres, Lošinj, Unije, Sušak, Sv. Petar-Ilovik, Srakane Vele i Srakane Male odvajaju se od Zadarske nadbiskupije i pripajaju Krčkoj biskupiji[143].

Lavant-Maribor. Konzistorijalni dekret br. 761/54 od 4. srpnja 1954. odvaja mjesto Vrbinska vas od Ljubljanske biskupije i župe Leskovec, te ga pripaja Lavantiskoj biskupiji i župi Videm pri Krškem[144]. Dekret SCCons br. 287/62 od 5. ožujka 1962. dozvoljava da se odsada unaprijed Lavantinska biskup ja može nazivati Mariborskom, ali će njezin biskup, ex apostolica auctoritate, dodavati i naslov Lavantinskog[146]. Konzistorijalni dekret br. 627/64 od 9. lipnja 1964. odvaja od Sombatljske biskupije 24 župe, od biskupije Gurk 13, a od one Graz-Seckau 3, kojima je dosada upravljao mariborski biskup kao apostolski administrator, te ih pripaja Mariborskoj biskupiji[146].

Rijeka. Dekretom br. 1747/47 od 22. ožujka 1947. Karlo Jamnik, dekan i župnik u Trnovom, imenovan je apostolskim administratorom Riječke biskupije, predložen pismom biskupa Comozza od 7. veljače 1947[147]. Dekretom beogradske Apostolske nuncijature br. 60/3/49 od 10. studenoga 1949. imenovan je Josip Srebrnić, biskup prčki, apostolskim administratorom, ad nutum . . . , cum omnibus . . .[148]. Komisija za vjerske poslove Predsjedništva vlade N. R. Slovenije svojim dopisom br. 244/49 od 8. prosinca 1949. negira priznanje Srebrnića apostolskim administratorom Riječke biskupije za slovenski dio iste[149]. Konzistorijalni dekret br. 407/51 od 21. travnja 1951. imenuje Antona Vovka, apostolskog administratora Ljubljanske biskupije, apostolskim administratorom župa Riječke biskupije koje se nalaze u slovenskoj republici u Jugoslaviji[150]; ovime slovenski dio Riječke biskupije biva podignut na posebnu apostolsku administraturu. Dekretom ljubljanskog Biskupskog ordinarijata br. 2893 od 29. kolovoza 1951. ukinuta je ispovjedna jurisdikcija koju su imali svećenici slovenskog dijela Riječke biskupije na području biskupijâ Krčke i Senjske i Modruške[151]. Dekret beogradske Apostolske nuncijature br. 2910/51 od 20. prosinca 1951. imenuje Viktora Burića, biskupa senjskog i trajnog administratora modruškog, apostolskim administratorom hrvatskog dijela ispražnjene Riječke crkve[152]. Dekretom Biskupskog ordinarijata Rijeka br. 114/52 od 11. ožujka 1952. za filijalnu crkvu u Studeni — koja je ranije, iz razloga državnih granicâ, bila povjerena Marijanu Dujmiću, upravitelju župe Sv. Matej u Apostolskoj administraturi Kastav — biva imenovan upraviteljem Pavel Mršnik, upravitelj župe Klana, biskupije Rijeka; stupa na snagu 1. travnja 1952. g.[153]. Za upotrebu glagoljice kao i za Poreč-Pulu 31. kolovoza 1952[154]. Dekret SCCons br. 709/61 od 28. lipnja 1961. imenuje apostolskim administratorom dijela Riječke biskupije koji se nalazi u Republici Sloveniji Albina Kjudera, župnika u Tomaju[155]. Dekretom

127. Škofijski ordinarijat v Ljubljani, dne 6. novembra 1954. Štev. 2735. Okrožnica štev. 11/1954, str. 2.
128. Prospetto delle diocesi di Trieste e Capodistria 1959, b. mj. i b. g., str. 4.
129. Crkvene obavijesti, br. 27, str. 1. — Dekret apostolske administrature Pazin br. 423/54 od 6. studenoga 1954. DA Buje.
130. Škofijski ordinarijat v Ljubljani, dne 6. novembra 1954. Štev. 2735. Okrožnica štev. 11/1954, str. 3, 4.
131. Ib., dne 28. oktobra 1955. Štev. 2850. Okrožnica štev. 11/1955, str. 2-3.
132. Crkvene obavijesti, br. 44, str. 6.
133. U originalu nalazi se pogrešno »u« mjesto »i« ispred Kaštel.
134. Vlastoručna kopija Dragutina Nežića, apostolskog administratora Pazina, od 19. srpnja 1962. g. iz autentičnog primjerka izdanog od SCCons koji se nalazi u AAA Pazin. — Okružnica: Apostolska administratura slovenskega dela tržaško-koprske in reške škofije. Štev. 1/S, Tomaj, dne 28. julija 1961. — Upor. studiju o etničkoj granici između Hrvata i Slovenaca u Istri: Prof. Nikola Žic, Zagreb, Vrbanićeva 7: Granica između Hrvata i Slovenaca u Istri, Zagreb, dne 22. listopada 1946., napisanu na molbu sveć. Boža Milanovića u Pazinu. Jezičnu stranu pitanja obradio je prof. Josip Ribarić.
135. Kao bilješka 111.
136. Folium ecclesiasticum Archidioecesis Goritiensis, 1947, br. 8-10, str. 49.
137. Crkvene obavijesti, br. 49, str. 4.
138. AAA Pazin.
139. Ib.
140. Crkvene obavijesti, br. 49, str. 2. — Ib., br. 50.

141. Ib.
142. Glas koncila, VI, 1967, br. 22 od 5. studenoga 1967, str. 6.
143. Biskupski ordinarijat u Krku, Okružnice i službene obavijesti, 1963, br. I, str. 2.
144. Kao bilješka 130, str. 4.
145. Sporočila Škofijskega ordinarijata lavantinski duhovščini, 1962, br. IV, str. 24.
146. Sporočila Škofijskega ordinarijata duhovščini Mariborske škofije, 1964, br. X, str. 63.
147. BA Rijeka, Zapisnik br. 86/1947 od 11. kolovoza 1947.
148. BA Rijeka, Prez. br. 165/49 od 12. studenoga 1949.
149. Ib., prilog.
150. Škofijski ordinarijat v Ljubljani, dne 1. junija 1951. Štev. 1841. Okrožnica štev. 6/1951, str. 2 — BA Rijeka br. 580/1951 od 3. kolovoza 1951.
151. Ib., dne 29. avgusta 1951. Štev. 2893. Okrožnica štev. 9/1951, str. 4.
152. BA Rijeka, br. 30/1952, primljen 19. siječnja 1952. — Biskupski ordinarijat senjski i modruški u Senju. Službeni vjesnik, 1952, br. I. Broj: 167/1952 — Senj, dne 28. siječnja 1952, str. 1 (ovdje umjesto 2910 stoji 2919).
153. ŽA Klana.
154. Biskupski ordinarijat senjski i modruški u Senju. Službeni vjesnik, 1952, br. V, str. 6. Br.: /1952, Rijeka 24. XII. 1952.
155. Kao bilješka 134. — Škofijski ordinarijat v Ljubljani, dne 29. julija 1961. Štev. 1347. Okrožnica štev. 9/1961, str. 1. Koliko ova okružnica toliko i ona Apostolske administrature slovenskega dela tržaško-koprske in reške škofije. Štev. 1/S, Tomaj, dne 28. julija 1961. — spominju samo pismo SS od 12. srpnja 1961. br. 7229/61 a ne konzistorijalni dekret br. 709/61 od 28. lipnja 1961.

SCCons br. 950/23 od 24. veljače 1964. grad Kastav i njegovo područje bivaju odvojeni od Tršćanske biskupije i priključeni Riječkoj biskupiji[156]. 17. srpnja 1964. Janez Jenko imenovan je apostolskim administratorom slovenskog dijela Riječke biskupije[157].

Zadar. Konzistorijalni dekret br. 756/22 od 1. ožujka 1948. određuje da otoci Cres, Lošinj i ostali koji gledaju prema Liburnijskom zaljevu ostaju pod upravom zadarskog Ordinarija[158]. Aktom beogardske Apostolske nuncijature br. 55/3/49 od 9. studenoga 1949. objavljuje se dekret kojim Sv. Stolica izuzimlje ispod jurisdikcije zadarskog nadbiskupa bivšu Osorsku biskupiju (otoke Cres, Lošinj i druge pripadne) i podlaže ih krčkom Ordinariju u obliku apostolske administrature, donec aliter provideatur[159]. Dekretom SCCons br. 75/49 od 9. siječnja 1960, da bi se sa većom sigurnošću pobrinulo za upravu otoka Cres, Lošinj, Unije, Susak, Ilovik, Srakane Vele i Srakane Male, koji su kao apostolska administratura povjereni krčkom biskupu, Ivan XXIII daje krčkom biskupu pro tempore — u očekivanju definitivnog uređenja biskupijskih granica — nad spomenutim otocima omnia jura, facultates et officia quae Episcopis residentialibus ad normam juris communis competunt[160].

Križevci. Dekretom Sv. Kongregacije za Istočnu Crkvu br. 768/48 od 17. travnja 1957. proširuje se jurisdikcija križevačkog Ordinarija na sve katolike bizantskoga obreda unutar sadašnjih granica F. N. R. Jugoslavije[161].

Sadašnji teritorijalni dijecezanski sustav našega područja izgleda ovako.

Osim biskupijâ Ljubljna, Poreč i Pula, Krk i Modruš, Maribor i Gurk u svom opsegu koji postoji 1965. godine, sačuvanih u svojoj potpunosti, nalaze se druge u manje sretnom položaju: čitav teritorij Rijeke razdijeljen je u dvije administrature; Trst i Kopar, kojih je najveći dio teritorija ostao u Jugoslaviji, razdijeljen je također u dvije administrature — hrvatsku i slovensku, a Gorica od koje je 3/4 teritorija u Jugoslaviji sačinjava samu slovensku apostolsku admistraturu.

Koncem 1965. g. preostaje još 5 apostolskih administratura — dakle privremeno zaokruženih crkveno teritorijalnih jedinica dijecezanskog ranga — u Jugoslaviji, dok ih je 7 našega područja već stalno priključeno susjednim biskupijama.

X. ZAKLJUČAK

Danas ne postoji izvjesno stalno kanonsko metropolitansko i teritorijalno uređenje sjeverne i zapadne crkvene granice Jugoslavije ,goričkog i tršćansko-koparskog dijela sjeveroistočne granice Italije i hrvatsko-slovenske u Istri. Goričke crkvena pokrajina, koja zajedno s Vidmom predstavlja zakonitog nasljednika one Akvilejske, nakon dva stoljeća historije ništa manje uzburkane od one drevnog patrijarhata, od 1933. g. naovamo nalazi se u stanju raspadanja. Njezina sudbina nije mogla ne odraziti se na onu više-manje sudbonosno angažiranu njezinih svećenika i njezinog Božjeg naroda.

Usprkos svim unutarnjim krizama patrijarhata u posljednja tri stoljeća njegovog postojanja, već skupni život više etničkih zajednica u okviru ovoga od časa njihovog pokrštenja do 1751. g., historijsko unakrštavanje raznovrsnih kultura i mnogostrukih civilizacija imalo je — na poseban način tokom srednjega vijeka — u punom smislu riječi pozitivne rezultate[162]. Tim se više može kazati da su pastoralne inicijative i razdioba klera, bez obzira na administrativne civilne granice prije 1788, a zajednički život i suradnja nakon ove godine, izgradili iz biskupije i crkvene pokrajine Goričke kao takve proživljenu i osjećanu zajednicu. I doista, krize patrijarhata i Goričke crkvene provincije nisu redovito proizlazile iz domorodnog klera i kršćanskog puka, već iz vanjskih i izvancrkvenih i stoga njima

156. Biskupski ordinarijat senjski i modruški u Senju. Službeni vjesnik, 1965, br. I, str. 1.
157. Kao bilješka 111.
158. BA Zadar.
159. BA Krk.
160. Biskupske obavijesti Biskupskog ordinarijata u Krku br. 86/1960 od 1. veljače 1960.
161. Biskupski ordinarijat senjski i modruški u Senju. Službeni vjesnik, 1957, br. IV, str. 24.
162. Gruden, nav. dj., str. 1035 ss. — G. Löw: »La Carinzia, sin dall'antichità terra di incroci e di culture e di popoli, oltre alle sue bellezze naturali, è straordinariamente ricca di arte, anche sacra«. U Encicl. Cattolica, VI, Roma 1951, st. 1311.

stranih snaga i interesa, kojih je igra na momente poprimila tragične aspekte, kako se izražava za čitav sklop historijskog razvoja Furlanije čuveni učenjak Pio Paschini[163].

Po svojoj sudbonosnosti najteže zbivanje je nesumnjivo danas ono kome prisustvujemo u obliku iščezavanja i drobljenja onog augustinskog, evropskog i univerzalnog mentaliteta, nekada ovdje posebno jakog[164], a i tokom prošlih desetljeća našega stoljeća jasno označenog, proizašlog kao kruna nadnacionalnog karaktera kroz mnogovjekovni zajednički život ove jedne između najstarijih crkvenih pokrajina u Evropi. Stoljeće romanticizma i liberalizma unijelo je izvjesnu krizu u ovo duhovno nasljeđe Akvileje i Gorice, koje međutim treba zaštititi i sačuvati, bez obzira na njegove buduće kanonske infrastrukture, kao najbolji oslonac čistog univerzalnog duha Crkve. Uvjeren sam da će se razmahom novog kršćanskog patriotizma, evropski otvorenog, moći ponovno ispisati vedrije stranice i izreći uravnoteženiji sudovi o historijskoj simbiozi kršćanskih naroda u ovim katoličkim pokrajinama.

Iz razloga strogo pastoralnih izmijenjena je 4. svibnja 1951. biskupijska granica povučena 10. veljače 1933. između Ljubljanske s jedne i Goričke i Tršćanske s druge stranice, a zatim 6. siječnja 1963, 24 veljače 1964, 9. lipnja 1964. i 22. rujna 1965. neke druge, kao gore navedeno: jedine promjene, i to neznatne važnosti, dijecezanskih granica, izvršene nakon 10. veljače 1947. Na čitavom ostalom dijelu trase granica Goričke crkvene pokrajine još se sveudilj poklapa s bivšom državnom granicom postavljenom u Rapallu 12. studenoga 1920. i — za Rijeku — u Rimu 27. siječnja 1924. Za ostale molbe koje su izrazili zainteresirani Ordinariji (vraćanje barem Postojne i Trnova Ljubljanskoj biskupiji; ujedinjenje triju slovenskih apostolskih administraturâ Gorice, Trsta i Kopra i Rijeke u jedinstvenu Kopersku biskupiju; novo i organskije crkveno teritorijalno uređenje riječke regije i zapadne Istre, itd.) i za spomenice koje su predali predstavnici zainteresiranih kaptolâ, svećenikâ i vjernikâ od 1946. g. naovamo, »Sv. Stolica još uvijek čeka da promijeni biskupijske granice..., ona je najviša crkvena vlast, jedina ovlaštena prema kanonu 215 § 1 da odredi izmjene i spaja crkvene pokrajine« — kako se izrazio Anton Vovk 29. srpnja 1961.[165].

U svakom slučaju već postupak proveden od 1945. sve do danas predstavlja postepeno nastajanje konačnog uređenja ovih teritorija (stvarno je već broj apostolskih administratura smanjen od 12 na 5), sa svim odnosnim fukcionalnostima prelaznih oblika, kao što se izrazio Silvio Odi, otpravnik poslova beogradske Apostolske nuncijature, dne 6. ožujka 1951. g.[166]. Očigledno je dakle da će zahvat Sv. Stolice za kanonsku sankciju konačnog dijecezanskog uređenja uslijediti rebus maturatis i u momentu koji će ona, u smislu koncilijarnih odredaba[167], smatrati oportunim. Nedavne odluke Sv. Stolice donesene 1961-1965. g., priprava u toku reforme biskupijâ Italije, i osnivanje u krilu Biskupske konferencije Jugoslavije Komisije za reviziju biskupijskih granica i njeno djelovanje, znače da smo stigli na početak novog uređivanja biskupijskih cirkumskripcija. Pod ovim izgledima područja koja su pripadala Goričkoj crkvenoj pokrajini upućuju se prema svojim novim određenjima[168].

163. Kao što Furlanija »Nessuna terra italiana andò forse soggetta attraverso ai millenni della civiltà a vicende tanto svariate, a prove atroci«. Paschini 1954, str. 439. — Osvrćući se posebno na razaranje biskupijâ u Noricum Mediterraneum Celeia i Poetovio, Kovačič, str. 18, nadopunjuje ovaj Paschinijev sud: »Nekdaj tako znamenit Ilirik, po svoji zemljepisni legi posredovalec med germanskim severom in sredozemskim jugom, ob enem med Iztokom in Zapadom, je izgubil že koncem 4. stoletja svojo samostojnost in postal plen sosednih pokrajin«.
164. Gruden, nav. dj., str. 967. — Kovačič, str. 318, 323, 324.
165. Kao bilješka 155: Škofijski . . . , str. 2.
166. Pismo beogradske Apostolske nuncijature br. 103/3/51 od 6. ožujka 1951. Josipu Srebrniću, biskupu krčkom i apostolskom administratoru Riječke biskupije, sačuvano u BA Rijeka br. 195/1951, primljeno 12. ožujka 1951.
167. Dekret »Christus Dominus«, br. 22-24, 39-41.
168. Ova je radnja predana 24. prosinca 1968. g.

ova imena

Stjepan OLUK

Literatura i vrijeme

Podigoh spomenik trajniji od mjedi
i viši od grobnica faraonskih piramida,
a njega svarazorna kiša i sjeverac silni
razrušiti neće moći, pa ni bezbrojni
godina niz a ni vremena let.
Svo djelo moje umrijeti neće, jer veliki će njegov dio
rasap opći izbjeći, te suvremen ću uvijek
u potomsvu slavan biti, dok na Kaptol
sa šutljivom Vestalkom vrhovni svećenik
peo se bude. I još spominjat će mene
u kraju gdje divlje šumi brzi Aufid
i gdje Daun kao rijeka niskog toka
ratarskim vladao je nekoć narodima
jer prvi sam postigao da napjevi eolski
na rimskoj zabruje liri.
O ti, Melpomeno, što si lirske pjesme Muza ona
slavu zaslugom stečenu primi,
te lovorom delfijskim
kosu ovjenčaj meni sklona!

(prev.: T. S.)

Svaka je umjetnost proizvod određenog vremena, svjedočanstvo stvaraoca, svjedočanstvo određene epohe, određenog vremena, jer kroz književni dokumenat koji stvaralac ostavlja iduće generacije dobivaju vlastitu predodžbu o tom vremenu, o njegovim problemima. No isto je tako nedvojbeno da prava umjetnost nadživljava svoga tvorca, ona zalazi izvan okvira svoga vremena, izvan određenih vremenskih relacija, ona je upućena čovjeku, ili bolje rečeno: ona je vezana uz njega,

uz njegov problem, koji se suštinski nije izmijenio od najdavnijih vremena do danas današnjeg — eadem sunt omnia semper — sve je uvijek isto. Čovjek je u svom historijskom razvitku prošao različite razvojne faze, ali se u biti njegov problem nije izmijenio. Naše vrijeme obiluje paradoksima. U sav glas govori se i više o humanosti, pravdi i pravima čovjeka, demagozi se razbacuju parolama, a ratna zahuktalost produžuje se u beskraj. Čovjek je stupio u eru interplanetarnih putovanja, govori se o putovanju na Mars i međuzvjezdane prostore, a unutrašnjost zemlje nije do kraja otkrivena, a što je još kobnije, čovjek nije svoju unutrašnjost do kraja sagledao. Čovjek je sam sebi najveća zagonetka. Samo onaj književni stvaralac koji najdublje ponire u tu zagonetku, čije vedro ponire najdublje i zahvaća probleme koji su u najvećoj mjeri općeljudski, može uistinu pretendirati da ga njegova tvorevina nadživi. I ona ga doista nadživljava, jer on s pozicija svoga vremena govori budućim generacijama i služi im kao izvor nadahnuća. »Habent sua fata libri« — knjige imaju svoju sudbinu.

Velik broj književnih djela kratkog je vijeka, ona bivaju zabačena, padaju u zaborav a tek ono što je uistinu vrijedno održava se i, štoviše, biva obnavljano. Uliks, Prometej, Faust, ni danas ne gube na aktualnosti, mada smo daleko vremenski odmakli od momenta njihovog kreiranja. Ljudski problem ostaje uvijek isti, vrijeme mu daje boju, čovjek se kroz svoj razvoj neprekidno obnavlja, to je jedina mogućnost da bi se održao. Ali usporedo s tim mijenja se i shvaćanje ljudi. Jedno te isto djelo biva tokom vremena više puta osvijetljeno. Ono biva podvrgnuto različitim ocjenama, mijenja se ugao gledanja. Podjela na klasičnu i suvremenu umjetnost samo je orijentaciona, postoji umjetnost i neumjetnost. Vrijeme daje definitivan odgovor koja djela opravdavaju epitet umjetničkog. U vrijeme kada se pojavio, Cervantesov Don Kihot imao je odjek satiričkog romana, bio je to svojevrstan pamflet na račun viteštva ili, da tako kažemo, nagovještaj novog doba u kome viteštvu više nema mjesta. Ali s nestankom viteštva nestat će i plemenitosti, nastupit će vrijeme u kome će razum nadvladati osjećaje, logika razuma trijumfirat će nad logikom srca. S tih pozicija gledan, Don Kihot je pomaknut stoljeće naprijed, uspostavlja i ukazuje se kao osvit doba racionalizma a sam Cervantes kao njegov vjesnik. S pozicija našega vremena Don Kihot daleko premašuje značaj satire viteštva. Problem je kudikamo dublji nego što se naizgled čini. Ispod prividne komičnosti Don Kihotove stoji tragika čovjekovog otpora vremenu, i uzaludnost i besmisao koju taj otpor za sobom povlači: Don Kihot je svaki protest protiv sadašnjosti, čovjek u nemogućnosti da se prilagodi svom vremenu traži inspiraciju u nečem prošlom, dakle u onom što je fikcija.

U doba kad se pojavio, Joyceov Uliks žigosan je kao anti-umjetnost, danas on više nije ni avangarda, već službeno prihvaćena umjetnost, a za stotinjak godina, sada već možemo posve pouzdano reći, Uliks će sloviti kao klasično djelo u istoj mjeri kao što su to danas Hugoovi Jadnici ili pak djela Dostojevskog i Tolstoja.

Riječ nije samo izraz slobode stvaraočeve, njegovo pravo, ona pretpostavlja i njegovu odgovorost.

U povijesti književnosti postojala su djela koja na izvjestan način žigošu svoje vrijeme, njegove poroke i slabosti podvrgavaju britkoj satiri, a pojedine ličnosti dolazi pod udar pamfleta. I upravo zato što ta djela sadržavaju kritiku svog društva, službena potvrda slijedi tek kasnije, ona je u zakašnjenju, štoviše, katkada i u prevelikom zakašnjenju u odnosu na vrijeme objavljivanja djela. Književna tvorevina nije samo dokument umjetnički oblikovan, ona nije ni isključivo estetska vrijednost, ono što djelu daje snagu to je ideja, poruka, ono je apel upućen čovjeku. Što taj apel dalje dopire, ukoliko je općenitiji, trajniji i univerzalniji, vijek trajanja samog djela je duži. Izvan toga, izvan sfere općenitosti, književno djelo ostaje nepotpuno, ono ostaje samo kao dokument jednog vremena, njegova vrijednost više je historijska nego umjetnička i filozofska, ono ostaje u fazi konstrukcije, ono je samo nedovršena konstrukcija koja je nedovoljno fundirana i kao takva prvim naletom vjetra (vremena) biva oborena.

Nijedna ljudska tvorevina ne može pretendirati na vječitost, jer i cjelokuna civilizacija kad-tad doći će pod udar fatalnosti. Vrijeme se ispostavlja kao savršena neutralizacija ljudskih vrijednosti. I upravo onoliko koliko stvaralac daje svom vremenu, toliko mu vječnost oduzima.

Hercegovačkim pečalbarima

1

s kamena milovana govorom
i suncem ljubljena
ti
oče
odlaziš
starenju
tijelo podati tuđinama
oči tugovanjima
a djeca ostaju i žene
nesnom umorene
tješe djecu što riječ
t a t a
zbore žudnim očima

ti oče odlaziš
dok na zemlji ovoj kamenoj
plače hladno uzglavlje
zagrljeno rukom ženinom

2

pod križevima i križevcima rođeni
vjerom i suncem na kamenu othranjeni
rasporenim srcima uplakanim postajama
miješate se tragovima trnja i trnovine
u mulj majne preko frankfurtkih mostova

spaljenih tijela
münchenskim raskrsnicama koračate
u činu sa stoljećima
zarobljene drugim predjelima
njive kamenom nestaju

žedno vino
otrov düseldorfskih barova
krv muti i žile spaljuje
dok sanjate divljačnu lozu

3

noći kamen cvrljaju žile krvlju otječu
tijelo sporo nemoćno raste nijemo njivama
i rastenjem daruje cjelov tuge kamenu

nad čatrnjama presahlim kletve se prolamaju
štapovi iznemogli kamen okov nutkaju
da poteče kišnica

Mato BALIĆ

Ostani

Ostani sa mnom ove noći,
dok masline šapću
molitvu mira.

Useli se u moje malo, ljudsko srce,
i pričaj mi sve nade svoje
o meni!

Vjetar je jak a noć je...

U pustinji lutanja
zaželjeh imati druga;
ostani sa mnom, Rabbi!
Naseli mir svoj u krošnju moje duše!
— masline šapću mir...

Utjeha riječi

Nikog se ne tiče što si ti sam.
I što umornu dušu odmaraš
gledajuć tamno nebo
i mjesec mlad,
ko komad zrele, žute dinje,
s večernjicom povrh njega.

U predvečerje

Uvijek sam nekako tužan
Kad kraju prilazi dan.
O zalazu kad umire sunce,
U tijelu nešto me steže.
U meni nešto mrije,
Srce mi k'o krivca sveže.
Ja molim da ga pusti
Tu sablast što svako veče,
Crna, na dušu mi sjeda
Da je k'o moljac kradom izjeda,
Paklenim vatrama peče.

Meni je žao dana i sunca
I buke života.
Htio bih da nema noći,
Ni tuge, ni tame, strahota!

Pomoći niotkud nema,
Još uvijek ona je tu.
Bojim se da jednog dana
Dušu ne obuzme mi svu!

Ante IKICA

Ivane

večeras kad nikoga nema
kad nitko u meni ne boravi
kad su riječi usahle
kad šum rijeke se ne čuje
od koga odgovor ću primiti

O Bože

O Bože ako postojiš digni svoju moćnu ruku
i reci:
»Dosta je bilo rata!«
O Bože, ti šutiš iako postojiš.
Ti šutiš, dalek i nijem
jer čovjek
taj gordi čovjek ne zna Tvoj put.

Zaboravi me

Molim te zaboravi moje oči i ruke.
Zaboravi sve lijepe trenutke.
Izbriši sve sjene
i vrati se sretan
u svoju daleku zemlju.

Molim te zaboravi moje ime
daruj ga cvijetu
i njime izbriši moj lik.

Molim te u ime svih pogrešaka
slučajno ili namjerno učinjenih.
Molim te u ime ljubavi
u ime zvijeda i pjesme.
Molim te
zaboravi me.

Jakob BOŽIĆ

Rastanak

Dan je bio na izmaku kad se Ljubica Č. opraštala od svojih roditelja. Mati je stajala uz nju i rupčićem otirala suze s lica. S druge strane stajao je otac, ozbiljan, izbjegavajući njen pogled. S nestrpljenjem je čekao da vlak stigne. Samo da se to što prije svrši, mislio je u sebi. Kćerkin ga je odlazak potresao, ako ne više, a ono isto tako snažno kao i njegovu suprugu Anku, samo što je on muški htio podnijeti taj udarac.

Više nisu imali o čemu govoriti. Uzbuđenje koje je zadnjih dana vladalo u njima kao da je prekinulo nit misli. Dok se je prije razgovor vodio od jutra do mraka, sad je svaka riječ iz njihovih usta predstavljala dragocjenost. Teškom se mukom otkidala s usana. Govoriti u ovaj čas, zar je to imalo smisla? Situacija se ionako ne bi promijenila . Ljubica će otputovati od njih i bit će prava sreća ako je još jednom budu mogli vidjeti. U pismu koje je nedavno dobila od časne majke stajalo je da je mogu posjetiti, ali Korčula je daleko, a oni su siromašni.

Stanica u Pleternici bila je tiha kao i samo veče. Po pustom prostoru ispred stanice vrzlo se samo nekoliko starijih žena. Malu živost toj atmosferi davao je plavouniformirani prometnik koji je svakog časa izlazio iz svog ureda, nestrpljivo se ogledavao lijevo i desno, nešto mrmljao, pa se iznova vraćao. Kad je izišao po peti put, Ljubičin otac Petar brojio je koliko puta izlazi van, pridružila mu se neka žena, još mlada, i oni oboje uhvativši se ispod ruke otiđoše niz prugu veselo razgovarajući. Skupina starih vagona na jednom kolosijeku skrila ih je ispred njegovih očiju.

Odnekud dotrči na peron mali dječak, jedva tri-četiri godine star. Uplašeno se okretao oko sebe, zaustavljao pogled na nepoznatim licima putnika, a onda, ne pazeći kamo ide, poče dozivati:

»Mama, mama!«

Na kolodvor istrči starija žena s metlom u ruci, pograbi dijete, pritište ga na grudi, poljubi u obraz i ne obraćajući pažnje na Ljubicu i njenog oca, unese hitro dijete u čekaonicu.

»Čistačica«, pomisli Petar.

Zatim mu se pogled zaustavi na djevojci koja je u taj čas žurno napustila čekaonicu i zaustavila se pred stanicom. Na sebi je imala crnu haljinu, sivu vestu, i svilenu maramu oko vrata. U jednoj je ruci držala težak kovčeg, a u drugoj ručnu torbicu od zmijske kože. Zaustavila se na jednom mjestu i nesigurnim pogledom promatrala putnike. Kao da je oni nisu ni malo zanimali, uputila se do velike lipe koja je širila svoje bujne tamne grane obasjane zadnjim tracima svjetla i pod nju na betonski pod odložila kovčeg. Još jednom je pogledala sve oko sebe, zatim je iz torbice izvadila češalj i počela se češljati. Zaboravila je na sve oko sebe.

Petru nije izmakla ni jedna njena kretnja. Buljio je u tu djevojku, ne shvaćajući da je gleda, dok su mu misli bile uz kćerku koja odlazi. Sve oko sebe doživljavao je u taj čas samo polusvjesno. Nedostajala mu je snaga da se koncentrira.

»Čini mi se da vlak kasni«, promrmlja Ljubica tek toliko da nešto kaže. Mati je plakala uz nju. Žao joj je bilo kćerke. »Ne plači. Mogu ti nastradati oči. Vidjet ćemo se ponovno.« Glas joj je bio nekako opor, prigušen, razlikovao se od njenog uobičajenog veselog cvrkutanja. U njemu se osjećalo pristajanje na slobodno izabranu žrtvu. Išla je u neizvjesnost. Što će joj novi život donijeti?

Njene riječi nisu umirile majku. I dalje je otirala suze, skrivajući ih pred radoznalim putnicima koji su se odasvud skupljali. Oborila je nemoćno glavu. Golem teret ležao joj je na plećima. Ljubičino mirno lice dovodilo ju je u zabunu. Da li je sretna? Istinski? Osjećala je potrebu da govori, da još tisuću stvari rekne. Ali nikako da nađe pravu riječ. Čas rastanka samo što nije nastupio. Otići će, a ona joj neće reći sve što joj leži na srcu. Zatim? Zatim će si u potaji predbacivati što nije iskoristila tu zadnju priliku i još se jednom porazgovorila s djetetom kao majka. Možda se neće više nikad vidjeti.

»Glavno je da budeš sretna. Tvoju majku druga briga ne muči. Znaš da je pred tobom težak i ozbiljan život.« Zatim, kao da joj je žao što je razgovor započela o toj temi, prestaje govoriti. Zna da Ljubica taj život voli i da će u samostanskoj tišini biti zadovoljna. Uronila je u vlastitu dušu i pokušala je analizirati. Ni u ovom času ne može prežaliti svoje dijete ,najveći oslonac starosti. Nije nju strah života, ali uz dijete bi bila sigurnija. Ovako, sve je svršeno. Ljubica je ostavlja zauvijek. Izabrala je način života koji je u tolikoj mjeri različit od njenog. Ona nema ništa protiv kćerkine odluke, ali je boli što je to došlo tako rano. Nije li mogla pričekati još godinu-dvije? Pa navršila je tek osamnaest. Ali ako je zaista sretna...? Kaže da jest. Da joj vjerujem? Postoji li itko tko za sebe može reći da je sretan? Jesam li ja sretna? Ne!... Pero? Ne. Ni on. Ne poznam ni jednog sretnog čovjeka. Sreća je nedohvatljiva. Na nju se može samo nabasati. Kao na lutriji. Jednom u životu dobiješ premiju, više nikad. Pa ipak lutamo i tražimo sreću. Očekujemo je. Jer bez nje ne možemo živjeti. Ako je Ljubica ne nađe, bit će još nesretnija od mene. Meni je ostao muž, mlađa kći. A njoj? Samo četiri samostanska zida.

»Mama, zašto si tako zamišljena? Budi sretna u ovom času. On je velik i za mene i za tebe. Bog je pokazao da nas nije zapustio. On nas voli.«

»Evo već ide vlak«, progovori Petar koji je sve do tog časa šutio. Gledao je u daljinu koja se prostirala daleko prema obroncima Dilj-gore. Moramo se malo maknuti u stranu. Tako će biti dobro. Pazite na stvari! Eno već se vidi. Ide na treći kolosijek. Nećemo se morati gurati. Ima malo putnika.«

»Ljubice, dijete moje... Kako je brzo došao ovaj čas. Kako brzo. O da znaš kako mi je u duši.« Grlila ju je jednom rukom i držala joj glavu na svojim grudima. »Budi sretna. Budi sretna. Ne plaši se života. Mama te nikad neće zaboraviti. Piši nam kad god ti je teško. Znaj da ću odsad još više misliti na tebe kad si daleko od mene. Sjeti se i nas. Oprosti što sam bila stroga prema tebi. Činila sam to samo iz ljubavi. Ali tebe je Bog pozvao k sebi. Ne zaboravi tatu i mene. Zbogom!«

Držala je kćerku u naručju. Cjelivala ju je vrućim cjelovima između kojih su tekli potoci suza. Obrazi su joj bili blijedi i uveli. Kako bi je rado zadržala u naručju tako kroz cijeli život. Ljubica je njeno dijete i ona je ne može zaboraviti. Nastojala je da utisne u dušu neizbrisivu sliku ovog trenutka. Dok ju je grlila, osjećala se kao lavica kojoj ukradoše mlado; sjetila se s kakvom je neopisivom srećom i radošću prvi put zagrlila to dijete prije osamnaest godina. U onom času bil je sva sretna što je to dijete njeno i što će uz nju biti zauvijek. Da će se sve promijeniti, o tom nije mogla ni sanjati.

»Ljubica zbogom! Što da ti kažem sad na rastanku? Uvijek sam ti želio samo dobro. Ostani i dalje dobra. Odsad ćemo živjeti samo za tebe... Sjeti se i nas. Pomoli se pokoji put. Ako ti se štogod nije svidjelo, znaj da to nije bilo iz zlobe, već iz ljubavi. Oprosti nam. Zbogom.«

Gotovo ju je istrgnuo iz majčinog zagrljaja i za trenutak priljubio svoje bradato lice uz njene rumene obraze.

Zahuktali vlak zaustavio se na nekoliko koraka od njih. Lokomotiva je pištala. Oblaci vodene pare širili su se oko nje. Svud naokolo širilo se šištanje i pištanje i podmuklo stenjanje željezne grdosije. Mašinovođa je proturio glavu kroz prozorčić i pomalo obijesnim pogledom prelazio preko putnika koji su se užurbano kretali po peronu. Iz vlaka je izišlo samo nekoliko osoba. Među njima je bio i jedan mladi bračni par koji je s velikom pomnjom skidao dječja kolica iz vagona. U kolicima je ležalo dijete mašući ručicama.

U tom zadnjem trenutku kad se opraštao s djetetom, Pero je imao vremena da sve to vidi. Bio je daleko rastreseniji nego inače. Ponovno je poljubio nekoliko

puta Ljubicu u lijevi pa desni obraz, po deseti put ponavljao »sretan put«, ali je stvarnost za njega bila mučna do tolike mjere da se bojao da se ne onesvijesti. Kao u nekom filmu redale su se pred njim pojedine scene, nestajale, gubile se, dolazile druge. Htio ih je uhvatiti, ali su one bježale brže od njegovih misli.

»Zbogom tata, zbogom mama. Pisat ću vam čim stignem. Zbogom. Pozdravite seku. Sve, sve pozdravite.« Na licu su joj se sjale suze. Nije ih otirala, kao da ih nije bila svjesna.

Njene stvari ležale su u vagonu pokraj nje. Ostali putnici uspeli su se na druga vrata. Ostala je na vrtima sama i gledajući u roditelje čekala da vlak krene. Učinilo joj se d se to čekanje produljuje u vječnost i da neće nikada svršiti. Roditelji su stajali pred njom. Mati joj je nešto govorila, mahala rukama, dobacivala joj zamućen pogled, ali ona je nije čula. Vidjela je samo suze u njenim očima što su se potokom cijedile niz lice. Više ih nije otirala. A otac je stajao nijem kao kip i zurio u nju.

Kočnice su zaškripale. Vagon se zaljuljao. Prozori su se tresli. Putnici su zadnji put pogledali svoje stvari. Jedan čovjek brzo iskoči iz vagona. Ljubica je i dalje stajala kod otvorenih vrata i nijemim pogledom promatrala roditelje, oca i majku.

Zbogom, zbogom, zbogom, zbogom!!!

Njene su usne mrmljale te riječi sve tiše Izgubile su se u buci koju je lokomotiva stvarala oko nje Zadrhtala je. Kako bi rado u ovom času bila uz majku, uz oca, kod kuće. Ali prva okuka ih je već skrila. Uzalud je pokušavala da kroz guste krošnje visokih topola još jednom ugleda očevo i majčino lice. Bili su skriveni za nju. Možda zauvijek. Još jedan trenutak je buljila u prazninu. Usne su joj drhtale. I ruke su joj se tresle. Više nije imala snage. Bila je umorna.

Ušla je u svoj kupe. Bio je prazan. Zasjela je na tapeciranu klupu uz prozor. Pod njom se čulo samo lupanje kotača koji su je vozili sve dalje od doma, prijatelja, poznanika, roditelja. Glava joj nemoćno pade na ruke. Podbočila ju je i naslonila uz hladno prozorsko staklo. Mogla se bez brige prepustiti svojim osjećajima koji su bujali i rasli u njoj cio taj dan. Jedna za drugom počeše joj se suze kotrljati niz obraze. Pustila ih je da slobodno teku. Nije bilo nikoga pred kim bi morala skrivati svoje osjećaje.

U ovom času trijumfa nad roditeljima, rodbinom, prijateljima, osjećala se izgubljena, sama, napuštena, bez ikakovog oslonca. Danima se uvjeravala da će u ovom trenutku po prvi put osjetiti slast svoje pobjede koju je duge mjesece čekala, za koju je mnogo žrtvovala i u koju je u jednom času već počela sumnjati. A gdje je sad taj osjećaj radosti? Gdje je veselje kom se nadala? Gdje je idealizam koji ju je vodio? Gdje je napokon sav žar od kog je do pred dva dana izgarala?

U ovom trenutku ona je odsječena grana na velikom stablu čovječanstva, grana kojoj možda prijeti opasnost da se osuši i da bude bačena u peć. Napuštajući svoje selo, ostavljajući zdravi ambijent u kom je provela svoju mladost, ostavila je životni sok koji ju je do sada držao. Da li će bez toga moći izdržati, negdje u tuđini, gdje nikog ne pozna, gdje će biti svakome stranac? A što ona u stvari zna o životu? Nigdje nije dosad bila, ništa nije pročitala, ništa osobito doživjela. Dan za danom prolazio je u radu: u polju, kod kuće, na paši. Rijetko je kad odlazila na ples, još manje je tražila društvo mladića. Živjela je svojim životom, životom koji je sama krojila i koji joj se činio najboljim.

Nije ni pokušala zaustaviti suze koje su tekle po njenim rukama ostavljajući na njima svijetle brazde. Zurila je kroz prozor u veče koje je prekrivalo zemlju i koje se spremalo da za koji čas sve spremi pod svoj plašt. Nad njenom glavom upalila se žarulja. Tinjala je slabo kao da će se svakog trenutka ugasiti. Nije je primjećivala. Nije primijetila ni konduktera koji je ušao u njen kupe i uljudno zatražio kartu. Nije zamjećivala ni telegrafske stupove koji su jednolično prolijetali kraj nje kao crne dugonoge marionete na rastegnutom konopcu.. Za nju nije postojao nitko. Svi su iščezli iz njenog sjećanja. Ostala je samo praznina koju je gledala pred sobom i koje se plašila.

»Kartu molim«, po drugi put je ponovio kondukter i začuđeno gledao u djevojku pred sobom.

Okrenula je glavu prema njemu. Nije shvaćala.

»Kartu molim«. Pokušao se je nasmiješiti.

Rukom je posegnula u džep i otud izvukla komadić papira.

»Izvolite«, odgovorila je umorno i pružila mu putničku kartu.

»Vlak vam iz Kapele polazi u osam i pet. Brzi.«

Zašto ne ode? Što još čeka. Izvadio je vozni red iz svoje crne prljave torbice. Gledala je u njega. Listao je po knjizi. Onda kao da je našao, okrenuo se prema joj i rekao:

»Iz Zagreba vam vlak polazi u 4.00 i u Split stižete u... čekajte... u... 15.28 Tamo će vam već reći kad ćete imati brod.«

Zašto joj smeta? Zašto joj to govori? Ona ima te brojke već napisane. Časna majka joj je sve poslala, o svemu je obavijestila. Došla joj je da ga istjera, da mu pokaže put na hodnik. Zašto je ne ostavi na miru? Ona u ovom trenutku ne treba ništa toliko koliko mir. Poslije svih dana, poslije svih borbi koje je vodila. Poslije svega što je doživjela. A on stoji tu i zuri u svoju knjigu ko da je najveća mudrost u njoj. Zar ne osjeća da je suvišan, da ga ne podnosi? Ima li u njemu išta ljudsko? Ona želi biti sama, potpuno sama, da se može sabrati, o svemu još jednom razmisliti. Ona je na pragu novog života, velikog razdoblja koje će trajati do njene smrti. I no joj ne da da se sabere i još jednom temeljito o svemu razmisli. Mrzila ga je. Prezirala.

»Želim Vam sretno i ugodno putovanje.« Osjećala je porugu u tom glasu, cinizam, bahatost. Obrve su joj se skupile, oči suzile, crte lica postale opore. Još nije izišao. Zatvorila je oči. Pekle su je. Glava ju je boljela. Ruke su joj se tresle. Suze su joj probile kroz tanku haljinu koja ju je golicala. To ju je razdraživalo. Znala je da je njegov pogled prikovan uz nju, da je promatra bezobraznim pogledom. Što smo želi od nje? Zar ona nije putnik, kao i svi ostali? Nema li ona pravo na svoje mjesto i na mirno putovanje?

»Mislio sam da ćete biti predusretljivi«, čula je njegov glas. »Svejedno, sretno putovanje. Više vam neću smetati.«

Odahnula je. Uz tresak je zatvorio za sobom vrata i udaljio se hodnikom.

Iznova je bila sama. Sama sa sobom i svojim mislima, željama i planovima. Sama u tutnjavi vlaka koji je vozi u neizvjesnost, u život o kom ništa ne zna i koji ju je jednog dana oduševio. Dokle će to trajati? Što je čeka? Da li će imati snage da izdrži do kraja?

Duboka noć gutala je zmijoliki vlak koji se probijao nesmanjenom brzinom kroz usnula polja i livade. Za sobom je osvjetljivao nebo rojem crvenih iskara koje su se stalno iznova rađale i umirale. Gradovi su spavali, ljudi su spavali, sve je spavalo, samo je zmijoliki vlak jurio... jurio... U svojoj utrobi krio je žrtve i ljubomorno ih čuvao. Od radosti je roktao, fućkao, izbacivao oblake pare. Sad je on bio gospodar. Sve mu se pokoravalo. Sve je uljuljao u san i sigurnost.

I Ljubicu.!

U zadnjoj etapi ovogodišnje kazališne sezone u Zagrebu teatarsko je općinstvo zaista došlo na svoj račun trima izvrsnim predstavama. To su »Ščelkunčik« (Orašar) u Hrvatskom narodnom kazalištu, »Guslač na krovu« u Komediji (tim dvjema predstavama ne možemo staviti ni jednu zamjerku) te »Obsidio Sigetiana« u zgradi u Frankopanskoj ulici. Takvih predstava nije bilo u prošloj sezoni, te mi je drago što se potvrdiše moje riječi u članku povodom obnovljenja glavne zgrade. Unatoč alarmantnim financijskim nedaćama, kadrovska je situacija u zagrebačkim scenskim ustanovama sjajna i umjetnička je renesansa u toj oblasti na pomolu.

ŠČELKUNČIK (Orašar)

(Hrvatsko narodno kazalište)

Balet u dva čina (četiri slike). Glazba: Pjotr Iljić Čajkovski. Scenarij: M. I. Petipa prema priči E. T. A. Hoffmanna u obradi A. Dumasa — sina). Koreografija i režija: W. Orlikowsky. Dirigent: M. Belamarić. Scenografija: Günter Schneider — Siemssen. Kostimi: Dr L. Bei. Sudjeluje cijeli baletni zbor HNK, đaci Škole za balet i ritmiku i đaci Baletnog tečaja HNK. Solisti: Vesna Butorac, Miljenko Vikić, Norio Yoshida, Melita Skorupski, Nedeljko Vojić, Maja Srbljenović, Stane Leben, Viktorija Slamnik i dr.

Posvemašnji teatarski čin nije iscrpljen time da jedni profesionalno igraju na sceni a da drugi sjede u udobnim stolicama i »potrošački« uživaju u igri. Nije ni onda kada je predstava na umjetničkom nivou i kada je gledalište do kraja poneseno izvedbom. Totalni teatar imamo onda kada se glumci ne osjećaju kao trudbenici »na radnom mjestu«, nego kada igraju u doslovnom smislu riječi: kada se prepuštaju šarmu gre — i kada to gledalište osjeti i prihvati. To se dogodilo ove sezone na predstavi Ščelkunčika (gdje ni na jednoj reprizi nije bilo praznog sjedala) i, uz izvjesne rezerve koje ću iznijeti niže, na Zrinijadi.

Slobodno izvolite nazvati libretto baleta kičem. Ja bih ga doduše radije smatrao podsjetnikom vječne ljudske ljepote i dobrote, kakva se ogleda u ljubavi djevojčice prema lutki, u ljubavi kuma prema kumčetu, u ljubavi sentimentalnih osoba prema slabima i nemoćnima, u urođenoj ljudskoj gladi za poezijom, za poetiziranjem života i za neprestanim stvaranjem te ljepote, jer s nama je uvijek, barem u srcu, da upotrijebim riječ našeg Petra Grkca, »pjesništvo naše svagdašnje«. Ali dobro, neka bude kič. Jer libretto je ovdje jednako važan, kao što je litica s koje se vinuo važna orlu, kao što je kalendarska homilijska tema važna Bossuetu, to jest služi samo kao puko polazište za veličanstvenu svečanost.

Prizor je to gdje se ne štedi ljepota. Muzika Čajkovskoga koji je proživio život sličan Klarinu (nakon mračna početka išao je jedino na krilima mašte i ljubavi sve dok ga nije pokosila kuga) najbolje je mogla reći što znači hodati po oblacima, ne nailaziti na granice u branju cvijeća ljepote. A koreografija je zapravo i otvorila put Igri, jer je manje-više prepustila izvođačima da u beskraj ponavljaju klasične figure, oplemenjene glazbom i scenskim ambijentom. Maštovita, bogata, poetska, sugestivna i mobilizirajuća scenografija pred našim je očima opijala onaj prekrasni ljudski cvijet od skoro stotinu gipkih tijela.

Teško je izdvajati pojedince jer ovo je ipak bila kolektivna predstava. Savršeni scensko-umjetnički uvjeti izvukli su iz svakog sudionika sve (uz jedinu pretpostavku da ima tehničko, zanatsko, baletno predznanje). Vesna Butorac samo je prividno dominirala scenom, jer je njena uloga psihološki najodređenija (djevojčica čiji je svijet prepun društvenih barijera — poput svijeta Brunhilde Srne u Šimunovićevoj klasičnoj noveli »Duga« — u snovima doživljava beskrajno obzorje svoje dječje sentimentalne dobrote i težnje za ljepotom) — bila je savršena, ali to su bili i drugi: Nedeljko Vojkić (iz baleta beogradskog Srpskog narodnog pozorišta- angažiran u ovoj predstavi zato jer se zatekao u Zagrebu na služenju vojnog roka), i vizuelno savršen lik princa iz bajke djevojčicâ u pubertetu, Norio Yoshida, »čovjek od samih zglobova«, koji je na temelju poznavanja japanskog starog samuraja baleta mogao onako uočljivo dati lik oživjela lutka Ščelkunčika (»Krcka Oraščića«).

OBSIDIO SIGETIANA — CARMEN HEROICUM CROATICUM ILITI ZRINIADA

(Zagrebačko kazalište mladih)

Redatelj i adaptator: Miro Međimorec. Kostimi: Marija Žarak. Muzika: Davor Rocco. Scenografija: Drago Turina. Koreografija: Ivanka Šerbedžija. Glume: D. Sidor, A. Vedernjak, S. Jukić, T. Knezić, Đ. Jurčec, R. Buljan, D. Borčić, M. Polanec, Z. Jurić, Z. Torjanec, Z. Jelčić, M. Radmilović, N. Car i S. Skadarka.

Vjerodostojni iskaz nepoznatog sigetskog branioca koji je pao u tursko sužanjstvo i odatle uz bogatu naknadu bio otkupljen poslužio je kao osnova »Obsidio Sigetiana« što ju je u okviru knjige »Adriai tengernek Syrenaia« tiskao praunuk sigetskog junaka, od vepra razderani Nikola Zrinski. Tim se pak sjevom koristio Nijemac Körner za tragediju »Zriny«, koja pak bi osnovom za novu preradbu Huge Badalića i libretto poznate Zajčeve opere.

Miro Međimorec poslužio se svim tim predlošcima u tematskom pogledu, ali je kazališni amalgam koji povezuje epizode i inserte iz nepatvorene pirandellovske kuhinje (Luigi Pirandello, Sta sera si recita à soggetto). Pokus se pretvara u gotovu izvedbu i obratno. I to realistički, autentični pokus, s ispadima nervoze, sa šablonskim kavgama i pomirenjima redatelja i glumaca, s upadicama punim rječite simbolike, s jednim »pokusnim« scenskim konglomeratom koji kao da želi sugerirati da je čitava starija hrvatska povijest jedan veliki Pokus. Ima tu svega: i sukoba starih i mladih, i antiteze između patetike i cinizma, između papirnate i krvave historije, između materijalizma i idealizma ... Ali ono što smo vidjeli ipak je navlastito bila Igra. Razigraše se mladi duhovi i tijela (Međimorec je, kasnije, u intervjuu u Vjesniku proklamirao da je tijelo, a ne riječ glavno sredstvo glume), sjetiše se svega što o Zrinjskom znaju, prepuštahu se silnom zanosu, ali se i ne postidješe zamora i otrežnjenja, stanja kad ne pomaže ni jedno slavno geslo, kad je krv gotovo — voda.

Možda je baš ta neprisiljenost, spontanost, dokazujući da je slika Zrinjskog ipak trajni inventar srdaca, pa i onda kada potiče na dobroćudnu šalu, spasila ovu predstavu od onakvih reagiranja kakva je pobralo zlosretno Matkovićevo djelo U svijesti je naroda da je romantizam kod junaka najčistiji realizam, a da ga, s druge strane, i najmanja natruha cinizma (kakve ima u Matkovićevu konceptu zadnje sigetske noći) pretvara u ništa! I ovdje ima karikature, ima ironije, ako ne i burleske, ali je to sve »u sjeni velikog imena«, koje takvim ostaje baš zato jer se do kraja i nepovratno infiltriralo u svaki srh svake, pa i današnje generacije Hrvata.

Kod ovakvih »totalnih« predstava, od kojih je, koliko znam, prva u nizu Kljakovićeva postava »Milesa gloriosusa« prije tri-četiri godine, teško je govoriti o protagonistima, o individualnoj glumi, jer je ovdje cijeli »čopor« na pozornici jedno jedinstveno tijelo, gdje je pojedinačna gluma nezamisliva izvan kolektivne igre. Možda bi trebalo ipak izdvojiti Dubravka Sidora kao Ravnatelja (redatelja) koji je stvarnog redatelja ponajbolje razumio, a i oponašao, davši dijametralno suprotan lik svojemu Oci iz komada »Druga vrata levo«, čime dokazuje glumačku svestranost. Zvonko Torjanec (Mehmed Sokolović) izgradio je svog vezira iz tisuću »bosanskih« kamenčića, a očito je da mu je ova ili ona burleskna karakterizacija došla

napamet baš na otvorenoj sceni (»Kakva li hajvana, Bože mi prosti«, što reče nakon svog famoznog, operskog posjeta Zrinjskom), što ne izlazi iz kadra Međimorčeve postavke. Onim golemim »kolom sreće« što je pokrilo skoro cijelu pozornicu scenograf Tunina našao je put odlične suradnje s glavnim autorom predstave.

GUSLAČ NA KROVU

(Kazalište »Komedija«)

Muzička komedija. Prema pripovijetkama Šolema Alejhema napisao Joseph Stein. Glazba: Jerry Bock. Redatelj: Vlado Štefančić. Scenograf: Željko Senečić. Kostimograf: Ljubica Wagner. Koreograf: Ray Harrison. Dirigent: Ferdo Pomykalo. Učestvuje gotovo cijeli ansambl »Komedije«. Protagonisti: Ilija Džuvalekovski, Sanda Langerholz, Lukrecija Brešković-Opalk, Nevenka Petković-Sobjeslavski, Smiljka Bencet, Vlado Krstulović, Boris Pavlenić i Josip Fišer.

Muzičke su komedije po sadržaju redovito prazne, pa je u tom pogledu »Guslač na krovu« ugodno iznenađenje jer nam daje autentičan ugođaj prave i ozbiljne humanosti, koja se rađa u krilu male, »iza Božjih leđa« smještene zajednice »izabranog naroda«, suočene s krajnjim siromaštvom, te s dvostrukim ideološkim protivnicima: mladim, zapjenušenim, ali čestitim »revolucionarima« što žele srušiti sve tradicije na polju ljubavi i braka — i podlim, fanatiziranim predstavnicima antisemitskog režima. Ali nije sadržajnost jedini kvalitet ovog djela: sklad glazbe, kostima i plesa, u kadru stilizirana folklora, kojemu ležernost ne oduzima umjetničku razinu, vesela je svečanost za oči i uši. Scenograf Senečić je scenu riješio prema motivima i u maniri velikog slikara Marca Chagalla, a režiser je izvedbu izgradio na čistoći detalja.

Glavni nosilac predstave Ilija Džuvalekovski (Tevje, mljekar) od prvog je časa uhvatio veoma čvrst kontakt s gledalištem, ne samo zato što mu je pojava dozvala u pamet lik priprosta seoskog filozofa, kakav od mladih dana postoji u muzeju mašte svakog od nas, nego i stoga jer su Alejhemove refleksije o Bogu i čovjeku, o siromasima i bogatašima izrečene Tevjeovim ustima toliko humane i srdačne, dopadljive i ljupke da im samo najtvrđe srce može odoljeti.

Kao i kod ostalih dviju ovaj put recenziranih predstava, osjećam se u neprilici kad prilazim poslu vrednovanja pojedinih interpretacija, jer ni ova predstava nema u sebi ništa komorno. I ona je bila čista igra u prastarom kazališnom smislu. Individualna je gluma očito zavisila od cjelokupnog ugođaja što se ne može uzeti kao nečija pojedinačna zasluga. Možda je najbliže istini ako za sve kažem da su bili PONESENI. Poneseni tekstom, ugođajem, zahvalnom publikom koja je kazalište napunila do posljednjeg mjesta, poletom ove najmlađe kazališne kuće (najmlađe i po prosjeku dobi članova), koja je, za razliku od kuća na Trgu maršala Tita i u Frankopanskoj, prestala samo kukati o financijama i krenula jedinim pravim putem oslanjanja na vlastite snage i publiku.

Očito je da mnogobrojne i susljedne reprize usavršavaju izvedbu. Kritičar Vukov-Colić u »Vjesniku« zamjerio je necjelovitosti »plesa s duhom udovice« i »plesa s bocama« na premijeri. Ja sam predstavu gledao nekoliko dana kasnije (a to je bila već peta repriza) te su rečene epizode bile tako uvježbane da su obje izmamile pljesak na otvorenoj sceni.

Svevlad Slamnig

»VODE I GRADOVI«, LJERKE FILAKOVAC

Ljerka Filakovac spada u generaciju naših hrvatskih slikara koji ulaze u godine najzrelijih ostvarenja (četrdesetogodišnjaci). Od njezine prve pojave pred umjetničkom javnošću protekla su više od tri desetljeća (1938). Već druge godine poslije završene akademije za likovnu umjetnost u Zagrebu, ona nastupa na samostalnoj izložbi (1954). Otada pojavila se samostalno još pet puta. Ovo joj je sedma samostalna izložba.

Njezin sadanji nastup nije obujmom velik, ali je svojevrstan i zanimljiv. U osam platna pokušala je obujmiti dvije posebne teme. U prvu skupinu zaokružila je četiri ulja (Žute vode, Poplava, Crvena močvara i Ribe) i jednu kombiniranu tehniku (Na dnu rijeke). Druga tri ulja prikazuju —Noći velikih gradova. Iako naslovno bez uže povezanosti, razradom i osmišljenjem ujedinjeni u jednu cjelinu. Svojim platnima povezala je rodnu grudu zemlje (Osječanka po rođenju) i ambijent svojih domicilija (Zagreb, Grožnjan u Istri).

Prodoran uvid u njezino sveukupno stvaranje i sadanju izložbu dao je njezin profesor s Akademije A. V. Mihičić uvodnim slovom pred brojnim ljubiteljima slikarske umjetnosti prilikom otvora izložbe, koji je pročitao njezin kolega A. Starčević. Citiramo ga u cijelosti:

»Teško je biti umjetnik i biti svoj u blizini jakih. Ljerka Filakovac održala je svoju individualnost, iako živi pod istim krovom s Vladom Filakovcem, jer je i sama Filakovčevka. Samostalnost i prkosni otpor prema svemu što zarobljuje i sputava ličnost i slobodu mišljenja i djelovanja nije kod Ljerke samo očeva baština nego i osnovna nota njena karaktera.

U vremenu u kome živimo, kad ideolozi i apologeti suvremenosti u umjetnosti indentificiraju naprednost apstrakcijom i realizmom sa natražnošću, i kad biti suvremen znači biti neshvatljiv sebi i drugima, a biti avangardista znači biti siromašan i duhom i znanjem i ukusom, Ljerka Filakovac se je odlučila za — realnost.

Slavonka je podrijetlom. Slavonija znači bogatsvo zemlje, instinkta i karaktera. Slavonija znači i slobodu. I ritovi, šume, vode, ravnice i lovišta, koji su stalna podloga inspiracije Vlade Filakovca, ostali su i opsesija njegove kćeri. Geni nisu samo fiziološki indikator podrijetla nego i moralni. Zato stihija života i prirode nije našla u Ljerki samo vjernog interpreta nego i kreativnog konkurenta.

Motiv za nju ne znači predložak, nego potku. Ljerka slika kao što glazbenik interpretira. Partitura prirode u njenom je slikarstvu podloga s koje polazi u svijet umjetnosti, podloga koju ona razrađuje, produbljuje i protkiva svojim osjećajima, čežnjama, slutnjama i svim onim što kompleks njene ličnosti u sebi sadrži. I umjesto da vidljivo i realno prenosi na platno u okvirnim, opisnim, volumetrijskim, dimenzionalnim i kolornim vrednotama predloška, ona ga najprije udiše, opija se njime kao mirisom i muzikom i kad joj ispuni dušu i predodžbu, ona ga hvata bojom i linijom kao rasplinutu melodiju koja je uvijek realna i uvijek negdje na granici snoviđenja i apstrakcije.

U gami boja slijedi gamu jesenskog pejzaža. Nikakva ekscesa, nikakve kurioznosti. Ono što je bijelo, crno, crveno, žuto, plavo, narančasto ili zeleno u prirodi, bijelo je, crno, crveno, žuto, plavo, narančasto ili zeleno i u njenoj interpretaciji. Višak koji Ljerka unosi u boju realnosti magleni je preljev sna, pre-

ljev koji boje spaja, pretače i simfonijski povezuje u štimung glazbe, poezije i subjektivnog doživljaja. Crvenom i narančastom ponekad igra preko svega, više puta i neovisno o podlozi, unoseći ih više u atmosferu nego u konstrukciju slike kao akcente razbuđenih strasti i dopunu osjećaja. Da li je detalj u slici onakav kakav je i u prirodi, nije važno; važno je da umjetnina djeluje uvjerljivo kao priroda.

U toj interpretativnoj slobodi Ljerkine umjetnosti ima fovističkog orkestralizma, impresionističke neposrednosti i nečeg što povezuje njenu umjetnost s likovnim romantizmom. Svega se u Ljerkinu djelu nalazi, jer Ljerka ne pripada nikakvoj školi i ni na koji se »izam« ne zaklinje. Ona traži ljepotu i izraz same sebe, i to nije njen program. To je njena potreba. Na toj širokoj potki i snuje. I osim u vodi, šumi i u različitim melodijama plavih velegradskih noći pronalazi sebe u mrtvim gradovima, kućištima bez ukućana i ulicama ko je su još napučene jedino sjenama, uspomenama i biljezima vremena koje sve pretapa, smiruje i poetizira.

Dijapazon, dakle, Ljerkinih istraživanja sebe u prirodi i vremenu je širok: opsežan koliko i dijapazon istraživanja prirode u sebi. Realnost je u podlozi svega. Ljerka je ne smatra ni preniskom za uzlet osjećaja ni pretijesnom za emocionalno razgibavanje suvremenog čovjeka. I tako, bez principa, otkrila je princip koji nije dogma, a čvršće je ukotvljen u čovjeku od svih principa i receptualnih kategorija kojima su umjetnici bez kreativnih sposobnosti i estetičari bez imaginacije zakovali umjetnost uz malu bezduhu hipijevsku suvremenost, koja se danas zove moda, sutra će se zvati prošlost, a prekosutra natražnost, i pronašla nova bogatstva oblika i izraza u uvijek rastvorenoj i nikad dočitanoj partituri prirode. U njoj je, kako izgleda, naslutila i misterij — tajnu koja se otkriva samo skromnima i velikima.

Povodom izložbe Ljerke Filakovac ne smijemo zaboraviti napomenu da je ta izložba održana u prostorijama turističke agencije »Inex« na Kaptolu. Ova agencija neprestano priređuje izložbe umjetnika u svojim prostorijama, najgornjem katu istočne kaptolske kule. Kroz 1969. godinu održane su ni više ni manje nego 24 izložbe. Neobično razumijevanje za umjetnost kao neodjeljivu komponentu ljudskog bića. Ostvarenje ovakvog značenja prva je započela i provodi jedna turistička agencija, koja nije niti nikla u Hrvatskoj niti pripada našem nacionalnom tijelu, ali je pružila primjer bez presedana. Neka nam bude dozvoljeno postaviti pitanje: Zar ovakav primjer ne bismo morali nasljedovati i mi sami u svojoj kući?!

A. — M.

IVO REŽEK

Umjetnički talenat je esencijalno ontološka vrednota, utkana u intimnu strukturu ljudskog duha i cjelokupnog čovjekova bića. Prema dubini i dosegu umjetničkog talenta razlikujemo veće i manje umjetnike. Besmislica je govoriti o bogodanoj umjetnosti ili pravom umjetniku a s metnuti s uma osnovni temelj svakog iskonskog umjetničkog kreativnog ostvarenja.

Nema sumnje da svaki pravi umjetnik mora postati svjestan svoga talenta i njegove specifičnosti. Ta spoznaja, koja se ustrajno brusi kroz neutaživu nuždu očitovanja nutarnjeg kapitala, mora biti odnjegovana svestranim posluhom intimnog zova i očitovati se u specifičnim oblicima s izrazito osobnim obilježjima. Time nije rečeno da se umjetnički dar ne smije brusiti iz bojazni da se drukčije oformi. Takav stav bi bio negativan u smislu grube naturalističke neizgrađenosti i predstavljao bi deformaciju urođenog talenta. Velike potencijalne sile umjetničkog duha treba marljivom izgradnjom dovesti u autohtona očitovanja i time afirmirati veliki značajni poklon.

Povijest je umjetnosti dokazala nebrojeno puta da su ispuštanjem iz vida naglašenih momenata mnogi nadareni umjetnici svršili svoje životno poslanje kao beznačajni promašeni ljudski meteori. Drugi su neposluhom zova duha krenuli drugim stazama i izgubili se u labirintu ljudske povijesti. Naprotiv, istinski umjetnici ostali su vjerni bogolikom nadahnuću, iskoristili vrijeme kao nužnu kategoriju za izražajnost u trajanju, obogatili svoje iskustvo starim prokušanim namrlim tradicijama, uklopili se u hod umjetničkog vjekovnog izražaja, unosili sebe u umjetničke forme do maksimuma mogućnosti i ustrajnom vjernošću umjetničkom pozivu dali ostvarenja vrijedna pažnje. Primjeri su mnogobrojni.

Dokaz imamo i u umjetničkom ostvarenju hrvatskog slikara i grafičara IVE REŽEKA.

Njegov je umjetnički opus mnogostruk. Uz slikarstvo (ulje na drvu i platnu) i freske on se izražavao i crtežom, pastelom, temperom, akvarelom, karikaturom i drugim grafičkim tehnikama (gvaš, tuš, olovka). Kroz skoro pedeset godina intenzivnog umjetničkog stvaranja bio je u mogućnosti da pokaže što zna, što hoće i koliko kao umjetnik — slikar vrijedi.

Umjetničko oblikovanje Ive Režeka započelo je u nekadanjoj zagrebačkoj Umjetničkoj školi. Prva nastojanja bila su nemilosrdno prekinuta prvim svjetskim ratom. Umjetnički talenat i poziv nisu mogli ušutkati ni topovi. Već 1919. nastavlja studij na Visokoj akademiji za likovnu umjetnost u Pragu, i to smjer slikarstva. Prof. F. Thiele imao je odgovorni zadatak da u mladom Režeku otkrije pravi domet umjetničkog slikarskog talenta, polako ga razvije ne dirajući u njegove osebujnosti, pomogne uzrast i dade životni tok.

Režek se nije zadovoljio četverogodišnjim studijem u Pragu (1919-1924). Njega je umjetnička nezasitna nužda odvela u Pariz da tamo kroz jednako dugo razdoblje (1924-1928) još više izgradi svoj umjetnički izraz i nađe sebe. Tu se usavršava u tehnici zidnog slikarstva kod M. Lenoira. U Parizu se često susreo s Picassom, Lhtoevim pročišćenim i pojednostavljenim kubizmom i ostalim tadanjim pravcima umjetničkog izražavanja. Najveću srodnost pronašao je u ostvarenjima A. Deraina, koji je bio izraziti neoklasicist. Tim putem stigao je i do Cézannea. Pošao je i dalje i susreo se s djelom Velazqueza. Njega je smatrao najvećim slikarom. On mu je bio preteča modernizma, njega u početku kopira i zatim ustrajno utire svoj vlastiti put oslobađajući se svojih uzora učitelja.

Ako nepristrano želimo ocijeniti Režekovo slikarsko djelo nakon četrdeset godina iza dovršenog studija, onda moramo priznati da je njegov uspon na ljestvici umjetničkog formiranja i izraza tekao mirno, ustrajno, logično i usko povezano uz njegovu nadarenu ličnost.

Kod njegova **slikarstva** opaža se u početku utjecaj kubizma, ali on se toga dosta brzo oslobađa. Relativno brzo prelazi u istinski realizam, ali u jednom specifičnom tretmanu. Povjesnici umjetnosti to najradije okrštavaju imenom groteskog realizma. Ipak tim izrazom i oznakom nismo se sasvim približili Režekovom realizmu. Nije to realizam nekog naturalističkog oblika grube forme. To je ugodni realizam našeg posebnog tipa, iz kojeg odiše nešto hrvatsko, nešto specifično iz Hrvatskog zagorja, gdje se Režek i rodio (Varaždin, 22. V 1898). Po toj specifičnosti lako nam je poznati svaku Režekovu sliku. To je njegov poseban stil, nešto samo njegovo. Tu se on odvaja od svih nedavnih i sadašnjih slikarskih pravaca i stvara svoje.

Promatrali mi Režekovu **Zagorsku krčmu, Mrtvu prirodu sa sjekirom i čizmama, Martinov portret, Zagorski krajolik, Kukuruz i srp i dr.,** uvijek će nam upasti u oči njegov autohtoni prilaz umjetničkom oblikovanju i unošenje posebnog izraza. Ta zagorska krčma govori posebnim jezikom neposrednosti. Mrtva priroda nije mrtva jer iz onih čizama iskrsava određeni iako neviđeni lik našeg čovjeka, koji sjekirom dijeli dane rada i utjehe. Martinov portret je živ i neodoljiv, iako Martina nema. Tu su samo njegove iznošene cipele, škrlak, stara košara kao vjerni drug i neodjeljiva sjekira. Sve su to portreti Hrvatskog zagorja, koje je inspiriralo **Lijepu našu,** portreti bijede, portreti kraja, portreti propadanja, fizionomije bez lika, ali fizionomije.

Režek se ne razmeće bojama na svojim uljima. Na ranijim slikama su, istina, jače. Kasnije je profinjena paleta, do izražaja dolaze najsuptilniji slikarski valeri.

Posebno je područje slikarskog izražaja Ive Režeka **fresko-slike.** Radio je **fresco seco** i **fresco buono.** Izradio ih je dosta. Na jednu od najnovijih htjeli bismo posebno upozoriti. To je Križni put u Marijinom svetištu na Trsatu (1964). Te su freske možda najmanje na svijetu. Režeku nije bilo jednostavno ostvariti delikatan zadatak. Scene križnog puta uokvirene su u tradicionalne određene forme. One se direktno uklapaju u osnovne istine kršćanskog vjerovanja. Na prvi mah bi se moglo učiniti kao da umjetnik tamo ne može naći slobodu izražaja. Ipak, nadahnuti umjetnici, posebno umjetnici palete, baš na tim scenama pokazali su silni domet inspiracije i invencije. Tako je pokazao i Režek. On je na četrnaest malih fresaka spojio čistoću crteža s rafinmanom boje. Crtež je pojednostavljen do najviše mogućnosti, a boja čini fresku prozračnom, bogatom tonovima i polutonovima.

I inače je u freskama Režek čist i poetičan. Gledajući ih, mogli bismo ga usporediti s Pierom della Francescom.

Ne samo u freskama, Režek je čist i jasan i u svojim brojnim **crtežima.** On ne traži ništa, već ustrajno i nenametljivo definira svoju kristalnu ideju. Ima izvanredno zapažanje. On uspijeva s nekoliko crta izraziti karaktere i fizionomije.

Takve rijetke sposobnosti poslužile su izdašno Režeku kao **karikaturisti. Ives** je (to je njegov pseudonim kao karikaturiste) nebrojeno puta uspio jednostavnom ali preciznom linijom zabilježiti poglavite i duhovite karakteristike bilo raznih ličnosti, bilo vremena, bilo svojih kolega, kao i sve čemu se trebalo nasmijati ili podsmijehnuti.

Zadnjih godina Režek je fluidu **pastela** dao mnogo zrelih ostvarenja (poznati aktovi, pejzaži, naročito portreti, od kojih je najljepši portret mladića D. T.).

Zbog zaokruženosti prikaza umjetničkog bogatog opusa Ive Režeka možda bi trebalo napomenuti da se povremeno bavio i opremom knjiga, te uređenjem ponutrice crkava.

Stoga je sasvim razumljivo da je mogao s uspjehom prirediti samostalne izložbe bilo u domovini (Varaždin: 1920, 1922, 1924, 1928; Zagreb 1926-1927), bilo u inozemstvu (Prag 1926, Pariz 1931), a da i ne pokušavamo nabrajati njegovo sudjelovanje na grupnim, društvenim, revijalnim i reprezentativnim izložbama u domovini i inozemstvu, kojih je bilo nebrojeno od 1926. do 1968, kad su mu za 70-godišnjicu života priredili retrospektivnu sadržajnu izložbu Galerija umjetnosti u Vinkovcima, Galerija slika u Osijeku, Zbirka Bauer i Galerija umjetnina gradskog muzeja u Vukovaru. Na tim izložbama moglo se plastično vidjeti 40-godišnje stvaranje vrsnog umjetnika-slikara Hrvatske Ive Režeka.

Iako je nakon drugog svjetskog rata Režek neopravdano guran u sjenu, on nije prestao stvarati. Dokazao je da je bogodani umjetnik; i da se prava umjetnost ne može ugušiti ili zanijekati.

Kao dugogodišnji profesor na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu prenosio je bogati umjetnički dar na nove generacije darovitih mladih hrvatskih slikara.

Režekovo slikarsko djelo ostat će trajno prisutno u umjetničkom arsenalu Hrvatske, jer je izraslo iz iskonskog talenta, jer je othranjeno pod suncem vrele umjetničke inspiracije, i jer se oblikovalo kroz specifični izražaj autohtone hrvatske umjetničke stilizacije.

Mirko Validžić

CELESTIN MEDOVIĆ

Moderna je galerija izdvojila iz svoga posjeda 21 djelo hrvatskog slikara Celestina Medovića i u svojim skromnim podrumskim prostorijama izložila ih javnosti od 22, lipnja do 5. srpnja 1970.

Medović je rodom iz Kune sa poluotoka Pelješca. Rodnu kuću i njegovu umjetničku baštinu spalili su za vrijeme drugog svjetskog rata potomci Danteovi i Michelangelovi, ili jasnije rečeno: talijanska soldateska. I ovo je jedna opomena onima koji govore o kulturi masa. Medović je bio član franjevačkog reda koji mu je omogućio studij slikarstva u Rimu i Firenci. Uz pomoć Dubrovčanina Mede Pucića odlazi na studij u München. Mecena Pucić uredio mu je atelier u svome ljetnikovcu. Kad je prešao u svjetovne svećenike, odaziva se pozivu Ise Kršnjavoga i u Zagrebu radi kompozicije iz hrvatske povijesti: Splitski sabor, Dolazak Hrvata, Krunidba kralja Zvonimira, Zaruke kralja Vladislava i Srijemski mučenici. Likovna djela s patriotsko-povijesnom tematikom podliježu zanosu ili patetici kao i rodoljubna poezija, a kritičari uzimaju taj elemenat kao nedostatak koji umanjuje umjetničku vrijednost djelu.

Međutim Medovićevi nam izlošci govore o raznovrsnosti tema kojima se bavio: mrtva priroda, sakralni motivi, portreti i krajolici. Radio je najviše uljem, a tek ponešto u akvarelu.

Pažnju privlače najviše njegovi portreti, ali ni ova ostvarenja nisu sva jednake vrijednosti. Ono malo ulje smeđih tonova s licem sv. Franje je svakako vrijednost koje se ne bi odreklo niti najveći majstor likovnog izražavanja. Isto tako majstorski je uhvaćena starozavjetna drama Kaina i Abela. Koncentracija mislioca i mistika sv. Bonaventure ostvarena je duhom stvaraoca a ne samo vrsnog tehničara. Portret majke, koji nije ovdje izložen a vlasništvo je Galerije umjetnina u Splitu, tijesno je povezan s Medovićem umjetnikom.

Velika je šteta što se Medović krajolikom počeo baviti tek u posljednjim decenijama života. To potvrđuju djela Vrijes, Krajolik s vrijesom i Pelješki krajolik. To su predivne igre boja s nijansama modrikastog što sugerira boju i miris procvjetalog vrijesa ili majčine dušice.

Smrt je Celestina Medovića stigla u sarajevskoj bolnici 1920. g., pa je ova izložba komemorativnog značaja uz 50-godišnjicu njegove smrti. Slava mu.

Pitanje je koliko će posjetilaca navratiti u ove skromne, zapravo jadne podrumske prostorije Moderne galerije i tako odati počast umjetniku Celestinu Medoviću. Naše galerije i muzeji nemaju sredstava za širu i uporniju propagandu pa tavore kako mogu i umiju.

S. V.

PETI ZAGREBAČKI SALON

Otvoren je prigodom proslave 25-godišnjice ulaska partizanskih jedinica u Zagreb pod zapovjedništvom generala Koče Popovića i Peke Dapčevića.

Svi prostori prvog i drugog kata Moderne galerije upotrebljeni su za bogatu smotru umjetničkih pregnuća i ostvarenja na području Republike Hrvatske. Broj autora kao i broj izložaka upravo je velik, što nam očito svjedoči o stoljetnim i urođenim sklonostima hrvatskog čovjeka da se likovno izrazi i, što je vrlo važno, da te sklonosti nisu zatajile ni u ovom našem vijeku u kojem se ekonomsko-gospodarski prakticizam i tehnički dinamizam drsko nameću glavnim komponentama života. U ovome narodu poklonici ljepote žive i rade bez obzira koliko im služenje ljepoti i istini donosi za život.

Na izložbi su bila zastupljena tri naraštaja suvremenih likovnih umjetnika: stariji, srednji i najmlađi. Među prvima su Oton Gliha koji otkriva bilo, put, boju, život kamena i komponira epopeju boja o krčkim gromačama. Zlatko Šulentić uočava se izdaleka u toplim bojama jesenskih ugođaja. I Vjekoslav Parać ima svoj svijet iz prigorskih strana okolice Splita. Zatim slijede Slavko Šohaj, Josip Restek, Kamilo Tompa, Antun Mezdjić, Fedor Vaić, O. Herman, Zlatko Prica, Vojin Bakić, Ivan Sabolić, Antun Augustinčić, Tomislav Ostoja i Miron Makanec. Srednji naraštaj je zastupljen afirmiranim imenima: Murtić, Kulmer, Hruškovec, Vulas, Marija Ujević, Šime Perić, Ante Starčević, Ljubo Ivančić i Miljenko Stančić koji je i ovaj put dobio priznanje i nagradu. Najmlađi su zastupljeni brojnim imenima koji su i ovaj put potvrdili svoj talenat: Jakelić, Nevjestić, Nives Kavurić, Drempetić, Nino Vranić, Ismar Mujezinović, Sukal i Boban.

Sa slikarima i kiparima nastupili su predstavnici keramike, tapiserije, fotografije, kazališne inscenacije i arhitekture. Velika je šteta što organizatori ovogodišnjeg salona nisu razlučili umjetnička područja i tako postigli višestruke koristi: preglednost, sistematičnost, uočljivost ostvarenja, i to uspješnih ostvarenja, i na drugim područjima umjetničkog izražavanja izvan skulpture i boje. Keramika, arhitektura, tapiserija i naša suvremena inscenacija kao i grafika imaju svoje izrazite i talentirane predstavnike (Stela Skopal, Jagoda Buić, B. Rašica, Galić, Kauzlarić, Dabac, Pavić i Grčević), ali nisu došli do izražaja raspršeni među slikama i skulpturama prenapučenih dvorana.

Postavljač izložbe s mnogo smisla i truda dobro je rasporedio ovaj golemi materijal, ali opet se čovjek nije mogao otresti dojma da je to vašar umjetničkih proizvoda a ne sistematizirani i ukusno postavljeni svaki izložak jer na gledaoca ne djeluje samo djelo nego i izložba kao umjetnički ugođaj u cjelini. Mladi slikari i skulptori, s druge strane, imali su pravo prigovoriti, ali su zbog nedostatka prostora bili odbijeni, jer keramika, grafika, projekti, reprodukcije i makete arhitekata mogli su mirne duše ispuniti prostor Umjetničkog paviljona na Trgu kralja Tomislava i tako postići bolji uspjeh od onog koji su postigli u Modernoj galeriji na ovoj zajedničkoj izložbi.

S. V.

SVIJET BOJA IVANA RABUZINA

Od 17. travnja do 17. svibnja ove godine u Galeriji primitivne umjetnosti u Gornjem gradu, izložio je svoje radove slikar Ivan Rabuzin. Krenuo je 1959. iz Novog Marofa, gdje je prvi put izložio crteže i slike sugestivnih i svježih boja, i do 1970. otvaraju mu se vrata brojnih izložbenih prostora i galerija širom Evrope. Svojim ulaskom u slikarstvo, svojim pristupom svijetu boja, metodom kojom se služi i svojim ostvarenjima Rabuzin se svrstava u red hrvatskih slikara naivaca, ali već na prvom susretu s njegovim ostvarenjima očito je da on ipak nije učenik hlebinske škole. On je nekako svoj.

Svijet koji uzbuđuje njegova čuvstva i daje mašti krila jest priroda, pejzaž njegovog slikovitog Hrvatskog zagorja. U svijetu prirode pronalazi unutarnje zakonitosti koje on stilizira poput darovitog djeteta u bogatstvu svojih dječjih predodžaba. Ovom zanimljivom i raskošnom svijetu oblika i boja on traži izvore, iskonske i duboke, a o čemu svjedoči red, zakonitost, harmonija. Kućice su nanizane ispod gajeva i šuma poput koralja u ogrlici. Brežuljci su polulopte, zelene i šumovite, koje se valovito uspinju da završe najvišim humom na kome dječja mašta i dječja ruka stilizira nekoliko drveta ili nekoliko cvjetova. Gledamo li one vjenčiće stiliziranih cvjetova, ne možemo se oteti uvjerenju da taj čovjek sjajno uočava princip reda i geometrijske pravilnosti koju nevidljiva ali silna ruka ugrađuje u rasporedu latica.

Rabuzin voli sunce i prirodu u sjaju sunca. Zato su njegove boje čiste kao kristal. U svakoj biljci, u svakom cvijetu, u svakoj žilici vlati i lista on vidi strujanje »sunčane svete krvi« (slika Krvotok, 1968), i zato poput poganskih žreca i vidovnjaka on bojama pjeva himnu suncu, proljeću, prirodi, životu i mladosti. Oblaci su mu bijele snježne grude snijega koje razmješta na azurno plavom nebu.

Pored sunca, Rabuzinovo oko privlači cvijeće. Za doživljaj sunca, zvjezdanog neba, za raskoš boja cvijeća, za rumene obraščiće i bezazlene oči djeteta isplati se roditi, živjeti i trpjeti. Jadan je onaj tko za te ljepote nema smisla. Rabuzin ima. Rabuzin voli cvijeće, prirodu i sunce. On bi sve ljepote svijeta skupio u svoje srce, on čitave krajolike sažimlje i zbija u posudi za cvijeće, u posudi koja se može prenositi, koja se može k srcu prinijeti. On je dijete koje majčine ruke slika kao dva cvijeta, a srce kao žarko i toplo sunce.

Inače dijete se teško hvata u koštac s crtanjem ili oblikovanjem ljudskog lika. I Rabuzinov svijet je pust i nenapućen. Stazama i puteljcima njegovih krajolika nitko ne ide. U vinogradima nitko ne radi. K crkvicama na bregovima nitko se ne uspinje. U šumama nema drvosječa ni čuvara. Na 40 izloženih slika samo su dva lika — »Moj sin« koji na rukama drži zdjelu u kojoj je stiliziran dio dragog Zagorja i onaj ženski lik u »Pozdravu svijetu« koji izrasta iz bokora cvijeća s glavom ovjenčanom vijencem i u svakoj ruci po jedan cvijet. Slika je idejno snažna dok glava djevojke nije ljepotica iz Hrvatskog zagorja, nego nas asocijativno povezuje sa stilizacijama iz faraonskih ili etruščanskih vremena.

Mogli bismo upitati čime nas osvaja slikar Rabuzin. Odgovor je jednostavan: čistoćom i ljepotom svojih boja, jednostavnošću u stilizaciji oblika, zdravom maštom i jasnoćom predočivanja mladića koji voli svijet, oblikujući ga ne znajući ni za kakve izme koji su se pojavili u povijesti likovne umjetnosti.

Smiljan Velebit

SAJAM CVIJEĆA U ZAGREBU 1970.

Uredništvo Večernjeg lista došlo je na izvrsnu zamisao da organizira svakog proljeća Sajam cvijeća u prostorijama Gornjeg grada koji su svojom tišinom, zatvorenim prostorima i baroknim portalima kao predviđeni za kulturne manifestacije. Oni su uspjeli uvjerljivo dokazati kako ovaj povijesni, mirni i neposlovni dio užurbanog modernog Zagreba može postati pravim vrtlogom i raskošnim šarenilom kada se tijekom četiri dana tisuće Zagrepčana i turista stepeništima slijeva i razmili na Katarinskom i Jezuitskom trgu, Habdelićevom i Matoševom ulicom i uvire u divnu baroknu Rauchovu palaču u kojoj je najljepši i najraskošniji dio ovog čudesnog i privlačnog Sajma cvijeća.

Jedni estetičari kažu da je doživljaj cvijeća, kristala, ruda, leptira, ptica i pejzaža doživljaj niže osjetilne kategorije pa stoga nema vrijednost složenog, estetskog doživljaja koji nam pribavljaju umjetnička djela, a ova su izažeta iz čuvstvenog svijeta i svijesti umjetnosti i tumača svijeta koji doživljavamo, osmišljavamo i vrednujemo. Neka tako bude, ali cvijeće je uvijek uzbuđivalo ljudsku dušu, činilo ga sretnijim, pa ga čovjek presađuje i njeguje oko svoga staništa pa čak i u samome domu. Čovjek se cvijetu divio i u rasporedu latica i raskoši boja uočavao dublju zakonitost uvjetovanu racionalnošću.

Zato Sajam cvijeća ne smijemo nipošto gledati samo s poslovno-ekonomske strane već i s one više, vrednije, estetske strane. To je bio izvanredan doživljaj predanosti i ljubavi čovjeka prema ostalom živom svijetu, recimo, ruža, karanfila, hortenzija, primula, kana, sanseverina i tolikih drugih vrsta. Naravno ovu su izložbu oživili i uljepšali uzgajivači ptica, ljubitelji ribica i akvarija. Nisu spavali ni keramičari i plaketisti, proizvođači stalaka za cvijeće, posuđa, vaza i ukrasnih svjetiljki i svijećnjaka. Dakle, pruženo je sve što pristaje u zeleni kutić doma u kome naše supruge i majke nalaze tihu malu radost i zadovoljstvo.

Najljepši dio izložbe je onaj u prostorijama Hrvatskog povijesnog muzeja u spomenutoj Rauchovoj palači. Tu su se ujedinile dvostruke vrednote: povijesno-umjetničke s bujnom i nestašnom igrom mašte uređivača cvjetnih prostora bokorima i buketima, vrtićima i penjačicama.

Prvu, drugu i treću sobu resile su slike slikara Ožegovića, Mückea i Jacoeya s cvijećem zagrebačkog poduzeća Agrokombinat. Četvrtu i petu ispunile su slike Ferde Quiquereza i makete budućih elegantnih hotela koje financira Esplanade-Intercontinental iz Zagreba s bogatim izborom rijetkog i skupog cvijeća poduzeća »Jadro« iz Splita. Od naših uzgajivača ovome poduzeću pripada prvenstvo i po bogatstvu vrsta, njihovoj vrijednosti, pa i po smislu za kompoziciju i ispunjavanje prostora cvijećem. Šestu prostoriju ukrasile su slike Otona Iveković, a poduzeće »Vrtlar« sa Ilidže iz Sarajeva uspješno je dočaralo cvjetnu bosansku avliju. Sedmu sobu sa slikama Izvori života i Bitka na Neretvi obogatila je cvijećem vješta ruka Ade Mužević iz vrtlarskog kombinata »Žitnjak« iz Zagreba. Najraskošniji prostor ove povijesne zgrade bio je onaj raj karanfila najrazličitijih i najnježnijih boja, koje je bujna mašta i vješta ruka iz zemlje cvijeća — Nizozemske složila i rasporedila u

sobi hrvatskih glazbenika Ferde Livadića, Vatroslava Lisinskog i Josipa Runjanina. Cvijeće je izložilo nizozemsko poduzeće M. C. van Staaveren. Devetu sobu Ivana Zajca dobila je francuska firma Barbaret et Blanc, koji su izložili divne vrste karanfila, ali ih nisu tako vješto postavili kao Nizozemci. Desetu sobu glazbenika Đure Eisenhuta, Franje Dugana, Blagoja Berse i Josipa Hatzea uresilo je svojim proizvodima cvijeća poduzeće Simon Kerscher iz Nürnberga. Jedanaesta soba Antuna Dobronića dobila je kao izložbeni prostor Fatima Jusić iz Sarajeva. Dvanaesta soba glazbenika Josipa Slavenskog i Ivana Matetić-Ronjgova zakupila je kao izložbeni prostor cvijeća Floragenex iz Sente. Kombinat iz Sombora izlagao je na Katarinskom trgu. Trinaestu sobu glazbenika Luje Šafraneka, Krste Odaka, Božidara Širole i Frana Lhotke uresila je i prostoru dala nacionalno hrvatsko obilježje Iza Jurković iz Bjelovara. Od krunica karanfila složila je hrvatski grb, hrvatsku nacionalnu zastavu i note prvih akorda himne Lijepa naša.

Sve u svemu Sajam cvijeća pružio nam je nezaboravan i divan užitak boja, ukusnih aranžmana i rijetkih primjeraka cvijeća. Zagrepčani vole cvijeće, nasade i parkove pa Zagrebu pripada na bude najvećim sajmenim gradom cvijeća u ovom dijelu Evrope.

S. V.

Knjige

DVIJE USPJELE ANTOLOGIJE

Prva antologija o kojoj bih htio napisati nekoliko riječi jest **Japanska haiku poezija i njen kulturnopovijesni okvir** koju je ove godine u vlastitoj nakladi izdao **Vladimir Devidé.** Ona imade 246 stranice, a tiskana je vrlo ukusno. Sastavljač ove dobro uređene antologije i dobar poznavalac japanske književnosti zaista je našemu čitaocu omogućio da se na pouzdan način suoči s tekovinama japanske lirike, osobito s tzv. **haiku poezijom.** Devidé je knjigu podijelio ovako: **Predgovor, Kulturnopovijesni okvir haiku, Haiku, Haiku prije Bashôa, Bashôovi učenici, Buson i njegovi učenici, Haiku pjesnikinje, Issa, Shiki, Izbor haiku ostalih pjesnika, Literatura, ilustracije i Napomene o vinjetama.. U Literaturi** je naveo vrlo mnogo djela objavljena na evropskim jezicima bilo da su ih pisali Evropljani ili sami Japanci. Sva ta djela čitaocu će pružiti siguran i točniji uvid u literaturu, filozofsko-religiozne sustave i umjetnost dalekog Istoka. Na kraju, citirana djela očito svjedoče da je sastavljač ove antologije savjesno tokom dugog niza godina proučavao uz pisana djela još i atmosferu i stvarni život u kome je živjelo ili živi japansko društvo.

Već sama činjenica što opstoji velika razlika između japanskog i evropskih jezika, i to ne samo u leksičkom pogledu nego u morfologiji i sintaksi, oblikovanju rečenica, zatim u metrički osebujnoj strukturi lirskog izražavanja, uvjerava čitaoca koliko je truda sastavljač ove antologije uložio da bi mogao u konačnom redigiranju svoje knjige, u kojoj, između ostaloga, imade vrlo mnogo komparativističkog gradiva, a ono zasijeca u sve svjetske književnosti, pa i u našu, osvijetliti epohe razvoja haiku pjesništva. Svakako, bio je to trnovit put, pogotovo kad je autor antologije samim prijevodima haiku poezije nastojao čitaocu pružiti osobitosti, sugestivnost i doživljaj lirike koja je u svom stoljetnom razvoju neprestano doživljavala stvaralačke preobrazbe u ostvarenjima pojedinih pjesnika. Devidé se trudio da u svome izlaganju, a osobito u prikazu o spiritualnoj atmosferi stvaralaca spomenute lirike, bude što jasniji. Ovo se očito osjeća kad sažeto, ali uvjerljivo, piše o **zen-budizmu (str. 21. i dalje)** iz kojega proizlazi ona gotovo magična sugestivnost **haiku** poezije , na prvom mjestu spontanost doživljaja koji vodi čitaočev ili slušaočev duh u sfere unutrašnjeg pročišćenog osvjetljavanja jer prema **zenu iluzija je prosvjetljene, a prosvjetljenje je iluzija.**

Osebujnost je japanske lirike u prvom redu izražena u stoljetnim navikama samih Japanaca koji su umjeli mnoge asimilirane lirske i religiozne tekovine upiti na svoj specifičan način, jer opseg u kojem Japanci uživaju u poeziji i pišu samo je jedan **od znakova kako je život za njih i umjetnost (Uvod, str. 6).** Devidé je za doživljaj ljepote u Japanaca, koji je ne odvajaju od samoga doživljavanja života, dobro učinio što je naveo mišljenje pjesnika haiku poezije Bashôa: **Važno je to da nam duh bude visoko u svijetu istinskog razumijevanja i da, vrativši se svijetu svakidašnjice, u njoj tražimo istinu ljepote. Bez obzira što činili u neki određeni čas, ne smijemo zaboraviti da se to odnosi na naš vječni bitak koji je poezija.**

Poglavlje u kome Devidé piše o samom **haiku** ne samo da je vrlo informativno, ono je velika dobit za naše komparativiste, jer je dobro poznavanje samog izvornika najbolji put da nas takav prevodilac uvede u sferu stvaralaštva i da nam protumači izabranim primjerima čovjekova oduševljenja za radosti oka u zbivanjima oko nas, a i za doživljaj srca i duše u onome što prava poezija dariva svojim čitaocima.

Devidé je iskreno iznio i sve poteškoće koje je sreo u svome radu. Bljesak, koji je najprije sam doživio u lirici pojedinih pjesnika, znao je prenijeti u hrvatski jezik, te tako ostvariti onaj doživljaj što nam ga pruža prijevod koji pokazuje ponajprije prevodiočevo oduševljenje kao i brušenje onih primjera koje je htio prevesti. Osobito je znao pretočiti konciznost **haiku** pjesama, a da ona ne bi izazivala u čitaocu neku smetnju ili, štoviše, površno gledanje na takvu izražajnost. Devidé je uvijek diskretno tumačio, uvodio na neki način postupno čitaoca u shvaćanju osebujnosti ovakve poezije. Primjeri iz hrvatske poezije, a osobito što je upozorio na liriku Dubravka Ivančana, uvelike ilustriraju njegovo prevodilačko nastojanje da bude što jasniji i reljefniji u pojedinim prevedenim primjerima. Možda je mali propust što nije upozorio na starohelensku liriku, ali ne na onu koja nam je sačuvana fragmentarno, jer u njoj ima dosta primjera koji bi još uvjerljivije govorili za neke njegove estetsko-lirske teze o pristupu dobroj poeziji.

Radost i bol, tuga, osjećaj prolaznosti ljepote godišnjih doba, buđenje i cvjetanje ljubavi, osjećanje tragičnog, nutarnje osvjetljenje kad doživimo ljepotu barem jednog cvjetnog stabla ili kad ugledamo kako se približava jesen, a odjednom vidimo igre snježnih pahuljica, pa sve one radosti koje stvara u nama i oko nas sunce, zatim smrt i smirenje u njoj — nastojao je Devidé pružiti svojim čitaocima u prijevodima kratkih, ali vrlo često potresnih **haiku** pjesama. Istaknuti emotivni i u njemu misaoni sadržaj nije uvijek bilo lako, ali kad pročitamo Devidéove komentare, onda se možemo upustiti u samostalno čitanje i listanje ove antologije, koja je vrlo velika dobit za sve ljubitelje istinske poezije.

Druga knjiga, zapravo antologija, koja zaslužuje posebnu pažnju, objavljena je u Splitu, a izdala ju je Matica hrvatska pod naslovom **Ljuba Ivanova — Hrvatske starinske narodne pjesme sakupljene u naše dane po Dalmaciji, zapisao i uredio Olinko Delorko.** Ona obuhvaća 409 stranica.

Listajući ovu antologiju, koju je sastavljač nazvao prema jednoj pjesmi iz knjige **(str. 42),** uvjeravamo se s kolikom je akribijom Delorko pristupio ne samo skupljanju pjesama iz Dalmacije nego i sređivanju gradiva, a to je u estetskom pogledu bilo svakako najteže. Antologiju je podijelio na ove dijelove: **Predgovor, Literatura, Tekstovi pjesama, Mjesta zapisa, nadnevci, kazivači, rukopisne zbirke i redni brojevi pjesama u tim zbirkama. Cjelovite i necjelovite varijante pjesama, Rječnik, Vlastita imena u tekstovima pjesama, Alfabetski popis mjesta, sela, gradova i predjela gdje su pjesme zapisane, Sadržaji pjesama, Kazalo pje-**

sama po početnom stihu i Kazalo pjesama po naslovima.

Prva rečenica u **Predgovoru** izričito ide u prilog Delorkovu savjesnom pristupu redigiranja same antologije, kad piše: **Sve pjesme što se nalaze u zbirci koju čitač drži u ruci zapisao sam u izravnu dodiru s narodom.** Zatim, ako dalje čitamo pažljivo **Predgovor,** uviđamo da je posao bio ne samo težak nego da je, a to je najglavnije, morao naći svoje estetsko opravdanje u izboru pjesama. Predgovor nije napisan konvencionalno, on je prepun novih misli i pogleda o prilaženju narodnoj poeziji, osobito lirici, posebno na **str. XVII i dalje,** kad piše o strukturi i ambijentu u kome su nastale pojedine pjesme. U tom pogledu Delorko je iznio nove i izvorne karakteristike o kojima će i drugi redaktori antologija narodnih pjesama morati voditi računa. Ovakav njegov pristup u izučavanju kao i u tumačenju narodne poezije otkriva ne samo njegovo veliko iskustvo na tom području nego i jasno obrazlaganje smisla i vrednota narodne pjesme za suvremena hrvatskog čitaoca. Studiozna akribija dobro je ukomponirana u estetske podjele u antologiji; uvijek je rečeno, a i izabrano, ono što je u tom pogledu najbolje. Možda bi se u komparativističkom smislu ovdje ili ondje moglo ponešto prigovoriti ,ali to nikako nije bitno za samu antologiju, jer često i sam sastavljač, barem tako držim, nije htio čitaoca opteretiti balastom i citatima primjera.

IGOR ZIDIĆ: »BLAGDANSKO LICE«

Pjesnici koji ne poznaju dovoljno jezik i bremenitost riječi ne mogu biti pravi pjesnici. U samom trenutku čitanja Zidićevih pjesama osjetio sam neobično složen vid jezika, nešto novo, zatim potpuno jedinstvo sadržine i forme. Njegove riječi dobivaju umjetničku funkciju, emocionalnu sliku svijeta, široko simboličko značenje života i smrti. Pjesnik u svakom času zna odabrati riječ, to jest glasovnu strukturu riječi koja potpunjuje izražajnost pjesme. Ovaj je pjesnik ozbiljno shvatio svoj zadatak da bira između raznih mogućih riječi. Zar nije mudrost s malo riječi kazati mnogo, kao na primjer:

Kada te, poslije dugog kupanja,
uvečer,
more upravi obali
a sva su svjetla jednako blistava
mrak je
i imaš toliko očiju
ni za što.

(Obilja)

Neki pjesnici muku muče dok pronađu pravi izraz za odgovarajući trenutak doživljaja, ali to Zidiću ne treba. Rečeno je davno da je jezik materijal od kojega se prave umjetnički proizvodi, prema tome treba biti pravi majstor svoga odabranog poziva. Jezik nije igračka da se može bilo tko s njim poigravati kao s bebama, lutkama ili ostalim predmetima. Veliki umjetnik može biti samo onaj koji svim čulima zna osjećati jezik, bez mnogo truda i znoja to jest ne vršiti silovanje nad riječima. Pjesnik treba biti gospodar riječi i tek onda neće imati problema u otkrivanju mogućnosti za novo sprezanje, to jest proširivanje pojmova riječi u emocionalnom i misaonom stavu. Nama nije potrebna raspjevanost, ispovijedanje, mucanje, nama je potrebna čistoća, muzikalnost i svježina jezika. U svakoj Zidićevoj pjesmi možemo osjetiti slikovit, ritmičan, simboličan, ekspresivan i harmoničan jezik, tu nema lomova, praznina, hrapavosti, sve to teče duhovno, skladno i jedinstveno. Ovaj pjesnik vodi računa o svim tim elementima, on stvarno želi da sva svoja doživljavanja i sukobljavanja pretvori u bogatiji i puniji izraz.

Vrući kruh sa grana
rane zemlje
o koje se, zdvojan, opireš.

(Rujan)

Sada možemo vidjeti koliko se Zidić herojski diže nad svojom okolinom, koliko je postojan, dugovječan, akustičan, vizuelan u djelu uopće. On je doduše škrt u riječima, ali je snažan i uzvišen i neobičan u istom trenutku davanja. Njegovi stihovi zrače kao svjetlost dana, ne opiru se, iako je svagdanji kruh gorak, žučljiv, znojan. Pjesnik zna doživjeti svijet, prostor i vrijeme oko sebe i zbog toga njegove pjesme nisu pasivne, mrtve, niti mehaničke. One su žive slike svijeta, njihova tvorba nije lažna već iskrena, topla, vrela u punoći. Osjećamo jednu neugasivu pjesničku energiju, akumulaciju misli, kondezaciju riječi, žudnju umotvorine. Sve to klija originalno, konkretno, plastično. Nema nasrtljivosti, sentimentalnosti, niti izazova. Zidić svjesno pjeva i o smrti. Ne plaši se te mrke strijele koja uvijek putuje s nama. Čovjek je sklon sudbini, smaknuću, uništavilu. Zato naš Zidić kaže:

Bez težine
u smrt ulaziš
kao da se
nikada više
ne kaniš zaustaviti.

(Bez težine)

Kako je smrt određena u samom našem začetku, sasvim je jasno da se više ne možemo odupirati u bilo kojem pravcu, ona pripada nama, svaki je bijeg suvišan i komičan. Smrt je kočnica života. Mi mirujemo, a ona slavi susret s tijelom. Uvjeren sam da je to najbolja pjesma koju je do sada objavio Igor Zidić. Njoj se mogu pridružiti uz rame još ove pjesme: **»Obilja«, »Rujan«, »Gledam te kako lijepa«, »Svaka te stvar«, »Odasvud«, »Crtež«** i pjesma **»Noć«.** U ovim pjesmama autor je dao sebe, spoznaju o ljepoti riječi, prolaznosti, duboku doživljenost, neprekinuti lanac zanosa i mašte. Ove nam pjesme kazuju cjelovitiju sliku pjesnika, preokupacije, određenost vremena, bodeže i ožiljke prostora. Zidić nije patetičan, deklarativan, a još najmanje nerazumljiv. On je blizak čovjeku zato jer je neposredan, svakodnevan, disciplinirani, jednom riječju — stvaran. Vjerujem da će njegove buduće pjesme biti još snažnije, sudbonosnije, toplije, društvenije, sistematičnije s obzirom na njihovu tematiku i nezavisne od utjecaja drugih. Nadajmo se i čekajmo strpljivo bez grižnje.

Veseljko Vidović

Dr Ton Smerdel

20. VII 1970. prestalo je kucati srce jednoga od najuglednijih članova HKD sv. Ćirila i Metoda i člana uredničkoga vijeća »Marulića«, dra Tona Smerdela. 22. VIII bio je na Mirogoju sprovod koji je vodio odbornik HKD sv. Ćirila i Metoda, zagrebački pomoćni biskup dr. Josip Salač, uz asistenciju. Pred mrtvačnicom oprostio se od posmrtnih ostataka dragoga pokojnika u ime Društva gl. urednik prof. R. Grgec, dok je pred otvorenim grobom govorio u ime bivših đaka profesora Smerdela župnik vlč. P. Lovašen.

Dr Ton Smerdel rodio se u Silbi 1904. Nastanivši se kasnije u glavnom gradu Hrvatske, djelovao je tu kao kulturni i javni radnik, kao profesor i književnik. Već je zarana počeo aktivno sudjelovati u hrv. kat. pokretu. Bio je čovjek velike erudicije, poliglot i polihistor, klasični filolog i poznavalac suvremene literature kod nas i u svijetu. Od 1922, kada je počeo književno djelovati, do danas napisao je svu silu pjesama, članaka, kritika, feljtona, eseja i studija po našim i stranim novinama i časopisima (Luč, Hrv. prosvjeta, Obitelj, Marulić, Svesci, Filogija, Forum, Kolo, Telegram, Republika, Casa nostra-Recanati, itd.). Kao grecista i latinista surađivao je u »Živoj antici«, »Platonu« (Atena) i franc. časopisu »Vita latina«.

U Smerdelovim zbirkama hrv. pjesama (Iz moje korabljice, Drvorezi, Duša u plamenu, Epitaf, Moji psalmi) i latinskih pjesama (Urna parcarum, Cantilenae, Palmae solis almae) sjedinjuju se helensko-antički i mediteransko-kršćanski elementi u himnu vječnoj ljepoti.

Valja istaknuti njegove prijevode Pindara, Sapfe, Seferisa i gotovo cjelokupnoga opusa Leopardija. Poznata je njegova antologija prijevoda starohelenske lirike »Orfej i Pan«. HKD Sv. Ćirila i Metoda izdalo je njegov prijevod Mauriacova »Života Isusova«.

Smerdelova svestrana literarna, estetska i filozoska kultura dolazi naročito do izražaja u njegovim proznim radovima: u dizertaciji »Aristotelova tragična katarza«, u knjigama eseja (Borba za sklad, Susreti s knjigama i piscima I-II, Stvaralačka radost) i u »Romanu o Leopardiju«. Mnogi kompetentni latinisti u Evropi smatrali su ga jednim od najoriginalnijih suvremenih neolatinskih pjesnika. Posljednja knjiga, koju je objavio, bila je zbirka priča za djecu »Bajke o patuljcima«. U našoj reviji javljao se redovito kao i u ostalim ćirilometodskim edicijama. U prošlom broju objavljene su mu dvije pjesme, a nedavno su dane u štampu i njegove pjesme za zbirku »Za blagdanskim stolom« koja uskoro izlazi u nakladi Društva.

Bio je tu među nama tako reći pred nekoliko trenutaka te gotovo ne možemo povjerovati da ga je nenadana smrt u naponu zrelosti ugrabila iz naše sredine, u kojoj će uvijek živjeti nezaboravna uspomena na njega.

Smrt Françoisa Muriaca

1. IX umro je u Parizu veliki francuski pjesnik, romanopisac, dramatičar, esejist, kritičar i publicist kršćanske inspiracije François Mauriac. Tom prilikom papa Pavao VI uputio je obitelji uglednoga pokojnika izraze saučešća preko kardinala Villota. Kulturna javnost cijeloga svijeta, a isto tako i naša štampa, registrirala je ovaj događaj u raznim člancima, nekrolozima i komentarima u kojima se ističe važnost Mauriacova djela i njegova svjedočanstva za naše vrijeme.

U svojim djelima Mauriac, mučen metafizičkim nemirima, opisuje konkretnu stvarnost grijeha. Od njegovih romana najpoznatiji su: Thérèse Desqueyroux, Prvenstvo, Roditeljica, Pustinja ljubavi, Tajna Frontenakovih, Zmijski splet itd. HKD sv. Ćirila i Metoda objavilo je 1946. njegov »Život Isusov« u prijevodu dra T. Smerdela. Član je Francuske akademije od 1953. 1952. dobio je Nobelovu nagradu za književnost. Razni Mauriacovi novinski članci kao i njegov »Dnevnik« dragocjeno su svjedočanstvo društvenih, kulturnih i političkih zbivanja u svijetu i u Francuskoj. Prošle godine izašao je Mauriacov roman »Mladić iz prijašnjih vremena«, koji je izazvao vrlo žive komentare u štampi. Usprkos bolešljivosti, Mauriac je neumorno radio i stvarao te doživio visoku starost. Isticao se vrlo naprednim stavovima u prosuđivanju suvremenih političkih događaja i u pogledima na književnost kršćanske orijentacije, o čemu je svojedobno pisala i naša revija.

SADRŽAJ

M. Žigrić: Poezija boli i osame 1
Benedikta Zelić-Bučan: Kako se zvalo glagoljaško sjemenište u Priku . 17
Marijan Vogrinec: Tonkina smrt 22
Tin Kulić: Obljetnica velikih nada 27
Ljiljana Matković: Bliskima, Drukčija ako odem 32
Antun Matasović: Nevina u ludnici 33
August Đarmati: Sinulo proljetno sunce 46
Dragutin Turčić: Sveti pjesnik 47
Joja Ricov: Marino Marini 48
Makso Peloza: Hijerarhijski i teritorijalni razvoj goričke crkvene provincije 1749—1965. 51

Nova imena

Stjepan Oluk: Literatura i vrijeme 62
Krešimir Šego: Hercegovačkim pečalbarima 64
Mato Balić: Ostani, Utjeha riječi 65
Marin Plum: U predvečerje 66
Ante Ikica: Ivane 66
Anamarija Stuparić: O Bože, Zaboravi me 67
Jakob Božić: Rastanak 68

Recenzije

Svevlad Slamnig: Ščelkunčik, Obsidio Sigetiana, Guslač na krovu . . 72
A. M. »Vode i gradovi« Ljerke Filakovac 75
Mirko Validžić: Ivo Režek 76
Smiljan Velebit: Celestin Medović, Peti zagrebački salon, Svijet boja Ivana Rabuzina, Sajam cvijeća 78
Ton Smerdel: Dvije uspjele antologije 82
Veseljko Vidović: Igor Zidić »Blagdansko lice«
Pokojnici: Ton Smerdel, François Mauriac 86